
sociologisk forskning

nr 2 2008

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Katarina Sjöberg
Sociologiskforskning@soc.lu.se
Ansvarig utgivare: Mikael Carleheden
mikael.carleheden@sam.oru.se

Redaktionen

Katarina Sjöberg (red)
Bo Isenberg
Henrik Lundberg
Marcus Persson
David Wästerfors
Anett Schenk

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Lunds universitet, Box 114
221 00 Lund
tel. 046-2228809
fax. 046-2224794

Tryck: print@soc. vid Sociologiska institutionen

Sättning: RPform, Hallstahammar

Omslag: Malin Wigren

ISSN 0038-0342

Sociologisk forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.
Anvisningar till författare finner du på vår hemsida
www.sociologforbundet.se
Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2008

nr 1: v 10 nr 2: v 23/24 nr 3: v 40 nr 4: v 51

Sveriges Sociologförbund

Är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information. Från hemsidan kan du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Antoinette Hetzler, Lund, ordförande
Mikael Carleheden, Örebro, vice ordförande
Henrik Loodin, Lund, sekreterare
Erik Wesser, Kalmar, kassör
Ordinarie ledamöter: Ildikò Azstalos Morell, Uppsala, Lisa King, Södertörn, Per-Olof Olofsson, Halmstad, Mattias Strand, Umeå, Malin Wreder, Karlstad.
Suppleanter: Roine Johansson, Östersund, Ulla Björnberg, Göteborg

Innehåll

Nationella traditioner, begreppsanvändning samt återblickar på Sociologförbundets årsmöteskonferens 2008	5
Mellan etnologi och modern sociologi	7
<i>Anna Larsson, Kirsti Suolinna</i>	
Ålderism – ett fruktbart begrepp?	19
<i>Satu Heikkinen, Clary Krekula</i>	
Recensioner.	35
Feeling in Sociology and the World	47
<i>Arlie Russell Hochschild</i>	
Sveriges Sociologförbunds årsmöteskonferens 2008	51
Det post-socialistiska janusansiktet	53
<i>Jonas Lindström</i>	
En teoretisk ingång till fenomenologiska, feministiska studier av kropp och rum	59
<i>Helen Ekstam</i>	
Rättssäkerhet – en källa för legitimitet inom socialförsäkringen?	64
<i>Daniel Bjerstedt</i>	
Ge mig nåt som känns!	71
<i>Ewa Andersson</i>	
Pop-sportens fält	76
<i>David Cardell</i>	
Barn som offer och aktörer	81
<i>Maria Eriksson, Elisabet Näsman</i>	
Sociologins roll i landsbygdsforskning	87
<i>Sociologförbundet har ordet</i>	

Nationella traditioner, begreppsanvändning samt återblickar på Sociologförbundets årsmöteskonferens 2008

I föreliggande nummer av *Sociologisk forskning* fortsätter redaktionen på den väg som vi slog in på år 2007, nämligen att ge tillbakablickar på Sociologförbundets årsmöteskonferenser.

I sedvanlig ordning är innehållet disponerat så att analysartiklarna ligger främst. Först ut är en artikel med titeln "Mellan etnologi och modern sociologi: K. Rob. V. Wikman som medlare i Finland och Sverige". Med utgångspunkt i Wikmans forskargärning inom både svensk och finsk sociologi och med ett komparativt perspektiv diskuterar författarna den moderna sociologin med särskilt fokus på formandet av nationellt präglade sociologitraditioner.

Härnäst kommer en artikel med titeln "Ålderism – ett fruktbart begrepp?" Författarna tar i denna artikel avstamp i en socialgerontologiskt tradition på begreppet ålderism. Avsikten är att med utgångspunkt i socialgerontologi dels ge en översikt om ett begrepp som fått stor genomslagskraft i forskning om äldre dels att med sociologisk förståelse ge ett bidrag till svensk äldreforskning genom att kritisera konsekvenserna av dess användning och definitioner.

Härefter följer recensioner, denna gång 4 till antalet. Gäst i detta nummer är Arlie Hochschild, professor i sociologi vid University of California, Berkeley USA. Vid årets årsmöteskonferens var professor Hochschild en av de inbjudna gästerna. Hennes artikel med titeln "Feelings in Sociology and the World" behandlar känslornas sociala natur och den bildar övergången till den del av detta nummer som fokuserar på konferensen.

På en kolumn skriven av konferensarrangören Roine Johansson, följer anföranden, författade av konferensdeltagare och omarbetade för att passa tidskriftens format. Tanken är främst att ge läsaren smakprov på konferensens innehåll och spännvidd men även, och nog så viktigt, uppmuntra anförandebidragarna att på sikt utveckla sin alster till artiklar eller böcker.

Sista ordet ges i sedvanlig ordning till Sociologförbundet. Den här gången är det Ildikó Asztalos Morell, ledamot i Sociologförbundets styrelse, som fört pennan.

Redaktionen önskar sina läsare en skön sommar!

Katarina Sjöberg
Redaktör

ABSTRACT

Between Ethnology and Sociology: K. Rob. V. Wikman as a Mediator in Finland and Sweden

K. Rob. V. Wikman, professor in sociology at the Åbo Akademi University in Turku, Finland, played a central role both within Finnish and Swedish sociology in the 1940s and 1950s. He was a student of Westermarck and thus his own research represented an ethnosociological tradition, which at that time was challenged by modern, American-influenced sociological ideas. The aim of this article is to discuss the adaptation of "modern sociology" and the drawing of boundaries in Nordic sociology after the Second World War by focusing on Wikman's work in Finnish as well as Swedish sociology, especially the assessor assignments he was given, and by giving emphasis to some of those that served as border poles or border markers in this process. The comparative starting point gives us reason to discuss some nationally characterized similarities and differences that can be observed in the establishment process of modern sociology in Finland and Sweden.

Keywords

border markers, boundary work, history of sociology, social anthropology

Anna Larsson är docent i idéhistoria vid Umeå universitet. Hennes huvudsakliga forskningsintressen är utbildningshistoria och samhällsvetenskapernas historia.

Kirsti Suolinna är sociolog vid Åbo akademi och intresserad av sociologins historia i Finland och särskilt Edward Westermarck och hans arbete i Marocko.

Anna Larsson, Kirsti Suolinna

Mellan etnologi och modern sociologi

K. Rob. V. Wikman som medlare i Finland och Sverige

Inledning

I sociologins historia finns många personer som gjort anmärkningsvärda insatser, allt ifrån "The Founding-Fathers" till mindre uppmärksammade forskare, lärare, supporters och assistenter inom och utom akademien. Förutom i ljuset av den nutida forskarens frågeställningar och teoretiska utgångspunkter, blir förståelsen av insatserna rikligare om de även förstås i sina specifika historiska kontexter och utifrån samtida och personliga villkor och förutsättningar.

I denna artikel vill vi ge utrymme åt en aktör inom den nordiska sociologin, nämligen den finländske professorn K. Rob. V. Wikman (1886–1975). Under den period som kan beskrivas som den moderna sociologins etableringsperiod i Norden, 1940- och 1950-talen, var Wikman verksam som aktör i både finsk och svensk sociologi. Genom att från en komparativ utgångspunkt undersöka de skilda villkor och förutsättningar som Wikman hade att hantera i Finland respektive Sverige får vi möjlighet att urskilja nationella särdrag i denna etableringsprocess och bättre förstå vad som bidragit till att forma de nationellt präglade sociologitraditionerna.

Wikman var skolad i den etnologiskt präglade jämförande sociologi som Edvard Westermarck etablerat i Finland och hans egen forskning rörde sig inom områden som kan beskrivas som etnologiska och etnosociologiska. Efter andra världskriget konfronterades Wikman emellertid med den moderna amerikanskt präglade sociologi som växte sig stark. Det som framstår som särskilt intressant är den gränsöverskridande roll som Wikman därvid intog. Inom vetenskap och akademi har gränsdragningar stor betydelse, såväl mellan vetenskap och icke-vetenskap som mellan olika disciplinära fält (Barnes, Bloor & Henry, 1996; Gieryn, 1999; Klein, 2005). Syftet för denna uppsats är att diskutera de gränser och gränsdragningar som skapades i nordisk sociologi efter andra världskriget genom att dels fokusera på Wikmans gränsdragningsarbete, i synnerhet vid de sakkunniguppdrag han gavs, och dels lyfta fram några av dem som fungerade som gränspålar eller gränsmarkörer, det vill säga dem vars forskning kom att bedömas ligga i gränslandet kring de nya idealen för sociologin och som i någon mening blev offer för fältets omvandling.

Sociologi i förändring

Efter andra världskrigets slut förändrades den sociologiska forskningen i Norden och hela Europa tämligen genomgripande (Allardt, 2000; Andersson & Dabrowski, 1996; Eskola, 1992; Larsson, 2001; Thue, 1997). Mot bakgrund av den kollaps Europa genom kriget drabbats av riktades uppmärksamheten mot det egna samtida samhället. Förebilder och metodiska influenser hämtades från USA medan äldre europeisk sociologi med tyska, franska, ryska och italienska namn i det närmaste helt övergavs. Vid de nordiska universiteten, där ämnet endast sporadiskt funnits representerat i den akademiska strukturen, grundades professurer i sociologi. I Sverige, till exempel, definierades den tidigare sociologi som bedrivits av Gustav Steffen, professor vid Göteborgs högskola, som ovetenskaplig och ointressant då man på 1940-talet ville skapa en helt ny forskningsverksamhet och nya professurer inrättades (Larsson & Wisselgren, 2006). I Finland, emellertid, hade ämnet redan en relativt stark position. Edvard Westermarcks nationella och internationella framgångar, med en docentur i sociologi vid Helsingfors universitet sedan år 1890 och från 1907 som innehavare av en delad professur i sociologi vid London School of Economics and Political Science, hade lett till att en komparativ evolutionistiskt influerad sociologisk forskning fått en stark ställning i Finland. Vid andra världskrigets slut fanns därför sociologiska professurer vid de finska universiteten. Dess innehavare representerade ett perspektiv som nu började kallas etnosociologiskt och som ofta ställdes i kontrast mot den amerikanskt influerade nya sociologin som benämndes modern. En av dessa företrädare för etnosociologin var K. Rob. V. Wikman.

Wikman – studier och arbete

K. Rob. V. Wikman inledde sina studier vid Helsingfors universitet hösten 1906 och åhörde Edvard Westermarcks första föreläsningsserie då denne just blivit utnämnd till professor i praktisk filosofi. Efter kandidatexamen som innehöll både praktisk och teoretisk filosofi studerade Wikman vid Uppsala universitet läsåret 1911–1912 och bekantade sig även med Stockholms högskola samt Lunds, Köpenhamns och Oslo universitet (Pipping, 1979). Via Westermarck fick han inblick i den brittiska etnologin med namn som Tylor, Frazer och Haddon men till skillnad från Westermarck erkände Wikman även Durkheims betydelse för sociologins utveckling (Wikman, 1947a).

Wikman grundade tidskriften *Budkavlen* 1922 där han fungerade som redaktör och uppträdde som flitig skribent. Efter läraruppdrag på en folkhögskola i Helsingfors trakten erhöll han år 1927 tjänsten som föreståndare för det nyinrättade Institutet för Nordisk etnologi vid Åbo Akademi. Han utnämndes till extra ordinarie professor i sociologi vid samma universitet 1942 och pensionerades från tjänsten 1955 (Pipping, 1979; Storå, 1975). Sin doktorsavhandling *Die Einleitung Der Ehe*, som han i under rubriken kallar för en etnosociologisk studie, lade Wikman fram år 1937 vid 51 års ålder och vid tillträdet till professorstjänsten var han redan 56 år gammal. Doktorsav-

handlingen blev hans enda större arbete. Han publicerade dock som emeritus en studie över Carl von Linné 1970 och skrev över tusen artiklar i tidskrifter och dagstidningar under sin verksamma tid. År 1940 var Wikman en av initiativtagarna till Westermarck-samfundet, vilket i sina statuter gavs uppgiften att värna om Westermarcks vetenskapliga arv (Suolinna & Lagerspetz, 1991). I dag fungerar Westermarck-samfundet som de finländska sociologernas förening med omkring tusen medlemmar.

Wikman nådde kulmen av sin vetenskapliga karriär strax innan det samhällsvetenskapliga fältet i de nordiska länderna inträdde i en tid av omvandling. Detta innebar att Wikmans arbete tämligen snart efter utnämningen till professor kom att präglas av en balansgång mellan den vetenskapliga tradition han själv skolats i och anammat och den nya sociologi som efter kriget snabbt fick en närmast hegemonisk position. I den kamp som uppstod mellan de olika traditionerna kom Wikman att inta en medlarroll. Särskilt i samband med sina sakkunniguppdrag i Finland och Sverige syns det tydligt hur Wikman tog ställning till den moderna sociologin.

Wikman i Finland

I Finland blev Wikman anlitad som sakkunnig vid tre viktiga professorsutnämningar: vid Helsingfors universitet år 1947, vid Åbo finska universitet år 1951 och vid Socialhögskolan i Helsingfors år 1954/55.¹ Vid Helsingfors universitet gick tjänsten till Veli Verkko vars specialområde var kriminalstatistik. Wikman hade visserligen inte ansett sig kunna kompetentförklara Verkko men de två andra sakkunniga förordade honom (Eskola, 1992, 246–247). Vid Åbo universitet fanns sedan år 1926 en professur i sociologi som innehades av religionsforskaren Uno Harva. Efter Harvas död år 1949 lediganslogs tjänsten och båda som sökt den var traditionsforskare, Esko Aaltonen som var socialhistoriker och E. A. Virtanen som var etnolog. Här föredrog Wikman Virtanen men Aaltonen erhöll tjänsten. Även om utfallet i dessa tillsättningsärenden gick emot Wikmans prioriteringar som sakkunnig var de mindre kontroversiella för honom än hans sista stora uppdrag i Helsingfors.

Bland de sökande till professuren vid Socialhögskolan i Helsingfors 1954/55 fanns nämligen pionjärerna inom modern sociologi Knut Pipping och Erik Allardt. Den tredje sökande var Arne Runeberg som sedermera har kallats den siste westermarckianen (Mansikka & Suolinna, 2006). Här stödde Wikman sin elev Pipping vars avhandling om det maskingevärskompani där han tjänat under fortsättningskriget kallades den första i Finland inom modern sociologi (Runeberg, 1948; Karsten, 1948). Studien byggde på deltagande observation och arkivmaterial. I avhandlingen gjorde Pipping ett tämligen misslyckat försök att genomföra en attitydundersökning, men hans andra stora studie om den tyska ungdomens auktoritära uppfattningar (ett samarbete med tyska forskare) var en studie av attityder. Denna studie, *Gespräche mit der*

¹ Arkivmaterial gällande Wikman finns vid Åbo akademis bibliotek. Här finns också Westermarck-samfundets protokoll och andra handlingar. För denna artikel har främst använts brev samt sakkunnigutlåtanden för de aktuella ärendena.

Deutschen Jugend (1954), beskrevs av Wikman som "ett utmärkt prov på nutida sociologisk forskning".

När det gällde att bedöma Erik Allardts kompetens för professuren ställde sig Wikman mer tveksam. Allardts avhandling från år 1952 (publicerad 1953) om skilsmässornas tidsmässiga utveckling och utbredning i Finland beskrevs som ett genombrott för modern sociologi vid Helsingfors universitet (Bruun, 1952). Wikmans tveksamhet grundade sig delvis på att Allardt så nyligen disputerat. I bakgrunden kan emellertid också ha funnits det faktum att Allardt i sin studie använde Segerstedts normteori, en teori som Wikman hade svårt att acceptera eller erkänna.

Även om Wikman stödde Pipping och ifrågasatte Allardt var han ändå välvilligt inställd till de båda modernt inriktade forskarna, något som framstår än tydligare i ljuset av kritiken av traditionalisten Arne Runeberg. Runeberg förklarades icke kompetent av Wikman och hans avhandling från år 1947 om medeltida trosföreställningar om häxor, demoner och fertilitetsmagi kritiserades hårt och ansågs föråldrad i sin evolutionistiska utgångspunkt. I sin sammanfattning konstaterade Wikman att Runebergs produktion kunde bara i "mycket periferisk mening betecknas som sociologiskt." Runeberg hade i jämförelse med sina medsökanden "vare sig genom sin produktion eller sin övriga verksamhet ådagalagt sådana insikter och erfarenheter, vilka måste betraktas som oundgängliga för en vetenskapsman på den sociologiska nutidsforskningens plan." Wikman drog härmed en gräns för sociologisk forskning trots att han själv företrädde det ämnesområde han utdömde. Som Mansikka & Suolinna (2006) har påpekat kan Wikmans motiv inte uttömmande förklaras med att Runebergs forskning skulle ha varit undermålig utan måste förstås mot bakgrund av westermarckianernas inbördes stridigheter. Under arbetet på sin avhandling hade Runeberg konsulterat Wikman men framhöll i stället influenserna från sin lärare Rafael Karsten. Detta tycks Wikman ha haft svårt att förlåta. Karsten stod i konflikt med de flesta av sina kolleger, så också med Wikman, och då Westermarck-samfundet grundats 1940 hade de konfliktfyllda relationerna mellan Westermarcks gamla elever synliggjorts (Suolinna & Lagerspetz, 1991). Vid den aktuella tillsättningen var Karsten en av de sakkunniga men i övrigt i det närmaste utfrusen i den finska akademien. Karsten förordade Runeberg och ansåg varken Pipping eller Allardt kompetenta emedan han kategoriskt förnekade betydelsen av attitydforskning och ironiserade över Segerstedts normteori. Både Wikman och den tredje sakkunnige Esko Aaltonen förordade emellertid Pipping och det konfliktfyllda ärendet resulterade slutligen i att Pipping blev utnämnd till tjänsten.

Wikman i Sverige

Som innehavare av en av de fåtaliga nordiska professurerna i sociologi kom Wikman även att anlitas som sakkunnig vid några av de första svenska akademiska bedömningsärendena i sociologi. I Sverige inrättades sociologi som självständigt ämne vid universiteten 1947 efter en intensiv och relativt snabb process. Det politiska intresset för sociologi var stort och behovet av den nya disciplinen beskrevs som akut och kopp-

lades samman med den svenska pågående och framtida samhällsutvecklingen (Larsson, 2001; Fridjonsdottir (ed), 1987). Torgny T. Segerstedt var under sju år från 1947 den ende svenske professorn i sociologi och hade en oerhörd betydelse vid formandet av den nya disciplinen. Han var förstås given som sakkunnig i alla tänkbara sammanhang samtidigt som det fram mot mitten av 1950-talet endast fanns ett fåtal andra i det skandinaviskspråkiga området som var formellt möjliga sakkunniga i sociologi.

Wikman kallades som sakkunnig vid bedömningen av kompetensen för en docentur 1952/53 vid Stockholms högskola samt vid tillsättningarna av professuren i Stockholm 1953/54 och en preceptorsbefattning (som inom kort omvandlades till en professur) i Lund 1954/55. Wikman var emellertid inte ett självklart val. Det tycks som att Sverre Holm, från 1949 professor i sociologi vid Oslo universitet, var mest aktuell. Enligt Einar Tegens opublicerade manus "Levernesbeskrivning" ska Holm först ha varit påtänkt vid Stockholmsprofessurens tillsättning. Att Wikman i stället valdes ska ha berott på att Holm vid ett tillsättningsärende i Danmark placerat Georg Karlsson från Uppsala före Gunnar Boalt från Stockholm, och vid Stockholms högskola ville man inte riskera att det skulle upprepas och de egna sociologerna därmed förbigås. Också vid tillsättningsärendet i Lund var först Holm tänkt som sakkunnig tillsammans med Segerstedt och den nytillsatte stockholmsprofessorn Gunnar Boalt. Dekanus Sigfrid Svensson, som själv var folklivsforskare, föreslog emellertid att Wikman skulle kallas som sakkunnig med motiveringen: "Då två av de sökandes produktion har en stark etno-sociologisk inriktning skulle de sakkunnigas sammansättning ej bli tillräckligt mångsidig, därest professor Wikman utelämnades."²

Jämför man Wikmans sakkunnigutlåtanden med Segerstedts framkommer några uppenbara skiljaktigheter. Bertil Pfannestill, som varit studiekamrat med Segerstedt i 1930-talets Lundafilosofi och som förestod sociologiämnet i Lund som biträdande lärare mellan 1947 och 1955, var en av de sökande till preceptorsbefattningen när den utlystes. Han förklarades icke kompetent av Segerstedt på grund av att han ansågs vara för lite empirisk och teoretiskt sett alltför vag och oklar. Wikman däremot placerade Pfannestill på första plats och kallade honom en "energiskt inträngande och kongenial forskare" med en styrka i sina teoretiska resonemang.

Liknande skiljaktigheter framkommer i bedömningen av Börje Hanssen som sökt professurerna i både Stockholm och Lund. Segerstedt förklarade Hanssen icke kompetent för Stockholmsprofessuren och även för tjänsten i Lund ansåg Segerstedt sig känna "stor tvekan att förklara honom kompetent". Wikman däremot såg Hanssen som väl kompetent om än sammantaget mindre meriterad än flera andra sökanden.

När det gäller Edmund Dahlström var förhållandet det omvända. Segerstedt bedömde Dahlström som kompetent trots det han ansåg vara en viss brist på vetenskaplig fantasi. Wikman däremot ansåg att Dahlströms avhandling (1951) och övriga produktion visade goda deskriptiva resultat men inte uppfyllde rimliga vetenskapliga anspråk. Dahlströms arbeten höjer sig "icke avsevärt över normalstandarden i utred-

² De ärenden där Wikman var sakkunnig kan följas i Stockholms högskolas arkiv och Lunds universitets arkiv, se Larsson 2001.

ningslitteraturen på det sociala området”, skrev Wikman och förklarade Dahlström icke kompetent till Stockholmsprofessuren.

De stora skillnaderna i Wikmans och Segerstedts bedömningar hade av allt att döma främst att göra med deras skiljaktiga uppfattningar om vad sociologisk forskning skulle ägnas åt och hur den skulle bedrivas. Den av Segerstedt formulerade officiella inriktningen för svensk sociologi (SOU 1946:74, 80–81), som han upprepade i sin principiellt hållna inledning till sakkunnigutlåtanden för Stockholmsprofessuren, innebar i korthet en empirisk sociologi med syfte att utforska moderna samhällsförhållanden genom att, med hjälp av kvantitativa metoder, kartlägga och beskriva det sociala fältet och dess krafter.

Wikmans ansåg detta vara en alltför snäv beskrivning av det sociologiska fältet. Sociologi måste förstås som det som sociologer genom tiderna gjort och hur de förstått ämnet, något som ger en vid och omfattande sociologidefinition (Wikman, 1947b). När Pfannenstill (1942, 1945) hävdade att svensk sociologi inte enbart skulle vara empiriskt deskriptiv utan också teoretisk, och att de amerikanska influenserna inte fick innebära att europeisk sociologitradition förkastades, ansåg Segerstedt det vara demeriterande. Wikman däremot lät detta falla avgörandet i positiv riktning och framhöll Pfannenstills mer allmänna uppfattning i relation till andra sökandens socialpsykologiska specialisering.

Det framhölls ofta att svensk sociologi varken skulle förbise etnografisk-kulturhistoriskt orienterad socialforskning eller socialpsykologi. I bedömningsärendena framkommer att Segerstedt, själv i stor utsträckning socialpsykolog, ställde sig betydligt mer positiv till socialpsykologiska ansatser än till etnosociologiska medan Wikman förhöll sig tvärtom. Uppenbart är att det är sociologins gränser som står på spel där Segerstedt huvudsakligen värnar gränsen mot etnosociologin och Wikman gränsen mot socialpsykologin. Sammanfattningsvis kan sägas att Wikman hade rollen av motröst till Segerstedt. Motrösten gavs emellertid alltid en svag position genom att den som utsågs till tredje sakkunnig var någon som kunde förmodas stödja Segerstedts uppfattning.

Wikman mot Segerstedt

Den medlarposition som Wikman intog i offentliga sammanhang förefaller emellertid inte helt ha motsvarats av hans privata hållning. I en riklig brevväxling framskymtar en man som är bekymrad över den moderna sociologins expansion. Detta framkommer i brev mellan Wikman och Pipping respektive Allardt (Suolinna & Lager-spetz, 1991) och blir än tydligare i den periodvis intensiva brevväxling som Wikman förde med Börje Hanssen mellan åren 1946 och 1973. Hanssen berättade för Wikman om vad som skedde i Sverige och förde en lång diskussion om sin undersökning av Österlen (Hanssen, 1952) och sin syn på vetenskapen. Wikman gav Hanssen konkret hjälp genom att publicera en artikel av honom i *Transactions of the Westermarck Society* (Vol. II, 1953). De såg varandra som meningsfränder och båda var starkt kritiska till Segerstedt och hans uppfattning om sociologin. Hösten 1953 höll den ameri-

kanske socialantropologen Robert Redfield en serie seminarier i Uppsala och Hanssen skrev till Wikman (16/10 1953):

Vid seminariet i tisdags framförde Redfield exakt de åsikter som Du har uttryckt i brev och muntligen till mig. Han gjorde det med klarhet, intelligens och lidelse, och det var en sann njutning att höra. Segerstedt gjorde stammande försök att hävda George Lundbergs teser. Redfield sade att man inte bör underskatta antropologernas möjligheter att verifiera sina fakta. Å andra sidan ansåg han att de kvantitativt arbetande sociologerna ofta leds vilse av sin ensidiga metod. (Ibid).

På Redfields seminarier fann Hanssen stöd för sin uppfattning och han redogör för Redfields bedömning att seminarierna hade rubbat Segerstedt "från sin benhårda inställning" (15/11 1953). I sina brev kritiserade Wikman Segerstedts normteori, men som sekreterare för Westermarck-samfundet bjöd han in Segerstedt att hålla föredrag om attitydforskning i Helsingfors våren 1950. Den samlade bilden visar Wikman som en "realpolitiker", som förstod att ett hårdnackat motstånd mot den moderna sociologin inte var fruktbart; kanske såg han risken för en isolering liknande Karstens. Dessutom fick han som handledare av Knut Pipping och i viss mån även Allardt se sina egna elever anamma den moderna inriktningen. De som framhärddade i sitt motstånd mot den moderna sociologin eller dess fokusering på kvantitativ attitydforskning fick det svårt. Detta exemplifieras av Arne Runeberg i Finland och Börje Hanssen i Sverige som båda måste betecknas som förlorare under processen och som fick betala ett högt och kanske bittert pris för sin kamp (se t.ex. Daun, 2003, 148–149).

Gränser under förhandling

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det pågick förhandlingar om hur gränserna för sociologiämnet skulle dras under 1940- och 1950-talen, förhandlingar där Wikman i högsta grad deltog som en av parterna. I både Finland och Sverige kan man finna personer vars forskningsinriktning i och med omformningen av det sociologiska kunskapsfältet kom att uppfattas som befinnandes i sociologins ytterkanter och därmed bli omdiskuterade. Somliga blev mer eller mindre tydligt utdefinierade och gavs därmed funktionen av en slags markörer av sociologins gränser. I Sverige skedde detta med till exempel Bertil Pfannenstill och Börje Hanssen, vilka båda stöddes av Wikman i tillsättningsärenden. I Finland var det Arne Runeberg som drabbades och där tillhörde Wikman Runebergs kritiker och motståndare. Wikman värnade således inte med någon automatik dem som riskerade att bli "outsiders", trots att han retoriskt i vissa sammanhang gärna framhöll vikten av en vidsträckt definition av sociologi (Wikman, 1947b). I andra sammanhang ventilerade Wikman tanken att sociologin bör vara den allmänna samhällsvetenskapen till skillnad från andra mer specialiserade discipliner som statsvetenskap, socialekonomi och socialpolitik (Wikman, 1945). Sociologin måste vidare ha en stark empirisk grund och fick inte bli spekulativ (Wikman 1942, 1945). Det är tydligt, också från läsningen av sakkunnigutlåtanden och

brevväxlingar, att det för Wikman var olika markeringar som var aktuella i olika sammanhang och gentemot olika tänkta publikker, något som lyfts fram som vanligt förekommande i gränsdragningsarbete (Gieryn, 1983). Det mest centrala för Wikman förefaller emellertid ha varit att värna etnosociologiska perspektiv som, i synnerhet i den svenska kontexten, riskerade att utdefinieras från sociologins domäner.

Diskussionerna kring sociologins gränser mattades av i både svensk och finsk sociologi kring mitten av 1950-talet. En lugnare period avlöste den turbulenta formeringsfasen även om denna i sin tur snart skulle övergå i det sena 1960-talets ifrågasättanden (Gullberg, 1972). Det förefaller troligt att då ett ämnes identitet är relativt stabil minskar behovet av att markera dess gränser. Hanssen fick en docenttjänst vid Stockholms högskola i mitten av 1950-talet³, Pfannenstill kunde så småningom återvända till Lund och Runeberg erhöll 1971 en biträdande professur i socialantropologi vid Helsingfors universitet. Hanssen kom att involveras i gränsdragningsarbete även i den etnologiska disciplinen. Hanssens arbete hade mottagits väl inom etnologin (Arnstberg, 1989, 58–59), han fick en docenttjänst där på 1960-talet men när han sökte en professur 1971 möttes han av starka gränsmarkeringar (Daun, 2003, 61–63). De fyra sakkunniga ansåg Hanssen icke kompetent, men fakulteten drog överraskande nog motsatt slutsats och ansåg att de sakkunniga hade en otidsenlig syn på etnologin. Den sedan 1955 pensionerade Wikman fortsatte att verka som samtalspartner och mentor till Hanssen.

Den roll som motröst som Wikman fick i Sverige hade han inte alls i Finland, trots sin "omoderna" etnosociologiska inriktning. Detta måste förstås mot bakgrund av de skiljaktiga kontexterna och visar också hur processen då den moderna sociologin kom att bli dominerande såg tämligen olika ut i de båda länderna. I Sverige fanns en stark efterfrågan på ett nytt och modernt ämne som kunde användas för att förstå det framväxande moderna svenska samhället och samtidigt bidra till utvecklingen och den framtida samhällsutformningen (Fridjonsdottir, 1991). I sin retorik valde sociologins svenska företrädare att lyfta fram det nya i ämnet och avgränsa sig tämligen snävt med följderna att äldre sociologiskt tänkande inte fick något utrymme (Bengtsson & Molander, 1998; Larsson, 2001). I Finland däremot var detta knappast en framkomlig väg. Här ställdes den moderna sociologin mot ett väletablerat fält och en etnosociologisk tradition med den världsberömda Westermarck som galjonsfigur. Det låg inte i någons intresse att bortdefiniera en verksamhet där man nått sådana framgångar. Redan Westermarck-samfundet som namn på det finska sociologförbundet visar kopplingen till historiens "golden age". Värnandet om arvet kom emellertid inte att påverka processens utfall; även i Finland kom den moderna sociologin med sin betoning på kvantitativa metoder och amerikanska influenser att snart bli helt domine-

3 Enligt Edmund Dahlström var dock detta närmast ett misstag, han beskriver: "Boalt hade ordnat en docenttjänst åt mig, dvs. den skulle utlysas, jag skulle söka och han skulle förorda mig. Jag var mitt uppe i ett fältarbete och schabblade med ansökan. Den ende sökande blev Hanssen – och han fick tjänsten. Boalt blev så ursinnig att han inte pratade med mig på flera år. Där satt han med Hanssen som han inte kunde samarbeta med. Men Hanssen fick på så sätt en forskningsbas under en sexårsperiod (Bengtsson & Molander, s. 152.)"

rande. Det tycks emellertid rimligt att beskriva övergången till den moderna sociologin som mjukare i Finland än i Sverige. Som vi har sett bidrog Wikman till denna utveckling genom att förorda företrädare för den moderna sociologin till tjänster. Detta innebar för hans egen del att den forskningsinriktning han själv arbetat inom blev alltmer marginaliserad.

I den balansgång som Wikman hade att utföra mellan gammalt och nytt, mellan etnologi och sociologi, mellan europeiskt och amerikanskt, mellan traditionella fältforskningsmetoder och kvantitativ statistik i såväl finsk och svensk kontext framstår han i flera avseenden som en medlare eller kanske till och med en kunskapsmäklare som skapar broar, underlättar och kanaliserar samarbete mellan personer och kunskapsfält (jfr. Sverrisson, 2001). Denna bild som främst grundar sig på hans mer offentliga/officiala uppdrag måste emellertid kompletteras med den mer konfronterande och gränsmarkerande bild som särskilt framkommer i mer privata brevväxlingar.

Referenser

- Abshagen, R. & Brausneck, A-E. & Pipping, K. (1954) *Gespräche mit der Deutschen Jugend: Ein Beitrag zum Autoritätsproblem*. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- Allardt, E. (1953) *Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen: olika normsystem och andra sociala faktorerers inverkan på skilsmässofrekvenserna i Finland 1891–1950*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Allardt, E. (2000) "Perspektiv och perspektivförskjutningar inom nordisk sociologi", *Dansk sociologi* 11 (4): 71–84.
- Andersson, B. & Dabrowski, A. (1996) "Sociologiens akademiska, administrative og kommercielle felter 1950–1970", s 123–204 i Hansson, F. & Nielsen, K. A. (red) *Dansk sociologis historie: Et politiseret fag gennem brud og kontinuitet*. Köpenhamn: Forlaget sociologi.
- Barnes, B., Bloor, D. & Henry, J. (1996) "Drawing boundaries", s 140–168 i idem, *Scientific knowledge: A sociological analysis*. London: Athlone.
- Bengtsson, J. & Molander, A. (1998) *Den svenska sociologins födelse*. Göteborg: Daidalos.
- Bruun, K. (1952) "Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen", *Hufvudstadsbladet* 27/11.
- Dahlström, E. (1951) *Trivsel i Söderort: Sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949–1950*. Stockholm: Esselte Aktiebolag.
- Daun, Å. (2003) *Med rörligt sökarljus: Den nya etnologins framväxt under 1960- och 1970-talen*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Eskola, A. (1992) "Sosiologian uudistuminen 1950-luvulla", s 241–285 i Alapuro, R., Alestalo, M. & Haavio-Mannila, E. (red) *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Fridjónsdóttir, K. (ed.) (1987) *Om svensk sociologi*. Stockholm: Carlssons.
- Fridjónsdóttir, K. (1991) "Social science and the 'Swedish model': Sociology at the service of the welfare state", s 247–270 i Wagner, P., Wittrock, B. & Whitley, R.

- (red) *Discourses on society*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Gieryn, T. F. (1983) "Boundary-work and the demarcation of science from non-science: Strains and interests in professional ideologies of scientists", *American Sociological Review* 48: 781–795.
- Gieryn, T. F. (1999) *Cultural boundaries of science: Credibility on the line*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gullberg, A. (1972) *Till den svenska sociologins historia*. Stockholm: Kriterium.
- Hanssen, B. (1952) *Österlen: En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*. Stockholm: LT.
- Hanssen, B. (1953) "Fields of Social Activity and their Dynamics", *Transactions of the Westermarck Society* 2: 99–133.
- Karsten, R. (1948) "'Modern' sociologi: några reflektioner med anledning av en avhandling", *Nya Pressen*, augusti.
- Klein, J. T. (2005) *Humanities, Culture, and Interdisciplinarity: The Changing American Academy*. Albany: State University of New York Press.
- Larsson, A. & Wisselgren, P. (2006) "The Historiography of Swedish Sociology and the Bounding of Disciplinary Identity", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 42 (2): 159–176.
- Larsson, A. (2001) *Det moderna samhällets vetenskap: om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Umeå: Institutionen för historiska studier.
- Mansikka, T. & Suolinna, K. (2006) "Arne Runeberg, den siste westermarckianen", s 103–123 i Sundback, S. & Suolinna, K. (red) *I Westermarcks skugga: Sociologins första decennier i miljön kring Åbo akademi*. Åbo: Åbo Akademi.
- Pfannenstill, B. (1942) *Sociologiens grundförutsättningar: En vetenskapskritisk undersökning*. Lund: Lunds universitet.
- Pfannenstill, B. (1945) "Sociologien som vetenskap", *Statsvetenskaplig tidskrift* 48: 447–478.
- Pipping, K. (1947) *Kompaniet som samhälle: iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944*. Åbo: Åbo Akademi.
- Pipping, K. (1979) "K. Rob. V. Wikman", *Societas Scientiarum Fennica Årsbok* 57: 1–5.
- Runeberg, A. (1947) *Witches, demons and fertility magic: analysis of their significance and mutual relations in West-European folk religion*. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- Runeberg, A. (1948) "Kompaniet som samhälle", *Nya pressen*, january.
- SOU 1946:74. *Betänkande angående socialvetenskapens ställning vid universitet och högskolor*. Stockholm: Fritzes.
- Storå, S. (1975) "K. Rob.V. Wikman", *Budkavlen* 54/55: 113–115.
- Suolinna, K. & Lagerspetz, O. (1991) "Westermarck samfundet som språkrör för den moderna sociologin", *Finsk Tidskrift* 229 (1): 24–36.
- Sverrisson, A. (2001) "Translation Networks, Knowledge Brokers and Novelty Construction: Pragmatic Environmentalism in Sweden", *Acta Sociologica* 44 (4): 313–327.

- Tegen, E. "Levernesbeskrivning" (manus, Einar Tegens samling, Uppsala universitets arkiv).
- Thue, F. W. (1997) *Empirisme og demokrati: Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wikman, K. Rob. V. (1937) *Die Einleitung Der Ehe: eine vergleichende ethno-soziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Sitten des Schwedischen Volkstums*. Helsingfors: Åbo Akademi.
- Wikman, K. Rob. V. (1942) "Sociologi får ej bli spekulatión", *Svenska Dagbladet* 10/5.
- Wikman, K. Rob. V. (1945) "Sociologien hos oss i detta nu", *Finsk Tidskrift* 137 (2): 58–67.
- Wikman, K. Rob. V. (1947a). "Sociologi i ett nötskal", *Svensk tidskrift* 34: 141–143.
- Wikman, K. Rob. V. (1947b) "Vad menas med sociologi?", *Dagens Nyheter* 18/3.
- Wikman, K. Rob. V. (1970) *Lachesis and Nemesis: four chapters on the human condition in the writings of Carl Linneaus*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

ABSTRACT

Ageism – A Useful Concept?

Ageism has gained growing attention in Sweden the last decade. Age is even discussed to be included in the discrimination legislation. Still, the concept has not been of much sociological interest. This article is an overview of the concept ageism and how it has been discussed in social gerontology. In the article it is argued that the overall focus has been on overtly expressions such as stereotypes and discriminating behavior while underlying structures and processes of power and power relations have not got enough attention. As a result the concept of ageism has become limited as an analytical tool. Thus, in order to develop the potential of the concept it seems crucial to explicate and theorise power relations. To accomplish this goal, i.e. to focus on how age based power relations are negotiated, challenged and reproduced in processes and institutionalised practises it is suggested that ageism might have to be complemented with other concepts, such as age coding.

Key words

age coding, ageism, discrimination, power, power relations

Satu Heikkinen är forskare på VTI, Statens väg- och transportforskningsinstitut. Hon disputerade nyligen på Uppsala Universitet, Sociologiska institutionen, med en diskursanalytisk avhandling om hur de äldre, åldrande och bilkörning har diskuterats i svensk transportpolitik.

Clary Krekula är lektor vid Avdelningen för Sociala Studier, Karlstads universitet. Hennes forskning berör åldrandets sociala villkor, med ett fokus på genusperspektiv på åldrandeprocesser samt på kön och ålder som samspelande sociala positioner.

Satu Heikkinen, Clary Krekula

Ålderism – ett fruktbart begrepp?

I denna artikel* diskuterar vi, ur ett socialgerontologiskt perspektiv, begreppet ålderism. Begreppet har under senare år börjat få tillträde till svenska sammanhang och det finns därför skäl att kritiskt diskutera det. Åldersdimensionen har vidare rönt lite uppmärksamhet i sociologin (Öberg 2005). I artikeln vill vi därför presentera ålderismbegreppet och de olika definitioner det givits och utifrån det resa frågan vad det kan tillföra sociologisk forskning.

Vår artikel tar sin utgångspunkt i ett socialgerontologiskt perspektiv eftersom begreppet ålderism ursprungligen härrör från gerontologin. Den socialgerontologiska utgångspunkten innebär att vi genom denna artikel dels vill ge den sociologiska forskningen en översikt om ett viktigt begrepp inom äldreforskning och dels ämnar ge ett bidrag till den svenska äldreforskningen genom att ur en sociologisk synvinkel kritiskt diskutera begreppet ålderism, konsekvenser av dess användning och definitioner. Vår avsikt är däremot inte att här fokusera på ålderism som fenomen, dess utbredning och dess yttringar.

Ålderism – en förtryckar-ism får sitt namn

Ålderism som begrepp myntades strax efter att andra vågens feminism gjort intåg på flera samhällsarenor. Psykiatrikern Robert Butler ses i allmänhet som upphovsman genom sin artikel "Age-ism – Another form of Bigotry" (1969).

However, we may soon have to consider very seriously a form of bigotry we now tend to overlook: age discrimination or age-ism, prejudice by one age group toward other age groups (Butler 1969: 243).

Såsom Gruman (1978) kommenterat fick härigenom ett välkänt fenomen sin historia. Det fanns enligt honom tidigare ett medvetande om fenomenet men inget begrepp. Olika åldersgrupper, inklusive äldre, hade till exempel tidigare studerats genom teorier om minoritetsgrupper och subkulturer (t.ex. Barron 1953, Streib 1965, Rose 1965). Namngivandet innebar att åldersrelaterad diskriminering per se kunde

* Författarna vill tacka medlemmarna i Uppsala Socialgerontologiska grupp för kommentarer på en tidigare version av artikeln och för intellektuellt stöd: Lars Tornstam, Gunhild Hammarström, Peter Öberg, Fehresteh Ahmadi Levin, Sandra Torres, Marianne Winqvist och Anita Wejbrandt.

särskiljas samtidigt som paralleller kunde dras till andra former av diskriminering.

I den ovanstående definitionen berör Butler explicit både klassförtryck och rasism, och i senare skrifter även sexism (se t.ex. Butler 1980). Andra gerontologer har följt Butlers exempel genom att, ifall inte kopplingar görs redan i definitionen, så åtminstone diskutera likheterna och olikheterna mellan ålderism, sexism och rasism. Bytheway (1995) skriver:

What is an 'ism'? How does ageism relate to sexism and racism? One answer is to assert boldly:

These are three philosophies that we find offensive and which we would expect ordinary, liberal, tolerant, intelligent people to be against [kursivering i original] (Bytheway 1995: 9).

Det gemensamma i de två ovanstående citaten ligger i att ålderism liksom sexism och rasism diskuteras som ett samhällsproblem. Ålderismen ses som anstötlig och någonting som bör bekämpas. Ålderismen drabbar också särskilda grupper, i det här fallet genom ålder. Det finns ett underliggande emancipatoriskt imperativ. Givet att ålderism är ett vanligt fenomen innebär det att det finns förtryckta åldersgrupper och genom att motarbeta ålderism befrias dessa grupper. Young och Schuller (1991) argumenterar till exempel i sin bok *Life After Work: The Arrival of the Ageless Society* för att de unga och de äldre ska ingå en allians med varandra för att slåss mot det åldersfixerade samhället, de ska bryta sig loss från den strukturella kontrollen baserad på ålder och på så sätt även befria stora delar av den övriga arbetande befolkningen. Med detta synsätt relateras de unga och de äldre till en norm av medelålder.

Ålderism kan således uppfattas som ett system av förtryck och har sedan begreppets införande relaterats till andra former av förtryck såsom sexism och rasism. Den socialgerontologiska forskningen har dock samtidigt pekat på skillnader mellan ålderism och sexism respektive rasism. Ålder som en samhällelig strukturell position uppfattas som mer flytande än kön och ras/etnicitet. Under individers livsförlopp förändras såväl personliga som kollektiva åldersinnebörder. Det innebär att upplevelsen och erfarenheten av fenomenet är konstant föränderlig för individen. Vi åldras dag för dag och därmed förändras också de förväntningar, de möjligheter och det bemötande vi får. När det gäller sexism och rasism finns inte riktigt samma föränderlighet, vi byter sällan ras/etnicitet och kön. Denna föränderlighet i ålderspositionen har föranlett diskussioner i socialgerontologin. Vem har fördel i att upprätthålla ett Vi och Dem-tänkande baserat på ålder? Hur kan vi förstå skapandet och upprätthållandet av kategorin de äldre som ett underordnat "De Andra" med tanke på att alla åldras och de äldre är en kategori som de flesta förr eller senare kan komma att associeras med? (Bytheway 1995)

Ålder såväl som kön och ras/etnicitet har delats in i binära oppositioner. Icke gammal-gammal, man-kvinna och vit-icke vit, kan alla uppfattas konstruerade som motsatser. Samtidigt skiljer sig ålder från framförallt kön i det att ålderspositioner som va-

rierar genom livsloppet på ett kanske tydligare sätt utmanar tudelade kategorier konstruerade som varandras motsatser. Detta medför att det kan vara svårt att urskilja ålderskategorier och följaktligen vilka av dessa som är privilegierade. Oavsett om ålderskategorier definieras som ungdom, oberoende vuxna och de gamla, eller om man därtill väljer att tala om en medelåldersgrupp, definieras återkommande normen som den yrkesverksamma åldern (Adam 1995, Holstein & Gubrium 2000). De som avviker är alltså både de som är yngre och äldre än normen.

Forskare har också av andra skäl betonat nödvändigheten av att särskilja ålderism från sexism och rasism. Bland annat har man framfört att kunskapen om ålderism fortfarande är för liten för att kunna rättfärdiga eller finna träffande analogier (Cole 1986) och att ålderismen riskerar att ses som den senaste trend-ismen snarare än ett eget verkligt problem. Även om dessa farhågor fortfarande skulle kunna ha en viss relevans är ålderism i dag internationellt sett att betrakta som ett etablerat begrepp inte endast i forskning utan även utanför akademins väggar. "Ageism" införlivades redan år 1979 i den amerikanska ordlistan *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Andra exempel är *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* där "ageism" definieras såsom "[practice of] treating people unfairly or unjustly because of their age" (1989) och *Websters Dictionary of English Usage* (1989) där ålderism diskuteras utifrån ett kritiskt perspektiv, olika exempel på användning ges och det konstateras att begreppet även spridit sig till den australiensiska engelskan.

Situationen är något annorlunda i Sverige, där den *explicita* vetenskapliga diskussionen om ålderism kom senare och där begreppet ålderism inte heller har fått riktigt samma breda samhälleliga gehör. Här dröjde det ända till år 1997 innan Lars Andersson använde benämningen ålderism istället för det mer otympliga åldersdiskriminering och gav begreppet en specifik definition: "stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från en människas ålder" (1997:1). Därefter har enstaka svenska forskare diskuterat begreppet (se t.ex. Jönson 2001, Tornstam 2006). Den tolfte upplagan av Svenska Akademiens ordlista (1998) nämner varken åldersdiskriminering eller ålderism, till skillnad från rasism och sexism. I den senaste upplagan (2006) har dock både åldersdiskriminering och den, enligt vår mening, något besynnerliga termen "åldersrasism" gjort sitt intåg. Ålderism finns dock inte omnämnt. Detta tyder sammantaget på att ålderism fortfarande är ett nytt begrepp och kanske inte helt etablerat i det svenska vardagsspråket.

Ålderism är emellertid uppe på den politiska agendan i Sverige och nämns i den statliga offentliga utredningen *Bemötande av äldre* (SOU 1997:170). I diskussionsbetänkandet SOU 2002:29 *Riv ålderstrappan* har ålderismbegreppet fått en mer framträdande plats vilket skulle kunna ses som ett tecken på att begreppet är på frammarsch. I slutbetänkandet från Diskrimineringskommitten (SOU 2006:22), där det föreslås att ålder bör införas som grund för diskriminering, används dock huvudsakligen benämningen åldersdiskriminering. För att klargöra, ålderism och åldersdiskriminering har i gerontologisk forskning både använts som synonymer (se t.ex. Andersson 1997) och som åtskiljda begrepp (se t.ex. Macnicol 2006). I det senare fallet fokuserar åldersdiskriminering något förenklat på diskriminerande beteenden och

praktiker (i Macnicols fall handlar det om arbetslivet) medan ålderism också innefattar föreställningar, attityder, fördomar med mera. I denna artikel föredrar vi att använda begreppet ålderism och uppfattar diskriminerande beteenden och praktiker som en del i vad som inryms i begreppet.

Det kan också hävdas, liksom i fallet med namngivandet av "ageism" internationellt, att fenomenet ålderism studerats och diskuterats i Sverige långt innan det svenska begreppet ålderism började användas år 1997. Bland annat hade attityder, värderingar och stereotyper gentemot äldre diskuterats inom projektet *Äldre i samhället* under åren 1977 till 1993 (se Odén, Svanborg & Tornstam 1993 för en sammanfattande avrapportering av projektet).

Ålderismbegreppet – innehåll

I avsnittet ovan skildrade vi hur ålderismbegreppet tog form och relaterades till framförallt sexism och rasism i argumentationen för både dess relevans och särart. Men vilka innebörder har begreppet tillskrivits mer specifikt i den vetenskapliga debatten? I detta avsnitt vill vi peka på att ålderism i flera fall har teoretiserats på ett begränsat sätt där potentialen att analysera maktrelationer har begränsats genom att ålderism i hög grad har associerats med dess uttryck. I en summerande översikt "Thirty years of Ageism Research" anges:

The definition of *ageism* that has become most widely accepted is prejudice and discrimination against older people [...]. Prejudice refers to attitudes, while discrimination focuses on behavior (Wilkinson & Ferraro 2002:340).

För vår redogörelse av och kritiska diskussion om ålderism har vi med inspiration av ovanstående citat samt den uppfattning vi själva fått genom vår litteraturgenomgång valt att diskutera vad som framstod som de tre mest centrala innebörderna i ålderism. De två första innebörderna exemplifieras i citatet ovan och faller in under vad vi kortfattat benämnt som *fördomar* respektive *diskriminerande praktik*. Den tredje typ av innebörd vi diskuterar har vi kallat för *asymmetrisk maktstruktur*.

Fördomar, attityder och stereotyper är de begrepp som vi uppfattar är oftast återkommande i ålderismdebatten. I den allra första definitionen av ålderism, som återkommande refereras i forskningslitteraturen, använder Butler till exempel begreppet fördomar (1969, jfr 1980). Andersson (1997, 2002) använder uttrycket "stereotypa föreställningar" i sin introducerande svenska definition. Palmore skriver i sin översikt-bok om ålderism:

[...] I define ageism as any prejudice or discrimination against or in favor of an age group. 'Prejudice against an age group' is a negative stereotype about that group [...] or a negative attitude based on a stereotype (1999:4).

Såsom vi tidigare beskrev har det hävdats att ålderismbegreppet lyckades fånga en

maktdimension, en dimension av förtryck baserat på ålder, som innan dess inte riktigt hade kunnat beskrivas. Men de definitioner baserade på fördomar, attityder och stereotyper har, som vi kan se det, inte tillfört forskningsdiskussionen något väsentligt nytt. Makt diskuteras sällan *explicit* i anslutning till definitionerna. Istället ligger forskningen inom denna gruppering nära vad vi kallar för traditionell individorienterad attitydforskning (jfr Potter 1996) och klassisk psykologisk forskning om stereotyper (för en kritisk diskussion om denna tradition se Pickering 2001). Det innebär att ålderism reduceras till ett ”individproblem”. Såväl fördomar, attityder och stereotyper uppfattas som individuella och förankrade i individers kognitiva strukturer. Även om stereotyper och stereotypisering i andra sammanhang har uppfattats som politiska och har relaterats till maktrelationer, normer och normalitet och ”tvillingbegreppet” den Andre (Pickering 2001) har sättet att diskutera stereotyper i ålderismdebatten varit begränsad. Attitydforskning i sin tur har kritiserats av socialkonstruktionister för atomism, att attityder ses som ”utspridda russin i en fruktkaka” i en individs huvud (för metaforen och kritiken se Potter 1996) och därmed inte ingående i större meningssystem. Det ger, menar vi, svaga förutsättningar att analysera den samhällsordning och de institutionella arrangemang som skapar ett system där vissa grupper diskrimineras och exkluderas från makt och inflytande. Attitydforskning har vidare kritiserats för att inte tillräckligt beakta hur attityder skapas och görs socialt, hur attityder är kontextuella, komplexa och både skapas och upprätthålls genom sociala förhandlingar och praktiker (jfr Potter 1996). För ålderismens del innebär således en sådan förståelse begränsad potential att analysera komplexiteten i åldersbaserade maktrelationer och hur över- och underordning baserad på ålder skapas, upprätthålls, utmanas och förändras.

En annan central innebörd i ett flertal ålderismdefinitioner är *diskriminering* (se t.ex. Palmore 1999, 2001, Andersson 1997, 2002). Diskriminering har påpekats innefatta såväl människors beteenden som institutionella praktiker (se t.ex. Andersson 1997, 2002, Palmore 1999, Levin & Levin 1980) och vi har därför valt att benämna denna typ av innebörder för *diskriminerande praktik*. Ett exempel där både fördomar och diskriminerande praktik ingår är en definition som Butler (1980) ger:

There are three distinguishable yet interrelated aspects to the problem of ageism: 1) Prejudicial attitudes toward the aged, toward old age, and toward the aging process, including attitudes held by the elderly themselves; 2) discriminatory practices against the elderly, particularly in employment, but in other social roles as well; and 3) institutional practices and policies which, often without malice, perpetuate stereotypic beliefs about the elderly, reduce their opportunities for a satisfactory life and undermine their personal dignity. The attitudes and beliefs, the discriminatory behaviors, and the institutional norms and policies are related and mutually reinforcing to one another. All three have contributed to the transformation of aging from a natural process into a social problem in which the elderly individual bears the detrimental consequences (Butler 1980:8).

Butlers definition är emellertid ett tydligt exempel på hur ålderismbegreppet i den socialgerontologiska diskussionen enligt vår mening fått en överdriven fokusering på konkreta (operationella) uttryck som attityder, diskriminerande praktik med mera, där analysen av underliggande maktrelationer baserade på ålder hamnar i bakgrunden. Inte heller i detta exempel där diskriminering tas upp jämsides med "fördomsfulla attityder" får ålderism som begrepp någon riktigt nydanande betydelse. Begränsningen ligger för det första i att beteenden och praktiker inte problematiseras utan tas för givna. Förutsättningarna för dessa beteenden och praktiker, hur de görs och upprätthålls, hur de är en del av och ingår i maktrelationer, blir således perifert. För det andra utpekas de äldre som diskriminerade redan på förhand vilket innebär en homogenisering av kategorin och att komplexiteten i hur ålder strukturerar möjligheter och skyldigheter för människor tonas ned.

Den tredje innebörden kan illustreras av Bytheway (1995), som är ett viktigt undantag till vad vi uppfattat som det dominerande synsättet där åldersbaserade maktrelationer inte *explicit* problematiseras i den socialgerontologiska diskussionen om ålderism. Han förespråkar att ålderism ska förstås som en ideologi.

[...] an ideology is a coherent set of shared ideas and beliefs that constitute a particular justification of the interests of dominant groups. It is in this sense that ageism is an ideology upon which dominant groups – state, employers, hospitals, media, etc. – justify and sustain not just the inequalities between age groups but also the belief that these age groups exist and are different (ibid:116).

Fördelen med att se ålderism som en form av ideologi är således att ålder som grund för en mer eller mindre sammanhållande *asymmetrisk maktstruktur* lyfts fram. Ideologiperspektivet uppmärksammar att åldersbaserade maktrelationer finns närvarande på alla samhällsliga nivåer och därför också påverkar utformningen av institutionella praktiker samt interaktioner. Diskriminering blir följaktligen inte begränsat enbart till avsiktliga handlingar utan även något som inbäddas i institutionella rutiner. Även gerontologiska studier där åldrandets villkor belysts ur ett politiskt ekonomiskt perspektiv har bidragit till att synliggöra hur strukturella faktorer påverkar äldres samhällsliga plats och till exempel skapar olika villkor för äldre kvinnor respektive män (se Arber & Ginn 1991). Diskursanalytiska studier utgör ytterligare, vad vi kan se, en fruktbar ansats för att problematisera makt och spridning av makt, oavsett om dessa studier explicit eller implicit diskuterar ålderism. Det blir möjligt att studera hur maktrelationer görs, upprätthålls, utmanas och förändras genom språkliga och institutionella praktiker (se t.ex. Coupland & Coupland 1993, Jönson 2001, jfr Heikkinen 2008).

Ansatser som har potential att också analytiskt fokusera på maktrelationer möjliggör enligt vår mening en djupare analys där de uttryck som ålderismen kan ta, antas kunna variera i olika empiriska sammanhang. Ansatserna där ålderismen likställs med dess uttryck i "definitioner" framstår jämförelsevis som begränsade. Vilka uttryck är ålderism? Varje uttryck som generaliseras till att uppfattas som fenomenet riskerar att

utesluta alla andra uttryck som åldersbaserade maktrelationer kan ge upphov till.

De förenklade generaliserade specificeringarna av uttryck som vi tidigare har gett exempel på har också vissa svårigheter med att hantera vanligt förekommande problematiseringar i den socialgerontologiska diskussionen om ålderism. Ett exempel är Palmores (1999) definition där ålderism bland annat framställs som stereotyper av äldre. Ålderismen antas vara både positiv och negativ. Vid en närmare analys framträder dock denna distinktion som problematisk. Flera positiva stereotyper som Palmore nämner, såsom att äldre är snälla, pålitliga och lyckliga, kan dölja ett synsätt på äldre som maktlösa, ofarliga och kravlösa. Det kan, med andra ord, finnas underliggande negativa föreställningar bakom konkreta ”positiva” uttryck. De ”positiva” yttringarna kan utgöra omskrivningar för vad som beskrivits som ett eländesperspektiv på äldre (Tornstam 1998). Frågan är då vad som är positivt och negativt? Vi menar att ett synsätt där ålderism diskuteras i termer av maktrelationer och med hjälp av frågor om vem som stereotypiserar vem på ett enklare sätt skulle kunna hantera problematiken. Vilka grupper är stereotypiserade, och i vilka sammanhang? Vem är överordnad och vem är underordnad? Det kan naturligtvis också vara av vikt att mer nyanserat beakta stereotypers innehåll istället för att fastna i en förenklad dikotomi av positivt och negativt (se t.ex. Pickering 2001). Ett annat exempel från den socialgerontologiska diskussionen som pekar på problem för de definitioner som fastställer ett fåtal uttryck är vad som har kallats för new ageism. Kalish skriver:

The message of the New Ageism seems to be that ‘we’ understand how badly you are being treated, that ‘we’ have the tools to improve your treatment, and that if you adhere to our program, ‘we’ will make your life considerably better. You are poor, lonely, weak, incompetent, ineffectual, and no longer terribly bright. You are sick, in need of better housing and transportation and nutrition, and we – the nonelderly and those elderly who align themselves with us and work with us – are finally going to turn our attention to you, the deserving elderly, and relieve your suffering from ageism. (Kalish 1979: 398)

Vad som skulle kunna uppfattas som positiva ageranden kan i själva verket vara ett missriktat omsorgsperspektiv på äldre där de förlorar sin status som subjekt. Det är ett vi och dem-tänkande där ”Den Andra” blir omyndigförklarad och ytterst döljer medkänslan ett dolt förakt för svaghet (se Ofstad 1972 refererad i Tornstam 1998). Arber och Ginn (1991) hänvisar till Binstock (1984) och ”compassionate ageism” för att beskriva hur en problem-centrerad syn ger en skev bild av de äldre även om de ursprungliga intentionerna är goda. Även om Bytheway (1995) inte kritiskt har diskuterat ovanstående exempel med positiv och negativ ålderism respektive ”new” och ”compassionate” dito så menar vi att synsätt som tydliggör maktdimensioner, också sådana som använder andra teoretiska begrepp än ideologi, har en större analytisk potential än definitioner som utgår från enstaka uttryck, att synliggöra hur ålderistiska diskurser och praktiker skapas och upprätthålls.

Vi argumenterar därför för att det centrala i en förståelse av ålderism inte är att lik-

ställa den med enstaka uttryck utan att explicit adressera och teoretisera fenomenet i termer av maktrelationer. Därifrån går det givetvis att som ett metodologiskt steg operationalisera fenomenet i empiriska studier genom olika uttryck som maktrelationer kan ge upphov till, men att se fenomenet som bestående av enstaka uttryck utgör en analytisk begränsning.

Vem drabbar ålderism?

En viktig skiljelinje i olika definitioner av ålderism är vem eller vilka den drabbar. Ett sätt att definiera fenomenet har varit att se det såsom riktat *mot äldre* (Kalish 1979, Butler 1980, Palmore 2001), ett annat att hålla riktningen öppen och betrakta det som en diskriminering utifrån *ålder* (se t.ex. Bytheway 1995, Palmore 1999, Andersson 1997, 2002). Redan Butler (1969) poängterade att ålderism kan drabba alla ålderskategorier men behandlade sedan i praktiken endast ålderism riktad mot de äldre. Den riktningsneutrala definitionen till trots, har begreppet främst applicerats i en kontext om äldre. Den implicita kopplingen av ålderism som riktad mot äldre har ytterligare förstärkts av att begreppet i mindre utsträckning använts till exempel inom barndomsforskningen. Där har barns underordning beskrivits genom bland annat begreppet *Minoritetsbarnet* som framhåller barnet som en minoritet i samhället och *Stambarnet* som betonar barnkultur som en motkultur mot en överordnad vuxenposition (Krekula, Närvänen & Näsman 2005).

Definitioner som utgår från ålderism som riktad mot äldre kan sägas ha en fördel i att de tydligt definierar äldre som en underordnad grupp i förhållande till en åldersnorm. Behovet att fokusera på en särskild kategori får också stöd om, såsom Levy och Banaji (2002) hävdar, implicit ålderism är ett problem. Oavsett människors explicita ställningstaganden gentemot äldre, menar Levy och Banaji att människor ofta är influerade av negativa åldersstereotyper, vilka de inte själva är medvetna om. Detta medför att människor inte igenkänner ålderistiska handlingar såsom sådana, utan rationaliserar dem till något som bättre överensstämmer med positiva självbilder. En förutsättning för att finna implicit ålderism riktad mot äldre kan med andra ord vara att fokusera på en specifik kategori, här kategorin äldre. Ungdomsfixering, vilket det västerländska samhället emellanåt anklagas för (Green 1993, Tornstam 1998), kan vara ytterligare ett skäl att fokusera på äldre. Om det finns ett strukturellt problem i samhället där äldre är osynliggjorda eller nervärderade kan det behövas ett uppmärksammande av de äldres villkor och ett ifrågasättande av rådande normer.

Det finns dock, vill vi mena, argument som talar emot att låta begreppets definition utgå från föreställningar om att ålderismen har en given riktning, i detta fall riktad mot äldre. Väljer vi att tala om ålderism riktad mot *äldre* återstår att ange hur kategorin ska avgränsas. Om avgränsningen av äldre grundar sig på en specifik kronologisk ålder bör detta förtydligas, och den normativa åldersgruppen som besitter maktposition utifrån ålder bör då uttryckas. En svårighet är att gränsen för kategorin är flytande. Samhällets åldersgränser för olika åldersstrata, strukturer för olika åldrars

villkor och möjligheter, varierar mellan olika samhälleliga kontexter. Vid 55 års ålder är studenter för gamla för att få studiemedel. Rätten till studiemedel begränsas successivt redan från 45 år. Äldre studenter kan samtidigt, beroende på den unga ålderssammansättningen, syfta på personer över 30 år. Gränsen för äldre kan i andra sammanhang avse den legala gränsen för rätt till pensionering vilken är 61 år för inkomstpension men 65 år för den som haft ingen eller låg inkomst och vill ha garantipension. Åldern 65 år har också diskuterats som "normaltidpunkt" för ålderspension (se prop. 1993/94:250). Livsloppet som ibland delas in i tre delar – utbildning i unga år, arbete och reproduktion i medelåldern samt pensionering på äldre dagar – har luckrats upp (Kohli 1986, jfr Öberg 2002). Vi kan i större utsträckning än tidigare omskola oss och sätta oss på skolbänken vid olika perioder i livet, en del arbetar efter 65 års ålder medan andra blir pensionärer i förtid före 60 års ålder. Att i ett sådant sammanhang hävda att ålderism definitionsmässigt endast riktar sig mot äldre kan bli förvirrande eftersom det kan vara oklart vilka som åsyftas. En kategorisering kan också, om den blir för snäv, utesluta relevanta åldersgrupper. Synen att det är relevant att avgränsa en särskild kategori äldre har dessutom kritiserats i socialgerontologin. Argumentet är att den "äldre" populationen är heterogen och att denna heterogenitet snarare ökar med åldern än minskar (Neugarten 1979/1996). Att då ändå skapa likhet och konstruera en kategori de äldre vilar på en bräcklig empirisk grund som riskerar att befästa stereotyper och fördomar. Även SOU-utredningen *Riv ålderstrappan* (2002:29) har som sin längre framtidsvision att begreppet "äldre" ska få minskad betydelse, att ålder ska spela mindre roll för vilka möjligheter och skyldigheter människor möter.

En annan nackdel med att definiera ålderism såsom riktad mot äldre är att sådana definitioner gör begreppet oanvändbart för att belysa frånvaro av makt och resurser för barn- och ungdom. Dessutom tonar sådana definitioner ner ålderismens bakomliggande faktorer, och missar att diskriminering mot olika åldersgrupper kan ha en och samma grund. En del forskare har till exempel hävdats att det finns gemensamma diskriminerande mekanismer för både yngre och äldre (se t.ex. Tornstam 1998). Ingen av de båda grupperna tillhör i Sverige i någon större utsträckning den arbetande delen av befolkningen. I ett samhälle där produktivitet värderas högt kan därför de båda grupperna ses som improduktiva, som en börda och få lägre status. Ett liknande resonemang kan föras utifrån ett maktperspektiv. Både yngre och äldre har mindre makt eftersom de i mindre utsträckning är representerade i höga positioner inom politiken och näringslivet. Ett fokus på dessa likheter gör att ålderism skulle kunna förstås som uttryck för över- och underordning vilken baserar sig på att en period i livscykeln, medelåldern, formar den överordnade positionen. Bodily (1994) argumenterar att samtliga försök att definiera ålderism som dess uttryck eller att likställa det med uttryck riktade mot avgränsade grupper är att betrakta som ytdefinitioner av ålderism. Ålderismens kärna utgörs, menar han, av föreställningar om att olika åldrar kan relateras till egenskaper och handlingar och att ålder följaktligen ses som tillräcklig beskrivning och förklaring. Detta har också diskuterats genom begreppet ålderskodning, vari inbegrips att fenomen, egenskaper och handlingar betraktas som mer passande för somliga åldrar är för andra (Krekula 2006, 2008).

Ytterligare ett argument emot en definition som riktas mot äldre är att utpekandet av en särskild grupp som drabbad riskerar att förstärka den negativa bilden av gruppen. Bilden blir mer ensidig, variation och mångfald beaktas inte. Forskare och aktivister som arbetar mot ålderism har också hävdats indirekt bidra till fenomenet (Jönsson 2001). Att redan i definitionen peka ut äldre som särskilt drabbade bidrar till en problemfokusering som sedimenterar synen på hur eländigt det är att vara äldre. En lösning, som fortfarande skulle vara i samklang med synsättet att det är viktigt att i själva definitionen ange de diskriminerade grupperna, skulle vara att uppge både yngre och äldre i definitionen. Detta är dock fortfarande behäftat med problemet hur dessa grupper ska avgränsas.

Enligt vår mening är en oriktad definition som ställer *ålder som grund för maktrelationer* i centrum att föredra eftersom en sådan definition flyttar fokus från generaliserade antaganden till empirisk analys. Forskningsluset kan då förflyttas från ett fokus på ett fåtal "givna" ålderskategorier till processer där maktrelationer baserade på ålder skapas och upprätthålls. Istället för att låsa begreppet till en given riktning kan en öppnare definition möjliggöra studier av *hur* makt konstitueras på bas av ålderspositioner.

Avslutande kommentarer – ålderism och ålderskodning

När vi i denna artikel diskuterar ålderismbegreppets användbarhet sker det utifrån tämligen enkla kriterier. Vår utgångspunkt är att ett brukbart begrepp bidrar till att synliggöra fenomen och företeelser samt till att skapa nya tolkningsramar och formulera nya forskningsfrågor. Ovan har vi pekat på att ålderismbegreppet, trots att det kan framstå som något nytt, inte behöver utgöra något oprövat analytiskt grepp. De analytiska ansatser som begreppets olika definitioner inbegriper är väl beprövade om än med andra termer. Ett ifrågasättande av ålderismbegreppets originalitet som *analytisk redskap* är dock inte detsamma som att ifrågasätta dess värde för forskning och samhällsdebatt. En förtjänst med ålderismbegreppet är att det med sin frånvaro av tillägg som "attityder" sätter fokus på *ålder* och intet annat. Det sätter med andra ord ålderspositionerna och de strategiska resurser dessa inbegriper i centrum. Detta är en viktig förtjänst eftersom ett tydligt namngivande bidrar till att synliggöra och avgränsa ett fenomen och till att det uppmärksammas i bredare folklager. Teoretiska argument för detta har bland annat givits av Berger och Luckmann (1966). Även den rikliga refereringen till Berit Ås (1982) härskartekniker i politiska och populärvetenskapliga sammanhang är ett tydligt exempel på betydelsen av namngivande. Namngivandet av teknikerna har bidragit till att uppmärksamma när dessa används och konsekvenserna därav. Om vi drar en parallell till genusfältet kan vi likaså konstatera att sexismbegreppet spridit sig såväl i forskningssammanhang som i massmedia och folkliga debatter, där det återkommande används deskriptivt för att belysa attityder och diskriminering baserat på kön. Begreppets frammarsch framträder bland annat vid en granskning av hur ofta sexism nämnts i titlar på vetenskapliga arbeten. *Sociological Abstracts* anger sin första träff från 1971. Detta kan jämföras med ordboken *Oxford*

English Dictionary där begreppet infördes år 1968. Enligt Sociological Abstract togs sexism år 1975 upp i tre titlar. Användningen har därefter ökat snabbt för att nå sin kulmen under senare halvan av 1990-talet då den årligen anges förekomma i mellan tio och tjugio titlar. På samma sätt kan vi förvänta oss att en utbredd användning av ålderismbegreppet kan bidra till ett ökat synliggörande av hur begränsningar, hinder, möjligheter och resurser även utgår från ålderspositioner.

Trots att ålderismbegreppet är nytt och på framväxt i den svenska debatten är diskussionen betydligt äldre. När begreppet "ageism" introducerades i den engelskspråkiga forskningsdiskussionen under 1960-talet var den vetenskapliga problematiseringen av kategorier som ålder, kön och ras/etnicitet en annan än i dag. Med en förankring i sociala rörelser diskuterades vid den tiden identitetspolitik och det fanns en ambition att blottlägga diskriminering av utsatta grupper. Det empiriska synliggörandet av kvinnors underordning och sämre tillgång till strategiska resurser var till exempel centralt på agendan för genusforskningen, eller kvinnoforskningen som den då kallades.

Det har dock skett ett skifte i problematiseringen av maktrelationer. Från ett fokus på relationer *mellan* homogena kategorier betonar forskning numera också olikheter *inom* kategorier och framhåller individer som aktiva subjekt som identifierar sig själva med olika föreställningar om kategorier och som därför ständigt byter position i en bred uppsättning av asymmetriska relationer (se t.ex. Söndergaard 2002). Som en konsekvens därav framstår identitetspolitik, med de los Reyes och Kamalis ord (2005:8) som en "en illusion om en intressepolitik". Intersektionalitetsbegreppet, som är framträdande i den nutida debatten, lyfter fram maktrelationer som dynamiska interaktioner mellan sammanvävda maktaxlar (se t.ex. Collins 1998, Crenshaw 1993, 1994, Lykke 2003, de los Reyes, Molina & Mulinari 2002, 2003, Krekula, Närvänen & Näsman 2005). Det är i dessa sammanhang som fördelarna med en oriktad definition av ålderismbegreppet framträder som tydligast. Intersektionalitetsanalyser strävar efter att tydliggöra hur makthierarkier ömsesidigt konstruerar varandra. En sådan analytisk ansats vinner på att hålla öppet för att ålder, liksom andra positioner, förhandlas i interaktionen.

Inom diskrimineringsforskning belyser begrepp som strukturell diskriminering (se t.ex. de los Reyes 2006, Kamali 2005) och vardagsrasism (Essed 1991, 2005) att diskriminering inte enbart sker avsiktligt eller mellan individuella aktörer utan att föreställningar om kategorier, om norm och avvikelse är strukturella/institutionella och därför också inbäddade i vardagliga praktiker och rutiner. Sådana aspekter har i viss mån införlivats i definitioner av ålderism genom att diskriminerande beteenden och praktiker beskrivits som komponenter av ålderism. Beskrivningar av maktrelationer som dynamiska och utsatta för förhandling i processer, rutiner och relationer visar dock att frågor om *vilka* som har privilegier eller underordning baserat på åldersrelationer inte räcker för att belysa hur maktrelationer skapas, upprätthålls och utmanas. Det behövs också analyser av *hur* detta sker, inte minst om ambitionen är att avskaffa diskrimineringen (se Krekula 2008).

I forskning om maktrelationer baserade på kön respektive ras/etnicitet har begrep-

pen beköning/genusifiering respektive rasifiering införts eftersom sexism och rasism inte varit tillräckliga för att analysera de *processer* där maktrelationer och diskriminering skapas. Molina påpekar att rasifiering snarare bör betraktas som ett teoretiskt perspektiv än som en sammanhängande teori och beskriver nödvändigheten av begreppet på följande sätt:

Inträdet av begreppet rasifiering i både den interna och den externa akademiska debatten om rasism var en viktig milstolpe för förståelsen av ojämlikhetsskapandet i samtida samhällen inte minst därför att dess grammatiska form indikerar *aktion, process, skapande* [kursivering i original] (Molina 2005: 96).

Skiftet av forskningsperspektiv har således inneburit att nya analytiska begrepp efterfrågats. Att det däremot länge har saknats specifika begrepp som synliggör *åldersrelationer som processer* visar, har det hävdats (Krekula 2008), att denna forskning är eftersatt. Med utgångspunkt i studier av äldre kvinnor har Krekula (2006, 2008) pekat på att bekönde åldersidentiteter skapas i vardagliga diskurser och praktiker. Centralt i dessa praktiker är *ålderskodningsprocesser* där föreställningar om handlingar, fenomen och egenskaper som förenade med avgränsade åldrar inbäddas i rutiner och förväntningar och avsätts i praktiker. Ålderskodningen sker med hjälp av kategorisering och bidrar till att äldre framställs som avvikare, med andra ord tillskrivs position som den Andre. Ålderskodningar som processer lyfter fram ambivalenser och göranden och hur normalitet och avvikelse förhandlas i avgränsade situationer. Det analytiska perspektiv som därmed framträder skiljer sig delvis från det som finns i ålderismbegreppet. Vidare, även om ålderskodning har uppmärksammats vid studier av äldre är det ett perspektiv för analyser av åldersrelationer generellt.

Ålderskodningens inträde på den vetenskapliga scenen utgör i sig ett påpekande om att denna analytiska ansats inte finns i ålderismbegreppet. Där ålderism kan synliggöra åldersdiskriminering som fenomen öppnar ålderskodning även för analyser av *hur* maktrelationer och diskrimineringsprocesser upprätthålls och utövas. Begreppen belyser med andra ord överlappande aspekter av en och samma process. De står följaktligen inte i ett antingen eller förhållande utan som två begrepp med varsin plats i analyser, på samma sätt som beköning och sexism respektive ras och rasifiering används parallellt.

Den övergripande frågan huruvida ålderism är ett användbart begrepp kan i likhet med många andra frågor besvaras med "det beror på". Med begreppets hjälp kan diskriminering utifrån ålder urskiljas. Att synliggöra och skapa debatt är ett viktigt steg för att undanröja diskriminering. Det är dock inte tillräckligt. Vi behöver också ha kunskap om hur ojämlikhet skapas och om de mekanismer varmed de upprätthålls. För att förstå och undanröja åldersbaserad diskriminering behöver vi omfattande granskningar av institutionella ålderskodningar (se Krekula 2008). Ålderskodning är enligt vår mening ett begrepp som vidgar tidigare traditionella perspektiv och ansatser om ålderism. Det kan också krävas andra grepp, till exempel fler diskursanaly-

tiska studier, eller nya begrepp, för att problematisera åldersbaserad diskriminering på nya sätt. Här menar vi att sociologiska och socialgerontologiska traditioner och teorier på ett fruktbart sätt skulle kunna mötas och bidra till en sådan diskussion.

Referenser

- Adam, B. (1995) *Timewatch: The Social Analysis of Time*. London: Polity Press.
- Andersson, L. (1997) *Ålderism – Stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från en människas ålder*. Rapporter från Stiftelsen Äldrecentrum 1997: 14. Stockholm: Stiftelsen Äldrecentrum.
- Andersson, L. (2002) ”Ålderism”, 104–127 i Andersson, L. (red) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Arber, S. & Ginn, J. (1991) *Gender and Later Life*. London: Sage.
- Barron, M. L. (1953) “Minority Group Characteristics of the Aged in American Society”, *Journal of Gerontology* 8:477–482.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.
- Bodily, C. L. (1994) “Ageism and the Deployments of ‘Age’”, 174–194 i Sarbin, T. R. & Kitsuse, J. I. (red) *Constructing the Social*. London: Sage.
- Butler, R. N. (1969) “Age-ism: Another Form of Bigotry”, *The Gerontologist* 9:243–246.
- Butler, R. N. (1980) “Ageism: A Foreword”, *Journal of Social Issues* 36(2):8–11.
- Bytheway, B. (1995) *Ageism*. Buckingham: Open University Press.
- Cole, T. R. (1986). “The ‘Enlightened’ View of Aging”, 117–130 i Cole, T. R. & Gadow, S. (red) *What Does it Mean to Grow Old?* Durham: Duke University Press.
- Collins, P. H. (1998) “It’s All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation”, *Hypatia* 13(3):62–82.
- Coupland, N. & Coupland, J. (1993) “Discourses of Ageism and Anti-ageism”, *Journal of Aging Studies* 7(3):279–301.
- Crenshaw, K. W. (1993) “Beyond Racism and Misogyny: Black Feminism and 2 Live Crew”, 111–132 i Matsuda, M. J. (red) *Words that Wound: Critical Race Theory, Assaultive Speech and the First Amendment*. Boulder: Westview Press.
- Crenshaw, K. W. (1994) “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Colour”, 93–118 i Fineman, M. A. & Mykitiuk, R. (red) *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*. New York: Routledge.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2002) ”Introduktion: maktens (o)lika förklådnader”, 11–30 i de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (red) *Maktens (o)lika förklådnader: kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2003) ”Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldsperspektivets tomma retorik”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3–4:159–164.
- de los Reyes, P. & Kamali, M. (2005) ”Teoretiska reflektioner om makt, integration

- och strukturell diskriminering”, 7–28 i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- de los Reyes, P. (2006) ”Välfärd, medborgarskap och diskriminering”, 7–32 i de los Reyes, P. (red) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- Essed, P. (1991) *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory*. Newbury Park: Sage.
- Essed, P. (2005) ”Vardagsrasism”, 71–94 i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- Green, B. S. (1993) *Gerontology and the Construction of Old Age: A Study in Discourse Analysis*. New York: Aldine De Gruyter.
- Gruman, G. J. (1978). “Cultural Origins of Present-Day ‘Ageism’: The Modernization of the Life Cycle”, 359–387 i Spicker, S., Woodward, K., & van Tassel, D. (red) *Aging and the Elderly: Humanistic Perspectives in Gerontology*. Atlantic Highlands.
- Heikkinen, S. (2008). *Att köra eller inte köra. Hur de äldre, åldrande och bilkörning har diskuterats i svensk transportpolitik*. Ak. avh. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000) *Constructing the Life Course*. New York: General Hall Inc.
- Jönson, H. (2001) *Det moderna åldrandet: pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941–1995*. Ak. avh. Socialhögskolan, Lunds universitet, Lund: Studentlitteratur.
- Kalish, R. A. (1979) “The New Ageism and the Failure Models: A Polemic”, *The Gerontologist* 19(4):398–402.
- Kamali, M. (2005) “Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering”, 29–70 i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- Kohli, M. (1986). ”The World We Forgot: A Historical Review of the Life Course”, 271–303 i Marshall V.W. (red) *Later Life: The Social Psychology of Aging*. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Krekula, C., Närvänen, A-L, & Näsman, E. (2005) ”Ålder i intersektionell analys”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2–3:81–94.
- Krekula, C. (2006) *Kvinna i ålderskodad värld. Om äldre kvinnors förkroppsligade identitetsförhandlingar*. Ak.avh. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Krekula, C. (2008) *Age Coding*, Manuskript, Avd. för sociala studier, Karlstad uni-

- versitet.
- Levin, J. & Levin, W.C. (1980) *Ageism: Prejudice and Discrimination Against the Elderly*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Levy, B. R. & Banaji. M. R. (2002) "Implicit Ageism", 49–75 i Nelson, T. (red) *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Lykke, N. (2005) "Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2–3:7–18.
- Macnicol, J. (2006) *Age Discrimination: An Historical and Contemporary Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Molina, I. (2005) "Rasifiering", 95–112 i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- Neugarten, B. L. (1979/1996) "The Young-Old and the Age-Irrelevant Society", 47–55 i Neugarten, D. A. (red) *The Meanings of Age*. Chicago: Chicago University Press.
- Odén, B., Svanborg, A., & Tornstam, L. (1993) *Att åldras i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Palmore, E. B. (1999) *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company.
- Palmore, E. B. (2001) "The Ageism Survey: First Findings", *The Gerontologist* 41(5):572–575.
- Pickering, M. (2001) *Stereotyping: The Politics of Representation*. New York: Palgrave.
- Potter, J. (1996) "Attitudes, Social Representations and Discursive Psychology", 119–173 i Wetherell, M. (red) *Identities, Groups and Social Issues*. London: Sage.
- Prop. 1993/94:250 *Reformering av det allmänna pensionssystemet*.
- Rose. A. M. (1965) "The Subculture Theory of Aging: A Framework for Research in Social Gerontology", 3–16 i Rose, A.M. & Peterson, W.A. (red) *Older People and Their Social World: The Sub-Culture of the Aging*. Philadelphia: F.A. Davis.
- SOU 1997:170 *Bemötande av äldre*, betänkande av Utredningen för att kartlägga och analysera frågan om bemötande av äldre, Socialdepartementet, Stockholm.
- SOU 2002:29 *Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring*, diskussionsbetänkande från Senior 2005, Socialdepartementet, Stockholm.
- SOU 2006:22 *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*, slutbetänkande av Diskrimineringskommitten, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.
- Streib, G. F. (1965) "Are the Aged a Minority Group?", 35–46 i Neugarten, B. L. (red) *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. Chicago: Chicago University Press.
- Søndergaard, D. M. (2005) "Making Sense of Gender, Age, Power and Disciplinary Position: Intersecting Discourses in the Academy", *Feminism and Psychology* 15(2):189–208.
- Tornstam, L. (1998) *Åldrandets socialpsykologi*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Tornstam, L. (2006) "The Complexity of Ageism: A Proposed Typology", *Internationa-*

- tional Journal of Ageing and Later Life* 1(1):43–68.
- Wilkinson, J. A. & Ferraro, K. F. (2002) "Thirty Years of Ageism Research", 339–358 i Nelson, T. D. (red) *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Young, M. & Schuller, T. (1991) *Life After Work: The Arrival of the Ageless Society*. London: HarperCollins.
- Ås, B. (1982) *Kvinnor tillsammans: Handbok i frigörelse*. Stockholm: Gidlunds.
- Öberg, P. (2002). "Livslopp i förändring", 44–63 i Andersson, L. (red) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Öberg, P. (2005) "Åldrandet i ett föränderligt samhälle: en utmaning för sociologisk forskning", *Sociologisk forskning* 3:19–26.

Recensioner

Pia Milton (2006) *Arbete i stället för bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna*. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.

Studieobjektet i Pia Miltons sammanläggningsavhandling är aktivering inom socialtjänsten eller rättare sagt en specifik aktiveringsmodell, den så kallade Uppsalamodellen, som initierades i slutet av 1980-talet. Arbetssättet innebar ökad press på socialbidragstagare att skaffa arbete. Behovsbedömningen blev noggrannare, klienterna fick snabbt besökstid hos socialsekreterare och dessförinnan kontrollerades om till exempel utbetalning skett från försäkringskassan eller annan myndighet. Alla realiserbara tillgångar måste avyttras innan bidrag kunde övervägas. Det inskräpades att individerna var tvungna att ta vilket jobb som helst inom pendlingsavstånd. Ett viktigt inslag var att övervaka att klienten hade kontakt med arbetsförmedling eller följde undervisning. Bidrag beviljades endast för en kort tidsperiod i taget och för att upprätthålla motivationen erbjöds täta besök hos socialsekreterare. Dagliga morgonmöten infördes på socialkontoren för genomgång av ärenden.

Amerikanska undersökningar har rapporterat positiva men måttliga effekter av aktivering och liknande resultat har presenterats i Europa, men bilden är ingalunda entydig. I Sverige finns få studier på området och de ger inget starkt stöd för att aktiveringsinsatser fungerat som avsett, även om några framhåller att sättet att arbeta med klienterna är väsentligt. Mot denna bakgrund väcker Miltons avhandling stort intresse.

Har då Uppsalamodellen medfört att arbetslösa socialtjänstklinter i högre grad lämnat bidragstagandet för reguljärt arbete? Har arbetssättet resulterat i kortare bidragsperioder? Har det minskat kostnaderna för bidragstagandet? För att besvara sådana frågor jämförs klienter i Uppsalamodellen med en grupp (i en annan del av Uppsala) som mött socialtjänstens gängse arbetssätt. Målgrupperna är i båda fallen bidragstagare med arbetslöshet som främsta problem. Individerna måste ha ansökt om bistånd 1990 eller 1992, ha bedömts som arbetsföra samt åldersmässigt tillhöra arbetskraften. De följdes under nästan sju respektive fem år framåt, bland annat genom samkörning med SCB-data. Analysen omfattar 257 bidragstagare i Uppsalamodellen och 252 i jämförelsemodellen. Resultaten presenteras i en forskningsrapport som Milton samförfattat med Reinhold Bergström och som utgör den klart viktigaste delen i hennes sammanläggningsavhandling.

Det fanns väsentliga skillnader mellan de båda kategorierna av bidragstagare, bland annat med avseende på nationellt ursprung, tid i Sverige, sjukdom, arbetserfarenhet i Sverige och antal månader med socialbidrag. I multivariata analyser kontrollerades för sådana skillnader. Olika statistiska analysmetoder användes, däribland "Cox proportional hazards model" som passar vid studier av varaktighet hos tidsberoende företeelser (till exempel sannolikheten per tidsenhet att klienter lämnar bidragstagande).

Beträffande övergången till reguljärt arbete framkom ingen signifikant skillnad mellan de två modellerna. Avgörande var i stället – på förväntat sätt – arbetslivserfarenhet, ålder, utbildning, tid i socialbidragstagande, sjukdom samt år för ansökan (konjunkurläget var avsevärt sämre 1992). Inte heller uppdagades någon statistiskt säkerställd differens mellan modellerna när andra skäl till att man lämnat bidragstagandet inkluderades. Detsamma gällde för storleken på de utbetalda socialbidragen. Den viktigaste variabeln var i det fallet antalet barn, men flera av de ovan nämnda faktorerna visade sig också betydelsefulla. Endast rörande återkomsten i bidragstagande blev det en signifikant skillnad, men där var sannolikheten större i Uppsalamodellen än i jämförelsemodellen.

Förutom huvudrapporten och en kappa innehåller avhandlingen tre andra texter, varav en kort tidskriftsartikel om värdet av praktikerhjälp när en studies syfte och frågeställningar formuleras. En annan artikel berör reliabilitets- och validitetsfrågor vid forskning baserad på sociala akter. Dessa måste ju vara någorlunda likartat utformade för att vara användbara. Milton framhåller att datorisering kan bidra till homogenisering och att man genom intervjuer kan undanröja felaktigheter och oklarheter. Sist i avhandlingen ligger en opublicerad artikel om huruvida aktivering ger olika effekter för män och kvinnor. Den är helt överflödigt, eftersom resultaten i allt väsentligt redan redovisats i huvudrapporten och någon vidare diskussionen inte förs.

Avhandlingen har svag anknytning till sociologisk teori. Milton hävdar att Uppsalamodellen och jämförelsemodellen bygger på olika socialpolitiska diskurser, men de teoretiska antagandena bakom dessa utsätts aldrig för någon närmare analys. Man kunde förvänta sig att undersökningsresultaten skulle generera ett grundligt resonemang om dessa antagandens hållbarhet, men detta uteblir. Andra möjligheter att anknyta till sociologisk teoribildning tillvaratas inte heller. Med referens till Durkheim kunde ha dryftats om inte aktivering främst är till för dem som med sina skattepengar betalar bidragen; aktiveringskraven skulle då kanske tolkas som ett sätt att visa att gällande normer ska efterlevas. En annan möjlighet vore att behandla aktiveringsåtgärderna från Erving Goffmans stigmatiseringsperspektiv. Vidare skulle det behövas en teoretisk analys av interaktionen mellan arbetsgivare och arbetssökande. Som Milton framhåller blir inte aktivering framgångsrik bara därför att människor söker arbete; det krävs också att någon anställer dem. Denna tankegång kunde ha utvecklats, till exempel genom att begreppet anställningsbarhet diskuterats.

Metodfrågorna är givetvis centrala i Miltons arbete. Författaren är rätt metodmedveten men lämnar ändå vissa luckor. En obesvarad fråga är huruvida Uppsala- och jämförelsemodellen skiljer sig tillräckligt mycket åt för att analysen ska vara meningsfull. Uppsalamodellen fick stor uppmärksamhet och blev livligt debatterad när den introducerades. Även om man inom andra delar av kommunen inte explicit anammade aktiveringsfilosofin kan viss "smitta" ha förekommit. Oberoende av en eventuell smittoeffekt kan det också ha skett en allmän samhällelig värderingsförskjutning i aktiveringspositiv riktning. Ett annat problem gäller modellernas homogenitet och stabilitet. Alla Uppsalamodellens socialekreterare var antagligen inte lika angelägna att följa dess intentioner. Vissa förändrade måhända sitt arbetssätt avsevärt mindre än

förväntat och efter en tid kanske somliga, mer eller mindre, gled tillbaka i gamla hjulspår. Liknande resonemang kan föras beträffande jämförelsemodellen. Sålunda kvarstår en osäkerhet om hur pass åtskilda de båda modellerna faktiskt var.

Det viktigaste metodspörsmålet handlar om selektion. Sannolikt förekom viss självselektion till följd av diskussionen kring Uppsalamodellen. Klienter som förutsåg svårigheter att få bidrag kan ha avstått från att söka. Bland dessa kan det ha funnits åtskilliga med hyggliga chanser att få arbete. Fler tycks också ha blivit avvisade direkt genom den striktare behovsbedömningen. Författaren har kontrollerat för olika slags skillnader i klientgruppernas sammansättning, men det är oklart om hela selektionsproblematiken därmed är löst.

Milton har lämnat ett beaktansvärt bidrag till diskussionen om aktivering. Hon ifrågasätter föreställningen att socialtjänsten genom aktiveringsåtgärder lätt ska få ut klienter i arbete och på så sätt minska bidragstagandet. I ljuset av sin potentiella betydelse är avhandlingen emellertid i tunnaste laget. Bakgrundsinformationen är delvis rätt mager och teoretiska frågor borde ha getts större utrymme. Studien innefattar också en rad knepiga metodproblem och även om åtskilligt gjorts för att hantera dessa återstår vissa frågetecken.

Bengt Furåker, fakultetsopponent

Annika Åberg (2007) Tjänstemötet. Interaktionens kommersiella, byråkratiska och sociala logik. Karlstad University Studies nr 42.

Centrum för tjänsteforskning vid Karlstads universitet sysslar med studier av tjänstebegreppet, tjänsters kvalitet och arbetsmiljö jämte kunders upplevelser och tillfredsställelse. Syftet med Annika Åbergs avhandling är att kartlägga och förklara vad som sker i tjänstemötet i sin sociala och organisatoriska kontext. De studerade tjänsterna rör kundmöten i bank- och försäkringsbranschen. Tjänsterna kan därmed sägas vara starkt reglerade kommersiella tjänster som är nödvändiga för allmänheten. Åberg har haft kontakter med fyra lokala försäkringskontor där intervjuer gjorts med ledningspersonal och där en enkät utgätt till anställda. Vid ett av lokalkontoren har telefonsamtal mellan skadereglerare eller kundtjänst och kunder spelats in. Dessa samtal utgör de huvudsakliga data för att beskriva mötena vilka kommenteras och förklaras med hjälp av intervjuer, enkätsvar och egna observationer. Samtalen analyseras med hjälp av konversationsanalytiska metoder, inklusive en så kallad initiativ- och responsanalys, och de förklaras vidare av kvalitativa abstraktioner som leder fram till tre olika logiker vilka i praktiken samverkar och motverkar varandra mer eller mindre. Avhandlingen innehåller därmed olika metoder som utvecklas efterhand som nya frågor uppstår och som föredömligt kompletterar varandra – med viss risk för att ingen blir fullt utnyttjad och värderad, för all del.

Tjänstemötet ses i princip som ett trepartsmöte, där både den anställde och kunden har en relation till organisationen som på olika sätt ramar in och bestämmer relationen mellan de båda aktörerna. Åberg anknyter här starkt till Björn Eriksson och

hans interaktionsterminologi, där samhandling står för handling riktad mot annan med krav på svar, samhandlingskrets för tillfälligt förenade aktörer och handlingsområde för det man talar om och de handlingar som en logik innefattar (Eriksson 2007). Ett tjänstemöte är att ingå i en särskild samhandlingskrets som också kan kallas för ett institutionellt samtal med särskilt syfte och med vissa begränsningar av interaktionen. Tjänster kan ske inom mer varaktiga och återkommande relationer. Här handlar det snarare om enstaka möten som utmärks av att aktörerna är anonyma och utbytbara med fokus på effektivitet. Åberg anknyter här också till forskning om vilka metoder organisationer använder för att kontrollera anställda och vilka metoder de lär sig för att kontrollera kunder och kundrelationer. Mycket av detta rör känslor och så kallat känslöarbete (Abiala 2002).

Kommunikationen i telefonsamtalen utspelas i det institutionella samtalets typiska faser med hälsning, introduktion och genomförande av ärendet, avslut av ärendet och avslut av samtalet. I inledningen identifierar aktörerna sina institutionella roller. Samtalen och aktörerna pendlar mellan en instrumentell orientering och en relationell. Denna analys leder fram till frågor om symmetrier och dominansförhållanden som besvaras med en initiativ- och responsanalys på ett urval av sex telefonsamtal. De anställda använde visserligen 59 procent av talutrymmet. Men samtalen visar sig samtidigt vara överraskande symmetriska för att vara institutionella samtal. De båda aktörerna reglerar samtalen samtidigt som de visar följsamhet och anpassning till den andre. Differensen mellan aktörerna ifråga om initiativ och respons låg nära noll. Men vad är det då som kan förklara att samtalen ser ut på detta sätt? Här går Åberg över till ett mycket intressant och kreativt abstraheringsarbete, där hennes särdeles analytiska förmåga och språk gör sig väl gällande.

Samtalen utmärks av tre så kallade logiker: *kommersiell*, *byråkratisk* och *social*. De anställda uppträder i den kommersiella logikens förhandlingar som organisationens ställföreträdare och dess ekonomiska egenintresse, i den byråkratiska logiken som den kollektiva kundens och rättvisans ställföreträdare och i den sociala logiken som ställföreträdare för den enskilda kunden och dennes behov och brist på kunskaper. Dominansförhållandena varierar på grund av skillnader i status, makt och intentioner i den kommersiella logiken. I den byråkratiska tenderar den anställde att dominera genom sina kunskaper om regelverk och procedurer, och i den sociala tenderar däremot kunden att dominera. I praktiken förekommer dessa tre logiker överlappande, förstärkande och motverkande. Anställda vittnar till exempel om att minskande resurser och högre arbetsbelastning gör det svårare att säkerställa rättvisa (s.150). Kunder vittnar till exempel om anställdas kunskaper om regler, och medverkar därmed till att dölja försäljning och kommersiella intressen bakom regelverket. Svaret på frågan om varför samtalsinteraktionen ser ut som den gör, är att den formas av dessa tre logiker och deras samverkan och motverkan.

De tre logikerna visar sig vara mycket fruktbara analysverktyg för att tolka vad som händer i telefonsamtalen mellan anställda och kunder i försäkringsbranschen. De blir särskilt intressanta genom att de kopplas till moral och etik – en sida av samtalen som kommenteras och analyseras utifrån intervjuerna snarare än samtalstranskriptioner-

na. Denna sida av samtalen hade med fördel kunnat knytas till studier av rättfärdiganden (accounting) i samtalsanalyser, som avhandlingen dock saknar referenser till. Likaså saknas referenser till studier av korta telefonsamtal mellan anonyma aktörer.

Begreppet "logik" har länge varit i slags modeord som liknas vid rationalitet och ofta utan närmare definition. Här får det en mera bestämd innebörd genom förutom rationalitet också med begreppen handlingsområde, moral, anställdas position och dominansförhållanden. I samband med den sociala logiken kunde gärna begreppen ansvars- och omsorgsrationalitet ha diskuterats liksom relationsekonomisk rationalitet som en hybrid av kommersiell och social logik (Blomqvist 1994).

Ett av avhandlingens vanligaste begrepp är "institutionell" som utan att närmare definieras förekommer tillsammans med bland annat interaktion, position, roll, ram, aspekt, samtal, kontext, möte och identitet. Det institutionella står ofta som en slags förklaring till handlingar, interaktioner och relationer. Det finns därmed en tendens till ett översocialiserat anslag som motverkas av att den sociala logiken får stå för det "ursprungliga" och det autentiska till skillnad från den kommersiella och byråkratiska logiken. Häri ligger en svag tendens till normativitet som kommer till klart uttryck först i avhandlingens sista mening. "Människors interaktion i tjänstemötet innebär, i en mening, att det finns en motbalans till organisationens inflytande" (s.165). Denna uppfattning om den sociala logiken liknar det fria vänskapssamtalet som man i konversationsanalys ofta utgår från för att beskriva och förstå samtalssituationer som uppfattas som mera institutionaliserade och alltså ofta kallas just institutionella samtal.

Åberg diskuterar knappast resultatens allmängiltighet och i vilken utsträckning de kan tillämpas i andra branscher och på andra interaktionsrelationer. Tjänster inom offentlig sektor som till exempel gäller hälsa, omsorg eller utbildning har haft karaktär av tjänstemöte, men har i olika avseenden marknadsiserats och därmed också kommersialiserats och fått mera karaktär av service än tjänst. Därmed torde resultaten från denna avhandling med fördel kunna tillämpas inom dessa verksamheter – särskilt med de relationer till moral och etik som Åberg gör tydliga.

Det är således en användbar avhandling som Åberg skrivit. Den är nyskapande i hur de tre logikerna och deras relationer till etik och moral växer fram i ett originellt abstraktionsarbete med skarp analys och med stor genomskinlighet i hur det hela gått till. Den har tydliga argument i en vacker språkdräkt. Den utgör dessutom en klassisk interaktions- och relationssociologi.

Lennart G Svensson, fakultetsopponent

Referenser

- Abiala, Kristina (2000) *Säljande samspel*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blomqvist, Marta (1994) *Könshierarkier i gungning. Kvinnor i kunskapsföretag*. Stockholm: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Eriksson, Björn (2007) *Social interaktion: flöden – positioner – värden*. Malmö: Liber.

Carl-Göran Heidegren, Mikael Carleheden & Bo Isenberg (2007)
Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp. Liber.

Carl-Göran Heidegren, Mikael Carleheden och Bo Isenberg argumenterar i *Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp* för att återuppväcka och vitalisera den i klassisk sociologi centrala frågan om hur människor kan och bör leva sina liv. Utgångspunkten är att världen, nu som alltid, är stadd i förändring, vilket gör att även svaren på den sociologiska grundfrågan de ägnar boken åt ständigt utvecklas och förändras. En sociologisk grundfråga tarvar ett sociologiskt grundbegrepp och "livsföring" är alltså det som författarna argumenterar för. Med hjälp av detta begrepp tänker de sig att de förändringar som präglar vår tid skall kunna vederfaras vederhäftig sociologisk analys.

Att försöka greppa tillvarons ständiga föränderlighet och diagnostisera samhällstillståndet vid olika perioder har ju varit en central ambition för sociologin sedan ämnets begynnelse. Icke desto mindre saknas en enhetlig och konsekvent terminologi och begreppsapparat på området, menar författarna. Att bringa ordning i begreppsfloran är därför angeläget, både för den analytiska precisionens skull och för att framhäva den för sociologin centrala betydelsen av frågan om hur vi kan och bör leva våra liv.

Åt terminologisk och begreppslig klarläggning ägnar följdriktigt Carl-Göran Heidegren bokens första kapitel *Livsstil och livsföring hos Simmel och Weber*. Sorgfälligt sorterar han ut de inkonsekvenser som vidlåder dessa båda och en del besläktade begrepp i framför allt Simmels och Webers arbeten. En del av problemen beror på en inte alltid konsekvent, precis och enhetlig användning av termerna hos författarna själva, men en del härrör också från översättningsproblem, inte minst från tyska till engelska och ibland därifrån till svenska, med terminologisk förvirring som följd.

Heidegrens förträffliga och nyttiga begreppsteoretiska genomgång bringar reda i de här problemen och mynnar ut i ett förslag till hur begreppen kan användas i nutida sociologi. "Livsföring" ses som det överordnade begreppet, baserat på människors etiska och moraliska värden och med frågan om det riktiga och rätta livet i förgrunden. "Livsstil" hänförs till människors estetiska värderingar och förknippas med frågan om det sköna livet.

Bo Isenberg behandlar i bokens andra kapitel, *Moderna moralister*, förhållandet mellan livsföringsbegreppet och den kontingens han betraktar som modernitetens främsta egenskap och den sociologiska analysens huvudföremål. Kontingensen är en förutsättning för modern livsföring och sociologin som ämne handlar just om frågan hur vi utformar våra liv i en ständigt föränderlig tillvaro där allt kan förstås på olika sätt, hävdar han. De klassiska sociologerna insåg detta fundamentala förhållande mellan de sociala och historiska sammanhangen och individernas livserfarenheter, varför deras arbeten kan förstås som just analyser av förhållandet mellan kontingens och livsföring. Isenberg menar därtill att själva sociologin har utvecklats som en kontinuerlig diskussion om denna relation, vilket, om jag läser honom rätt, gör att han betraktar sociologin som en i grund och botten moralistisk disciplin. Han identifierar också tre moralistiska epoker eller tankestilar i sociologins historia: en *klassisk modern*

moralism (företrädd av bland annat Weber, Simmel, Marx och Durkheim), en *den nya världens moralism* (representerad av amerikanska sociologer som Riesman, Mills, Trilling, Bell och Sennett) och slutligen en *global moralism* (till exempel Hardt och Negri, Beck, Giddens, Furedi, Bauman och Castells).

Isenbergs diskussion av den sociologiska moralismen är stringent, initierad och välargumenterad. Såväl resonemangen om modernitetens kontingens som hans förslag till trikotomiseringen av sociologins moralistiska epoker förankras väl i den omfattande litteratur han redovisar som stöd för sin analys. Det gör kapitlet till ett övertygande argument för bokens sak.

Mikael Carleheden argumenterar i sitt bidrag *Asketism, organisation och autenticitet – den strukturella omvandlingen av modern livsföring i väst* för betydelsen av att förstå livsföringsbegreppet historiskt och som relaterat till strukturella förändringsprocesser. Det är alltså relationen mellan mikro och makro, struktur och "agens", som här står i förgrunden för diskussionen. Carleheden vänder sig mot synen på moderniteten som en enhetlig epok och efterlyser ett mer differentierat modernitetsbegrepp. Han redogör för flera sådana mer eller mindre lyckade försök att periodisera moderniteten, bland annat Becks distinktion mellan en första och en andra modernitet och Baumans åtskillnad mellan en fast och en flytande modernitet. Hans främsta influens är emellertid Peter Wagners argument om att moderniteten redan har genomgått två historiska epoker och är på väg in i en tredje. Carlehedens analys utmynnar i tre epoker av modern livsföring som han menar beaktar såväl det moderna samhällets strukturomvandling som de aspekter av strukturomvandlingen som utspelar sig på mikronivå. Han kallar dem asketismens, organisationens och autenticitetens tidsålder.

Carleheden sätter i kapitlet förtjänstfullt fingret på vikten av att i livsföringsforskningen hela tiden pendla mellan analyserna av de övergripande sociala strukturerna och historiska processerna samt manifestationerna av dem på mikronivå. I sitt förslag till periodisering av moderniteten knyter han på ett pedagogiskt sätt en karaktäristisk typ av livsföring till var och en av de tre tidsåldrar han urskiljer.

I bokens fjärde kapitel, *Livsföringsforskning*, diskuterar Carl-Göran Heidegren två olika typer av livsföringsforskning, som han benämner "vardaglig livsföring" respektive "värdeorienterad livsföring". Kapitlets huvudnummer är Heidegrens egen utveckling av och argumentation för det senare forskningsprogrammet. En värdeorienterad livsföringsforskning inriktar sig enligt författaren framför allt på hur det han kallar starka värderingar präglar människor. Med starka värderingar avser han sådana övertygelser som är grundläggande för vad människor uppfattar som särskilt viktigt i tillvaron och som i sig utgör motiv för deras sätt att tänka och handla. De inrymmer framför allt etiska och moraliska övertygelser. En uppsättning sådana starka värderingar konstituerar vad han kallar "värdekosmos". Influerad av Charles Taylor argumenterar Heidegren för att sådana värdekosmos är starkt knutna till människors självuppfattning. Att utveckla och upprätthålla en personlig identitet innebär därför att utveckla en livsföring som ytterst är förankrad i ett specifikt värdekosmos. Heidegren förankrar slutligen sin analys i den klassiska sociologin genom att visa att det han kallar de Weberska frågorna är centrala för den värdeorienterade livstilsforskning han

argumenterar för, i det att den handlar om social karaktär och om vilket slags människor som formas i ett visst samhälle, om vilka sociala grupper som bär upp specifika värdeorienterade livsföringar och om vilken kulturbetydelse dessa livsföringar har.

Det här kapitlet är kanske det i boken som tydligast anvisar en väg framåt för livsföringsforskningen. Att sätten på vilka människor utformar sina liv och utvecklar sina identiteter är intimt förknippad med de värden de omhuldar är en betydelsefull insikt i sig. Heidegrens tanke om att livsföringar som är grundlagda i särskilt starka etiska, moraliska och metafysiska övertygelser kan ha avgörande betydelse för individer, grupper av individer och deras kultur är en viktig vidareutveckling av denna insikt.

Volymen avslutas med ett kapitel med titeln *Autenticitet och serendipitet*, i vilket Isenberg dristar sig att ställa vad han kallar en antropologisk diagnos av människan och en kulturdiagnos av det moderna samhället. Författaren utgår ifrån att sökandet eller strävan efter autenticitet har blivit en "master signifier" för vår tid, ett samtidsmänniskans fundamentala mål och problem. Han kallar denna idealisering av det autentiska, äkta och bestående för *autenticitetsjargongen*. Men autenticitet står, menar han, i ett konfliktfyllt förhållande till en modernitet som främst kännetecknas av tillfälligheter, motsägelser, provisorier, oöverskådlighet och ett överflöd av möjligheter. Denna motsättning mellan modernitet och autenticitet visar, menar han, på betydelsen av frågan om hur vi lever våra liv – livsföringsfrågan – i den samtida kulturen. För att beteckna en livsföring som erkänner det moderna livets kontingens använder Isenberg begreppet serendipitet, vilket i denna mening utgör en kritik mot idealiseringen av det autentiska, äkta och varaktiga och ger det möjliga samma värde som det verkliga.

Isenbergs essä är ambitiös, initierad och välskriven men den greppar stundom över väl mycket och hade vunnit på att koncentreras tydligare till relationen mellan de tre centralbegreppen modernitet, autenticitet och serendipitet. Särskilt resonemangen om det sistnämnda kunde gärna ytterligare utvecklas, emedan tanken på serendipitet som lämplig livsföring i det moderna är kapitlets mest originella och intressanta aspekt. Däremot synes mig den genomgång av ett antal samtida "människotyper" som görs i kapitlet ofta väl svepande och tentativ och i avsaknad av en del av den precision och skärpa som kännetecknar resten av analysen.

Sammantaget är *Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp* en mycket läsvärd och kring sitt tema väl sammanhållen bok. Den griper sig an en central sociologisk frågeställning och ger många goda argument för att lyfta livsföringsforskningen högre på sociologins dagordning. Samtliga bokens fem essäer är väl skrivna, ett par av dem stilistiskt mycket eleganta, vilket naturligtvis också förhöjer läsvärdet.

Fredrik Miegel,

Medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet

Björn Eriksson (2007) *Social interaktion. Flöden – positioner – värden*. Liber 2007.

Vid en första läsning är *Social interaktion* lättläst, en lärobok om den sociala interaktionen. Det finns dock skäl att läsaren håller sig på sin vakt och inte låter sig förföras av texten. Om möjligt, efter att ha läst igenom hela boken, vore det bäst att gå till början igen och själv ta ställning till Erikssons förslag.

Erikssons sociologi är en lära om den sociala interaktionen. Det finns två principiella sorter av interaktion, menar Eriksson: värdeskapande och praktiskt-instrumentella. Det värdeskapande utgör grunden till all interaktionsformning, det vill säga även till den praktiskt-instrumentella. Detta är ännu inte särskilt originellt, även om Eriksson redan här distanserar sig från exempelvis Erving Goffman, vilken enligt honom bara tematiserar instrumentella och inte "emotionella" interaktioner.

Nästa steg i Erikssons argumentation är däremot mer originell. Han skiljer nämligen mellan två handlingspositioner, en subjektiv och en objektiv (eller kortare: subjekt- och objektpositioner). I båda fall kan handlandet vara avsiktligt. I objektpositionen är mitt agerande inte "styrt av intentioner härstammande från eller emanerande ur mitt jag, utan från en bestående rollkonception som jag hämtat utanför mig själv." (p. 58) Sociala band, som härstammar från agerande utifrån subjektpositioner som det enda riktigt värdeskapande sociala förhållandet, slutför Erikssons argumentationskedja. På ett eller annat sätt måste det sociala bandet och dess värdeskapande potential ligga bakom även varje objektposition.

Erikssons tudelning av allt socialt handlande bildar utgångspunkten till bokens fortsatta resonemang men egentligen är det andra ledet – subjektpositionen – viktigast. Den enstaka handlande kan variera mellan och kombinera Erikssons två positioner men den sociala interaktionen tenderar att leda till symmetriska positioneringar; båda samhandlingspartners handlar utifrån antingen subjektposition eller objektposition. Andra kombinationer där positioner skiljer sig från varandra kallar Eriksson för osymmetriska. Dessutom, och detta är redan mera problematiskt, identifierar han en stor gråzon som varken består av symmetriskt eller osymmetriskt utan "neutralt" handlande. "Det finns ett område... där vårt agerande är odeciderat, till och med neutralt, i relation till positionerna. Detta område markerar vårt oladdade vardags-handlande bestående av småprat och tillfälliga interaktioner" (p. 71).

Med detta "odeciderade" mellanområde är Eriksson inte alls i dåligt sällskap. Även Max Weber erkände ju att i själva verket består vårt vardagliga beteende till största delen av rutiner, som egentligen inte alls passade in i hans klassificering av det sociala handlandets fyra idealtyper.

Man kan påstå att i Erikssons resonemang fattas det två teoretiska motpoler. Det finns varken plats för Meads "själv" (den sociala identiteten) eller Simmels "den abstrakt allmänna". Jag har – hoppas jag – en viss mer eller mindre bestående social identitet, som jag alltid bär med mig i olika sociala situationer och sammanhang även om dess betydelse kan variera från fall till fall. Oftast kan eller rentav bör den uppmärksammas av andra. Om "jaget" är den ena som fattas, är "den allmänna" eller den

allmänt mänskliga den andra. Här kan Georg Simmels tre "a prioriteter" stå till tjänst. Enligt Simmel konstitueras samhället av att vi alltid förhåller oss till de andra i en av de tre följande egenskaper: som den singulära eller enstaka, som den partikulära eller som den allmänna. Erikssons subjekt- och objektpositioner motsvarar de två första av Simmels a prioriteter, den singulära och den partikulära. Det som fattas är alltså den tredje, den allmänna. Vi förhåller oss alltid till andra i egenskap av (1) en specifik och singulär varelse eller (2) en bärare av en viss social roll eller (3) det abstrakta och allmänna som det innebär att vara en människa.

Om det är tämligen lätt för en gammal "sociologhäst" att placera Erikssons principiella tudelning inom ett mera traditionellt sociologiskt perspektiv, är nästa steg i hans argumentering än mer originellt och problematiskt. Eriksson delar in alla sociala anslutningsformer, som han kallar dem, i två typer beroende på om de är subjekt- eller objektsymmetriska. De första kallar han för band, de andra för förbindelser. Men i tillägg till dessa två anslutningsformer introducerar Eriksson ett annat begrepp – anslutningsinstrument – som enligt honom är avgörande för etablerandet av all social interaktion. Det är dessa instrument som först möjliggör och skapar interaktionen. Till råga på allt, tycks en samhandlingskrets vara det enda anslutningsinstrumentet. Eriksson betonar dess betydelse genom att framlägga den som en helt ny kategori i sociologin. Vad är då detta viktiga instrument?

För det första kan det uppkomma i helt tillfälliga möten mellan ett antal personer som bara råkar mötas. Av allt att döma är kretsen tydligen både ett instrument för etablerandet av anslutningar och i sig en anslutning: "Begreppet krets är en konkretisering av det abstrakta begreppet interaktiv handling" (s.101). Vidare: "Kretsen är det fenomen, det instrument, som etablerar själva anslutningen, men som också påbjuder interaktion." Och "så snart vi möts och interagerar har vi bildat en krets" (s.101–102).

En samhandlingskrets tycks vara ett instrument att etablera interaktion och sociala band men å andra sidan är det svårt att skilja den från själva interaktionen eller samhandlandet som sådant. Erikssons verkar med sin samhandlingskrets vilja betona att interaktionen framkommer först när alter förväntas att svara och svarar på egos erbjudande till interaktion. "Allt socialt samhandlande, där de samhandlade förväntar sig svarshandlingar... kommer att betraktas som samhandlingskretsar." (p.100-101)

Men varför det behövs ett helt nytt begrepp för att belysa detta förblir tämligen oklart för läsaren, som har svårt att skilja Erikssons samhandlingskretsar från interaktionen överhuvudtaget (som i och för sig redan hänvisar till handlandets ömsesidighet). Och varför kalla detta för ett "instrument"? Skulle det inte vara tydligare, att helt enkelt kalla Erikssons innovation "inmutning" för ett sådant instrument? Den utmanar ju en respons från alters sida att ingå i social interaktion eller att forma ett socialt band.

Som Eriksson förklarar är "inmutning" (engl.: claim) bäst känt från gruvverksamheten och – som han kunde ha tillagt – mycket välkänd för den som älskar vilda western-filmer. En malmprospektör (i vilda western-filmer en guldgrävare) presenterar en inmutning i en viss malmkälla, vilket ger honom ensamrätten att utnyttja malm-

fynden under en viss tid. Som Eriksson själv påpekar är denna metafor dock litet haltande. Ett malmfynd är ju till exempel inte ett levande och agerande subjekt som möjligen kunde svara på inmutningen. Men bortsatt från det formulerar Eriksson här en grundläggande aspekt i social interaktion: ömsesidiga rättigheter och förpliktelser.

Det finns dock en annan metafor som hänvisar till precis samma sak: gåvan och de sociala band, som gåvan etablerar (jämför kula-ringen!). Den rena gåvan, på samma sätt som Erikssons inmutning, innehåller ett principiellt problem: En gåva förutsätter alltid en motgåva men samtidigt vore den inte en riktig gåva om den förutsatte den. Den som ger den första gåvan, som skapar en förpliktelse till en motgåva, väntar inte en motprestation utan förväntas agera helt osjälviskt. Annars skulle det ju handla om ekvivalentutbyte, som är de sociala relationernas andra "prototyp".

Erikssons kanske viktigaste tes är att det sociala bandet, och enbart det, är (menings)värdeskapande. "Det är nämligen just detta inmutningen möjliggör [genom att eventuellt skapa ett socialt band, min anmärkning], skapandet av ett visst interaktivt värde som båda aktörerna kan tillägna sig. Den andra är, tillsammans med oss själva, producent av värden som båda tillägnar sig ur inmutningen." (s. 204) Vidare: "Jag vill påstå att utan detta ständiga tillflöde av andras handlingar, liksom utan möjligheten att själva få handla gentemot andra och få svar på detta, uppfattar vi livet som meningslöst och värdelöst." (s. 209)

I sina livsfilosofiska betraktelser närmar sig Eriksson Émile Durkheims grundläggande idéer, för vad annat gör Durkheims australiensiska aboriginer i sin religion än att, lik våra mera utvecklade och komplexa religioner, hylla sin sociala samvaro? Men om Durkheim betonar vikten av en individs samhörighet i ett kollektiv, och även behovet av en individs periodvisa sammansmältning med detta kollektiv, betonar Eriksson uppkomsten av sociala kretslopp mellan enstaka individer.

Eriksson påstår även någonting mera krävande. Interaktionen utgör inte enbart ett meningsvärde i och för sig. Även alla mera specifika sociala värden, vad de än är, måste ha sina ursprung i den sociala interaktionen. Men frågan återstår ändå, om Eriksson skulle likt Durkheim lita på de mera extatiska moment i ett samhällets livsbana, som till exempel den franska revolutionen med sin stundom intensifierade sociala samverkan, som skapare av nya sociala värden, eller likt Weber sätta sitt tro på karismatiska ledare – eller: om nya sociala värden skulle kunna tänkas uppstå också i mer vardagliga och mindre dramatiska sammanstötningar.

Jukka Gronow,

Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Arlie Hochschild is professor of sociology at the University of California at Berkeley, USA. She has published a number of important books on labor, women, and emotions. Her books include *The Commercial Spirit of Intimate Life and Other Essays* (University of California Press, 2003), *Global Woman. Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy* (Metropolitan, 2002, co-edited with Barbara Ehrenreich), *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work* (Metropolitan, 1997), and *The Managed Heart. The Commercialization of Human Feeling* (University of California Press, 1983).

Arlie Russell Hochschild

Feeling in Sociology and the World

Feelings are social. Joy, sadness, anger, elation, jealousy, envy, despair, anguish, grief – all these feelings are partly social. Erving Goffman once wrote, “When they issue uniforms, they issue skins.” And we can add, two inches of flesh.

So in what ways is feeling social? For one thing, feeling is elicited by interactions that we experience, remember or imagine having with people in our lives. Feelings are social in that sense. For another thing, each culture provides its members with prototypes of feeling, which, like differently toned keys on a piano, attune us to different inner “notes.” For example, the Tahitians have one word, “sick” for what in other cultures might correspond to ennui, depression, grief or sadness. According to the Czech novelist Milan Kundera, the Czech word “Litost” – referring to an indefinable longing, mixed with remorse and grief – has no equivalent in any other language. Cultures lay out the possibilities for subjectivity and in that way guide the act of recognizing a feeling. Apart from what we think a feeling is, we also have ideas about what it *should* be. We say, “you should be thrilled at winning the prize” or “you should be furious at what he did.” We evaluate the fit between a particular feeling and context in light of what I call “feeling rules,” which are themselves rooted in culture. Given such feeling rules, we may then try to manage our feelings. We try to be happy at a party, or grief-stricken at a funeral. In short, it is through our apprehension of an interaction, our definition of feeling, our appraisal of feeling and our management of feeling that feeling is social. If, as C. Wright Mills said, the job of sociology is to trace the links between private troubles and public issues, the sociology of emotion is – or should be -- at the heart of sociology.

This approach to feeling offers us a way of looking at work. When we are paid to do certain jobs, we do what I call “emotional labor” – the effort to *seem* to feel and to *try to really* feel the “right” feeling for the job, and to try to induce the “right” feeling in certain others. For example, the flight attendant is trained to manage fear at turbulence and anger at cranky or abusive passengers. A bill collector is trained to manage compassion or liking for debtors. Wedding planners, (one of the kind of para-familial service workers I’m interviewing these days,) often try to help clients symbolize the special moment of falling in love, deal with jealous mothers, quarreling parents or what one planner called “grooms jitters.” Over the last 40 years, the number of service sector jobs has grown. By my estimate, some six out of ten of those service jobs call for substantial amounts of emotional labor. This work does not fall equally upon the two genders; roughly a quarter of men but half of women work in jobs heavy in emotional labor. Emotional labor has hidden costs, and these fall more heavily on women.

Increasingly, emotional labor is going global – through two doors. Through one

door, clients living in the industrial North hire service workers who reside in the South. No one moves, but the service – and the emotional labor it sometimes calls for – is itself internationalized. Through telephone and email, service providers in Bangalore, India, for example, tutor American children with math homework, make long-distance purchases of personal gifts, and even scan romantic dating service internet sites for busy professionals. What we see here are the paradoxes – and sometimes estrangements – involved in commodifying even the smallest, most personal acts.

Through a second door, immigrants from the poor South travel to take up jobs as care workers in the rich countries of the North. In my latest work, I have written about a South-to-North “heart transplant.” Here, a growing number of care workers leave the young and elderly of their families and communities in the poor South to take up paid jobs caring for the young and elderly in families and communities in the affluent North.

Many women migrant workers have children. The average age of women migrants into the U.S. is 29 and most come from societies – such as the Philippines and Sri Lanka – in which maternity is the centerpiece of female identity and the birth rate is high. By one estimate, 30% of Filipino children live in households in which at least one parent has worked over seas. Often it is impossible for migrants, especially undocumented migrants, to bring children along or even to pay visits back to their homeland.

Such jobs therefore call on workers to manage grief, depression, and anguish *Vis a Vis* their own long-separated children, spouses, and elderly parents, even as they genuinely feel – and try to feel – joyful attachment to the children and elders they daily care for in the North.

If working mothers of the First World are caught in clockwork of male careers, putting long hours into demanding jobs, their nannies suffer an exaggerated version of the same thing. Both First and Third world women are bit players in a larger gender and economic game whose rules they have not written.

But feeling – that on which we would “work” -- is itself social in yet more complex way. I interviewed one Philippina nanny, Maria Gutierrez, whose story offers us some sense of this. A warm, 42-year-old nanny for an eight-month-old baby of two long-hour professionals – a lawyer and doctor, also from the Philippines, Maria said this:

“I love the baby I care for more than my own two children. Yes, more! It’s strange I know. But I have time to be with them. I’m paid. Then, I am lonely here. I work 10 hours a day at my nanny job with one day off. I don’t know any neighbors on the block. And so this child gives me what I need.”

Maria said nothing about “trying” to love the eight-month-old baby. That she said she did with ease. Her effort was to manage a sense of anguish and sadness that came over her from time to time when she thought or dreamt about her children, spouse, parents and friends.

How shall we understand Maria’s love of the American child? Is this a diversion of

time and energy from her own children to that of another, or as Maria describes it, something more – love. And if love, what kind of love? Is her love a “resource” which has been extracted, like gold, from a poor country and transferred to a rich one? If so, we must also acknowledge that Maria herself, like others in her situation, is the author of this extraction, though not of the circumstances that led to it. And surely we oversimplify to think of love as a resource, for the more we *are* loved, the more we’re *able* to love; so to the degree love resembles a resource, it is a renewable one.

But a further conversation with Maria forces us to challenge the metaphor of “extracted resource” further still. I asked Maria: “How are you different with Ana (the child) than you were with your two children when they were small?” and she answered: “I’m more patient. More relaxed. I put the child first. My kids, I treated them the way my mother treated me.”

When I asked her how her own mother had treated her back in a small village in the Philippines, she replied:

“My mother grew up in a farming family. It was a hard life. My mother wasn’t warm to me. She didn’t touch me or say ‘I love you.’ She didn’t think she should do that. Before I was born she had lost four babies – two in miscarriage and two died as babies. I think she was afraid to love me as a baby because she thought I might die too. Then she put me to work as a ‘little mother’ caring for my four younger brothers and sisters. I didn’t have time to play.”

Maria also described an older woman who lived next door and who took an affectionate interest in her often fed and took her in overnight when she was sick. She described this woman’s relatives as “closer to me than her biological aunts and cousins. This was a form, perhaps, of informal adoption, very common in the countryside and fairly common, she said, in Pilipino towns of the 1960s and 70s.

In a sense Maria Gutierrez experienced a pre-modern childhood of high infant mortality, child labor, an absence of sentimentality, set in a culture of strong family commitment and community support. It was a childhood not unlike that of children in 15th century France so well described in Philippe Ariès’ *Centuries of Childhood*. It was a childhood before the romanticization of the child, before the modern ideology of intensive mothering. Sentiment wasn’t the point; commitment was.

Maria’s mother and father didn’t hug her but they took responsibility for her. And through all the anger and tears of her own 12- and 13-year-old children when she left to work abroad, she has sent remittances and calls without fail. Maria was -- and is -- deeply committed. It is the sentiment she’s had to work at. During calls home to her teenage daughter now, Maria recounts; “I tell my daughter ‘I love you.’ At first it sounded fake. But after a while it became natural. And now she says it back. It’s strange, but I think I learned that it was okay to say that from being in the U.S.” (laughs.)

Maria’s story points to an extraordinary paradox. On one hand, First World countries are “extracting” love from the Third World in the broad sense that they are taking caregivers away from the South and transferring them to the North. But what

is being “extracted” is a transfer of feeling, a displacement in the psychoanalytic sense, from one object to another. And that displaced love is then further “produced” and “assembled” in the rich northern country in which she now works:— with the leisure, the money, the ideology of the child, the intense loneliness and the intense sense of missing her own children.

Love is gold. But the gold is created through alchemy, a blending of a pre-modern Philippina childhood, a post-modern American ideology of mothering and childhood, and the loneliness and separation of migration. Ironically, it is also a product of freedom from the time pressure and school anxiety parents of the North feel in a culture in which both parent and child have to “make it” at work because little else — state policies, communities, marriage — are reliable enough to hold them up. In a sense, Maria’s “nanny love” does not suffer from the disabling effects of late capitalism. In all of this, the concept of emotional labor offers us a vantage point from which to explore the complex ways in which a feeling becomes social.

The idea of emotional labor — and of sociology of emotions in general — helps illuminate the “hidden injuries,” to quote Richard Sennett, of modern capitalism. It helps us re-evaluate the social costs of commodification, and to link feeling — because it is so social — to the issue of social justice.

References

- Hochschild, Arlie, (2003) *the Commercialization of Intimate Life: Notes from Home and Work*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Barbara Ehrenreich and Arlie Hochschild (eds.) (2003) *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, New York: Metropolitan Press.

Sveriges Sociologförbunds årsmöteskonferens 2008

Sociologförbundets årsmöteskonferens 2008 ägde rum den 31 januari–1 februari vid Mittuniversitetet, campus Östersund. Cirka 75 sociologer och andra samhällsvetare deltog i konferensen. Det låga antalet deltagare var en liten missräkning, men bortsett från deltagarantalet var konferensen, sedd från arrangörsperspektiv, mycket lyckad. Konferensdeltagarna fick sig till livs ett rikt utbud av plenarföreläsningar, bokseminarier och olika arbetsgrupper, och kvällarna ägnades åt mer festlig samvaro.

Temat för konferensen var *Gränsdragning – risker och möjligheter*. De stora sociala förändringar som äger rum i dagens samhälle kan beskrivas som ett överskridande, uppluckrande eller försvinnande av gränser. Samtidigt dras nya gränser upp och andra dras om, i såväl den geografiska som den sociala terrängen. På en makronivå förändras exempelvis gränserna mellan marknad, stat och civilt samhälle men också mellan landområden, befolkningsgrupper och organisationer. Hur påverkar denna ständigt pågående gränsdragning vårt vardagsliv som privatpersoner och samhällsmedlemmar? Var drar vi själva gränserna mellan marknad, offentlighet och privatliv? Och hur påverkas vi känslomässigt av sådana gränsdragningar? Detta var några av de centrala frågor som aktualiserades under konferensen.

Först ut att behandla dessa frågor var konferensens huvudtalare Arlie Russell Hochschild. Under rubriken *Invisible Hand, Invisible Heart: Private Lives in Market Times* talade hon om hur marknadstänkande och försäljning av varor och tjänster har invaderat en del av våra liv som vi tidigare har betraktat som tillhörande privatlivets sfär. Det gäller allt från att överlåta arrangemangen kring barnens födelsedagsfirande åt företaget som är experter på det, till att överlåta ”matchningen” vid sökandet av en partner till specialiserade dejtingsajt sajter på nätet. När marknadstänkandet på så vis flyttar fram sina positioner får det konsekvenser för såväl vårt känsloliv som vår identitet.

I konferensens andra plenarföreläsning talade idéhistorikern Per Wisselgren på temat *Gränser och periferier i samhällsvetenskapernas historia*. Han visade att samhällsvetenskapernas tidiga historia i Sverige inte bara finns att söka inom akademins väggar. Likaså är mellankrigstiden, som ofta betraktas som ett slags tomrum vad gäller samhällsvetenskaplig forskning, inte alls så innehållslös om man går utanför universitetens väggar och inkluderar utredningar och forskning med kopplingar till politisk praktik. Man måste ta hänsyn till såväl gränsdragningar mellan det vetenskapliga och det politiska som gränsöverskridande samarbeten dem emellan för att förstå den svenska samhällsvetenskapens paradoxala ställning under mellankrigsperioden.

Vid ett av konferensens båda bokseminarier diskuterades antologin *Jämställdhetens pris*, med Anne Grönlund och Björn Halleröd som redaktörer. Boken är pinfärsk, den kom från tryckeriet endast en vecka innan seminariet ägde rum. Redan innan den kom ut hade den dock rönt en hel del medial uppmärksamhet, något som är ovanligt

för sociologisk litteratur här i landet. Seminariet fick en något annorlunda uppläggning än vad som ursprungligen planerats, eftersom den förberedda kommentatorn blev sjuk och inte kunde delta vid konferensen. Nu lades istället seminariet upp som en presentation av boken, genomförd av Anne Grönlund samt de båda medförfattarna Charlott Nyman och Mikael Nordenmark, följd av en diskussion mellan de tre och publiken. Diskussionen blev livlig och den tid, 60 minuter, som var avsatt för seminariet kändes lite i kortaste laget.

Vid konferensens andra bokseminarium behandlades antologin *The Political Sociology of the Welfare State*, även den nyutkommen, på amerikanskt förlag. Boken baseras på omfattande internationella undersökningar om människors attityder till välfärds-samhället och dess politiska system. Redaktören Stefan Svallfors presenterade bakgrunden till boken och några av de många intressanta resultaten. Sten-Åke Stenberg gav sig sedan med liv och lust i kast med att kommentera de olika bokkapitlen, bland annat genom en bild- och ljuduppspelning av Per-Albin Hansson. Frågorna under diskussionen kom också i stor utsträckning att handla om mediernas roll i välfärdsstaten och deras betydelse för människors attityder till politik och olika välfärdspolitiska insatser.

Flera arbetsgrupper hade, på grund av att antalet konferensdeltagare blev lägre än beräknat, slagits samman, och slutligen organiserades sex arbetsgrupper under konferensen. Aktiviteten i dessa var livlig, och i de flesta fall ledde, såvitt jag kunnat utvärdera, inte hopslagningarna till att arbetsgrupperna blev särskilt "spretiga" ifråga om de paper som presenterades.

Sedd ur ett arrangörsperspektiv framstår konferensen som mycket lyckad, dels för att alla praktiska och logistiska detaljer har fungerat över förväntan bra – lagen om alltings djävlichkeit verkade helt satt ur spel under de båda dagar konferensen varade – dels, och framförallt, för att stämningen under hela konferensen varit så positiv. Alla jag kommit i kontakt med, från huvudtalare till arbetsgruppskoordinatorer och andra konferensdeltagare, har haft en allmänt positiv inställning och ett genomgående gott humör, på ett sätt som jag sällan har upplevt tidigare på andra konferenser. I det avseendet finns all anledning att vara nöjd.

Emellertid måste nog en diskussion inledas i Sociologförbundet om vilken målsättning vi ska ha för årsmöteskonferenserna. Om målet är att konferenserna ska vara så bra som möjligt för de som deltar kanske vi kan sägas befinna oss på rätt väg; det har börjat utvecklas en viss kunskapsöverföring som gör att de lokala konferensarrangörerna inte längre behöver uppfinna hjulet själva, utan kan få stöd från förbundet och från tidigare arrangörer. Om målet däremot är att så många medlemmar som möjligt ska delta vid årsmöteskonferenserna måste vi nog vidta vissa förändringar i den övergripande organisationen av konferenserna, och detta kan knappast genomföras utan en genomgripande diskussion bland medlemmarna.

Roine Johansson

Jonas Lindström

Det post-socialistiska janusansiktet

”Det förflutna ingår som en dimension av den sociala tillvaron i alla samhällen. Det kan användas på många sätt; till att förklara människans ursprung och tillvarons mening, för att legitimera styrelsesätt och samhällsformer, för att tillhandahålla moraliska exempel eller för att tolka framtiden” (Lundmark 1984:11).

Så inleder Lennart Lundmark sin bok *Det förflutnas makt. Om sociala tidsbegrepp och samhällsförändring* i vilken han diskuterar hur människors uppfattningar om villkoren i samtiden och inför framtiden grundas i ett erfarenhetsrum där det förflutna utgör huvudkomponenten. Han kritiserar bland annat tillämpningen av ordet historicitet som ett samlingsbegrepp för sambandet mellan dåtid, nutid och framtid. Lundmark hävdar att det är tveksamt att använda termer som anknyter till ordet historia eftersom de i allmänhet uppfattas som ensidigt riktade bakåt i tiden. Även om termen historia innefattar – eller åtminstone borde innefatta – en anknytning till nutid och framtid har det fått en slags dåtidsbelastning. Som alternativ lyfter Lundmark fram begreppet *social temporalisering* (1984:12). Det vill säga hur föreställningar om det förflutna och framtiden flätas samman i nutiden.

I mitt pågående avhandlingsarbete studerar jag den urbana förnyelseprocessen av Lettlands huvudstad Riga efter självständigheten år 1991 och en återkommande fråga är hur jag ska förhålla mig till det erfarenhetsrum där det förflutna utgör huvudkomponenten. Det vill säga hur det sovjetiska, men också tiden före det, avspeglas i det nutida lettiska samhället.

Som de flesta sociologistudier handlar mitt arbete om förändring, vilket i någon mening innebär att forska om tid. Göran Ahrne (2007:15) menar att pratet och föreställningen om förändringar är ett tecken på hur svårt det är att se samhället och dess sega strukturer. Som sociolog gäller det, enligt Ahrne, att försöka distansera sig och genomskåda det ständiga talet om förändringar. Samtidigt sker det förändringar runt omkring oss som får konsekvenser både för den enskilda individen och för det omgivande samhället. En del förändringar sker i det tysta medan andra är synbara. Berlinmurens fall tillhör definitivt den senare kategorin. I vissa avseenden går det att dela in delar av världen före och efter den 10 november 1989, likväl som världen och delar därav blivit indelade i före och efter den 11 september 2001, och händelsevis också efter den 11 september 1973. Det är slående vilken betydelsefull roll dessa datum inbegriper för den ideologiska världsbilden samt det laddade symbolvärde som Berlinmurens fall, attacken mot World Trade Center, likväl som militärkuppen i Chile är försedda med i relationen mellan det förflutna, nutiden och framtiden. Det finns naturligtvis åtskilliga fler datum som kan läggas till dessa tre, avsikten är inte att räkna

upp en mängd ideologiskt laddade datum utan att diskutera hur föreställningar om det förflutna och framtiden flätas samman i nutiden.

Ideologiskt laddat

Det faktum att Sovjettiden i allra högsta grad fortfarande spelar en betydande roll har resulterat i att jag funderat mycket över hur det förflutna används i framväxten av det ”nya” Riga. De dramatiska omdaningarna i det forna östblocket har ofta beskrivits som ett synnerligen bra tillfälle att studera samhällslig förändring. Utvecklingen på andra sidan Östersjön är onekligen ett intressant forskningsfält, inte minst ur ett sociologiskt perspektiv, men den ideologiska laddning som detta fält inrymmer gör forskningen omtvistad.

Kerstin Jacobsson (2005:6) skriver i artikeln *Tid och politik. Om tidsuppfattning och politisk självförståelse* hur politiken framförallt är en kamp mellan olika temporala representationer och hur förändringar i tidsuppfattningar och temporala representationer i sin tur får konsekvenser för den politiska praktiken. Detta, menar jag, går också att finna i forskningen vilket inte minst det så kallade historieupproppet vittnar om. På DN debatt den 2 april 2008 går 253 akademiska forskare ut och fördömer den svenska regeringen som givit den statliga myndigheten Forum för levande historia i uppdrag att upplysa landets gymnasieelever om kommunistregimers brott mot mänskliga rättigheter. I upproppet står bland annat att historieämnet görs till ett slagfält för ideologisk regeringskampanj samt att det riskerar att skada den öppna och kritiska hållning som kännetecknar historisk forskning. Diskussionen lät inte vänta på sig. I Smålandsposten den 4 april skriver en professor i statsvetenskap vid Växjö universitet följande: ”Den intellektuella gulag som undertecknande forskare vid Växjö universitet nu placerat sig själva i är en skamfläck för vårt lärosäte. Studerande råds att undvika kurser vid ämnena historia och sociologi, där historieförnekelsen har sin största koncentration. Allmänheten varnas, och var och en bör särskilt granska de resultat som forskare vid dessa ämnen torgför, då sanningskravet kan vara åsidosatt också i andra avseenden än då det gäller kommunismens brott mot mänskligheten”.

Den enda vägen?

Eric Hobsbawm (1997:630) har liknat tiden efter Berlinmurens och Sovjetunionens fall vid en ”global dimma” där människor famlar sig fram i tillvaron blott säkra på att en historisk epok gått i graven. Om så är fallet bör frågan ställas hur vi som forskare ska navigera i denna dimma. Det post-socialistiska forskningsfältet är i många fall minerad mark, vilket inte minst debatten om historieupproppet visar, och det är flera – exempelvis politiker, myndigheter men även forskare – som målar den nuvarande samhällsutvecklingen i svart och vitt, eller i ett ”väst och öst” perspektiv där öst representerar den ”mörka” sovjettiden. Jag vill göra läsaren uppmärksam på att jag inte har för avsikt att negligera de brott som skedde i Sovjetunionen utan mer rikta ljuset mot en kritisk diskussion kring den konstruerade distinktionen väst och öst, som därtill

skapat en hegemonisk världsbild sedan 1990-talets början. Arne Ek (2006) diskuterar detta i sin avhandling *Att konstruera en uppslutning kring den enda vägen*. Han menar att marknadsekonomi och demokrati närmast kommit att betraktats som ett och detsamma efter Sovjetunionens upplösning. ”Därför är det inte heller förvånande att omvandlingens första och mest utmärkande drag kom att bli den kapitalistiska ekonomins omedelbara och av få ifrågasatta utbredning på de nytillkomna marknaderna (Ek 2006:52).

Jag finner det därför angeläget att diskutera den sociala temporalisering som ägt rum efter Sovjetunionens upplösning. Vi är alla, oavsett om vi vill eller inte, präglade av vår samtid och ”sociologi handlar om det samhälle som du och jag och de andra befinner oss i just nu” (Ahrne 2007:17). De flesta barn som, i likhet med mig själv, växte upp i Sverige på 1970- och 80-talet kan nog fortfarande minnas rädslan av att ett fullskaligt tredje världskrig skulle bryta ut. Sovjetunionen utmålades som den stora hotbilden och när sedan samma land upplöstes var det nog en del som pustade ut. Den ”röda faran” var över. Det nya Europa skulle nu byggas på demokrati och frihet och därmed, för att återknyta till Arne Ek, sluta upp kring den enda vägen. Likt Hobsbawns resonemang famlar sig dagens politiker och myndigheter fram blott säkra på att bygga ett samhälle som står i bjärt kontrast till det sovjetiska.

Ambivalens

Den oreglerade marknadsekonomi som idag gäller i Lettland hade med all sannolikhet varit omöjlig att genomföra så snabbt utan en medveten kontrastering mot det sovjetiska. Chockterapi-modellen, som den hastiga växlingen från planekonomi till marknadsekonomi kallas för, sågs som ett ”motgift” till Sovjetsamhället (Stanilov 2007:22). Utvecklingen påminner om ett janusansikte där blicken riktas både bakåt och framåt vilket inte bara kommit att innefatta en kontrastering mot det sovjetiska utan också en rekonstruering av det lettiska samt en utstakning mot det moderna ”väst”. Sovjetsamhället uppfattas som något som ”kom emellan” och således har utformningen av det lettiska samhället kommit att handla om en kluven process där ett återvändande till den första självständighetsperioden (1918–1940) vävs samman med tiden efter 1991. Den gemensamma nämnaren i denna kluvna process är kontrasteringen mot Sovjettiden vilket fått till följd att många letter upplever en ambivalens kring sin egen nutid (Stukuls Eglitis 2002). Samtidigt som mycket av den nationella identiteten hämtas från den första självständighetsperioden byggs det nuvarande lettiska samhället i hög grad utifrån konstruerade ideal från väst. År 1996 sade Lettlands dåvarande premiärminister att ”för oss innebär Europa en långtående känsla av trygghet och välfärd och det finns ingen mening med att konstruera ett revolutionärt utopia med tanke på att framtiden redan existerar” (Valdis Birkavs citerad i Stukuls Eglitis 2002:16).

Utifrån detta perspektiv är det intressant att fundera över vad dessa konstruerade ideal kan tänkas få för konsekvenser för det lettiska samhället, framförallt i den urbana förnyelsen av Riga. Med inspiration från väst byggs och planeras bland annat

ett ”mini Manhattan” på ön Kipsala i centrala Riga (som av en händelse också liknar Manhattan till formen) och inbegriper bland annat Hansabankens (numera ägt av Swedbank) nya centralkontor som stod klart år 2004. Vid den tidpunkten var det Rigas första skyskrapa av modernt snitt, 121 meter hög och med 27 våningar.¹ Alldeles intill har byggandet av Z-towers påbörjats vars två skyskrapor ska inrymma 34 respektive 28 våningar och fler projekt är på gång. I studien *Lifestyles and Values of Rigans in 2020* från år 2007 förordas utvecklandet av en unik stadsprofil i stället för att imitera andra städer och existerande koncept. I samma studie omnämns de centrala delarna av Rigas hamnområde som ett av de få kvarvarande i Europa som ännu inte omvandlats till kontors- och bostadsområden vilket, enligt studien, motiverar att Riga gör som i London, Glasgow, Bremen och Stockholm. Det unika i att bygga skyskrapor och omvandla delar av hamnen till ett Docklands kan följaktligen diskuteras.

Sovjetsamhället – ett avvikande exempel?

De post-socialistiska städerna befinner sig i en märkbar övergång från ett urbant ideal som dominerades av storskaliga, monocentristiska statligt ägda bostadskomplex till ett mer mångfasetterat ideal som kännetecknas av en differentierad boendestruktur och en normativ syn på staden utifrån privata intressen (Stanilov 2007). Dessa privatiseringsprocesser i det urbana rummet är på intet vis unika för det forna östblocket. Storstäder i till exempel norra och västra Europa är idag indragna i liknande processer. Skillnaden ligger i tidsaspekten. Städer som Köpenhamn, London, Paris och Stockholm har gradvis privatiserats under en längre tidsperiod. Detta var inte varit fallet i det post-socialistiska städerna där växlingen från planekonomi till marknadsekonomi med efterföljande privatiseringsprocesser mer eller mindre skedde över en natt.

Under Sovjettiden styrdes den fysiska planeringen av Riga centralt från Moskva och som en konsekvens av att marken inte hade något marknadsvärde var det administrativa beslut – inte konkurrenskraftiga anbud – som låg till grund för den fysiska planeringen och vilka platser som prioriterades. Industriernas intressen jämfördes mot stadens ”icke produktiva” betingelser och uppgörelsen slutade oftast till det förstnämndas fördel (Borén & Gentile 2007:99). Numera är situationen den omvända och den fysiska planeringen av Riga utgår helt och hållet från marknadsekonomiska principer. Än en gång blir det tydligt hur sovjettiden tolkas som en avvikelse och att rådande samhällssystem uppfattas som ett normaltillstånd (Stukuls Eglitis 2002:8). En möjlig förklaring kan spåras till den ideologiska konstruktionen väst och öst i vilken skillnaderna renodlas och likheterna läggs i skugga. Det är ingen tillfällighet att de stora biografkomplexen i både Riga och Tallinn heter ”Coca Cola Plaza”.

Thomas Borén & Michael Gentile (2007) argumenterar i artikeln *Metropolitan Processes in Post-communist States: An Introduction* att vitala likheter mellan de socia-

¹ Rigas allra första skyskrapa (Lettiska vetenskapsakademin) byggdes åren 1953–1956 och var en gåva från övriga Sovjetrepubliker till det lettiska folket. Detta hus, som var Rigas högsta fram till år 2004, påminner Rigaborna om annan tid och kallas i folkmun för Stalinbyggnaden eller Kreml.

listiska och de kapitalistiska städerna ofta förbises. Efterkrigstidens återuppbyggnad och modernisering av de västeuropeiska städerna var tydligt inspirerad av Le Corbusier, vars idéer ofta uppfattades utifrån en socialistisk ideologisk kontext. Under 1950-, 1960- och 1970-talet byggdes storskaliga bostadsområden utanför stadskärnan i de flesta städer runtom Europa. Efterkrigstidens urbana periferi ter sig anmärkningsvärt lik vid en jämförelse mellan de socialistiska och kapitalistiska städerna, kanske rent av mer lik jämfört med tiden före Andra Världskriget (ibid.) I Sverige bildades under 1940-talet allmännyttiga kommunala bostadsbolag som skulle verka under spekulationsfria former och det så kallade miljonprogrammet, som på ett genomgripande sätt förändrade de svenska städerna, är ett exempel på den tidens boendeideal. Många av de storskaliga bostadsområdena som byggdes efter Andra Världskriget, både i Riga och i Stockholm, betraktas idag som otidsenliga och står i flera avseenden i bjärt kontrast till nutida ideal².

Att blicka framåt genom backspegeln

Det lettiska samhället, tillsammans med övriga från det forna östblocket, befinner sig fortfarande i en övergångsperiod, eller transition som det också kallas, och dess konsekvenser är ännu ej helt överskådliga. Vid en gästföreläsning på Södertörns högskola i maj 2007 frågade sig den polske sociologiprofessorn Piotr Sztompka när transitionen är över. Hans åsikt var att den dagen då den ideologiskt laddade väst och öst konstruktionen upphör kommer också transitionen och med den det post-socialistiska samhället att upphöra.

Som en del av den så kallade transitionsforskningen går det inte att komma förbi den ideologiska väst och öst konstruktionen och dess innebörd, både när det gäller termen post-socialistiskt samhälle liksom historiebeteckningen. Det torde vara få forskningsfält som omges av en sådan ideologisk pregnans som det post-socialistiska. Under mina hittillsvarande stunder på fältet har jag flera gånger blivit ifrågasatt varför jag studerar Riga. Som sociolog får du ta med i beräkningen att bli ifrågasatt, framförallt av de ”som försöker forma verkligheten i och för sina egna intressen genom att hävda att det rådande tillståndet är naturligt” (Bauman 2004:25). Med sovjetsamhället väl synligt i backspegeln förefaller dagens marknadsekonomiska Riga ”impregnerat” från kritik. Det är som om folk tänker: vi behöver inte bry oss längre, demokratin är här och med den välstånd. Följaktligen har jag i mitt avhandlingsarbete stannat för begreppet social temporalisering i ett försök att förstå det erfarenhetsrum som det sovjetiska samhället skapar och hur det förflutna flätas samman med nutiden samt i ett utstakande av framtiden. Att bygga ett samhälle med en sådan explicit kontrastering mot en specifik tidsperiod kan medföra att blicken fastnar i backspegeln och att det som sker mitt framför oss förbigås.

2 Eller snarare nygamla ideal. Många letter uppfattar sig själva som ett jordnära folk som gärna bor i närheten av natur och grönområden. Den urbana miljön har kommit att associeras med ockupationsmakter medan landsbygden med sin i huvudsak lettiska befolkning fått symbolisera den nationella autenticiteten (Lindqvist 2003:314).

Referenser

- Ahrne, G. (2007) *Att se samhället*. Malmö: Liber.
- Bauman, Z. (2004) *Att tänka sociologiskt*. Göteborg: Korpen.
- Bleiere, D. Butulis, I. Feldmanis, I. Stranga, A. Zunda, A. (2006) *History of Latvia. The 20th century*. Riga: Jumava.
- Borén, T. & Gentile, M. (2007) "Metropolitan Processes in Post-Communist States: An Introduction", *Geografiska annualer*. 89 B (2):95–110.
- Ek, A. (2006) *Att konstruera en uppslutning kring den enda vägen. Om folkrörelsers modernisering i skuggan av det östeuropeiska systemskiftet*. Södertörn Doctoral Dissertations nr. 8. Huddinge: Södertörns högskola.
- Enyedi, G. (1992) "Urbanisation in East Central Europe: social processes and societal responses in the state socialist systems", *Urban Studies* 29 (6): 869–880.
- Hobsbawn, E. (1997) *Ytterlighbeternas tidsålder. Det korta 1900-talet: 1914–1991*. Stockholm: Prisma.
- Jacobsson, K. (2005) *Tid och politik. Om tidsuppfattning och politisk självförståelse*. Score rapportserie 2005:9.
- Lindqvist, B. (2003) "An Arena for Contested Identities. National Identity and Ethnic Diversity in Latvian Schools" in Lindqvist, M. (ed.) *Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Lundmark, L. (1984) *Det förflutnas makt. Om sociala tidsbegrepp och samhällsförändring*. Lund: Arkiv.
- Stanilov, K. (ed.). (2007) *The Post-Socialist City. Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer.
- Stukuls Eglitis, D. (2002) *Imagining the Nation. History, Modernity and Revolution in Latvia*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Sztompka, P. (2008) *The Ambivalence of Social Change in Post-communist Societies*. Södertörns lectures nr. 1. Huddinge: Södertörns högskola.
- "Regeringen gör historia till ideologiskt slagfält" *Dagens Nyheter* 2 april 2008.
- "En skamfläck för Växjö universitet" *Smålandsposten* 4 april 2008.

Helen Ekstam

En teoretisk ingång till fenomenologiska, feministiska studier av kropp och rum

Den följande framställningen syftar till att kombinera den arkitekturfenomenologi som utvecklats av Dag Østerberg med feministisk teori. Diskussionen är en del av det avhandlingsprojekt jag arbetar med och som med utgångspunkt i intervjuer analyserar inboende kvinnors upplevelser och erfarenheter av att leva i små lägenheter.

Den fenomenologiska grunden

Eftersom fenomenologin kan sägas utgöras av ett månggrenat metod- och teoriträd kan det vara på sin plats att nämna att min undersökning närmast kan sägas hänga från den gren som introducerades av Merleau-Ponty. Enligt Bengtsson (2001: 75 f.f) var Merleau-Ponty den första filosofen som ifrågasatte uppdelningen mellan kropp och själ. I stället för att separera de två och studera dem enskilt utgick Merleau-Ponty från den levda kroppen för att i stället se människan som både kropp och intellekt, subjekt och objekt i en ständig cirkulär rörelse. På grund av det konstant cirkulära kretsloppet går inte dessa enheter att särskilja från varandra utan måste studeras som en helhet.

För att illustrera detta använder Merleau-Ponty den kända betraktelsen om kroppens vänstra hand som sträcker sig efter kroppens högra hand. När den vänstra handen sträcker sig efter den högra är den vänstra handen subjekt medan den högra är objekt, men i det ögonblick då den högra handen berörs kommer den att upphöra att vara objekt och istället bli det upplevande kännande subjektet medan den vänstra har reduceras till objekt. Merleau-Ponty skiljer på subjekt och ting och menar att kroppen inte kan reduceras till ett objekt vilket som helst (tex en planta eller en fåtölj) som är i tid och rum. Istället är tingen, tiden och rummet till för subjektet att förhålla sig till och att använda. Alla ting och fysiska miljöer inkorporeras således i kroppen genom vardagens praktiker, vi vet till exempel att vi kan gå igenom en dörrpost utan att först mäta den och vi använder ting som käppar och bilar som en förlängning av våra egna kroppar.

Østerbergs utveckling av relationen mellan arkitektur och subjekt

Sociologen Dag Østerberg (2000: 29) refererar inte till Merleau-Ponty i sin bok "stadens illusioner" utan utvecklar istället en fenomenologisk analys från, framförallt Sartre, när han studerar – eller snarare betraktar – Oslo från ett första-person-perspek-

tiv. Genom att introducera begreppet *sociomateria* försöker Østerberg göra en syntes av arkitekturhistoria och ett traditionellt sociologiskt klassbegrepp. Detta vävs samman med tolkningar av den materiella omgivningen som till exempel marken man går på och fenomenologiska aspekter som smak, lukt, känsel och upplevelser (Østerberg, 2000: 9).

Med begreppet *sociomateria* visar Østerberg i likhet med Merleau-Ponty att omgivningen, det vill säga materialiteten, inte kan separeras från individens vardagsfarenheter. Materialiteten bestämmer inte över oss men får absolut inte förstås som något dött. I stället är all materialitet bärare av olika symboler som vi tolkar med utgångspunkt från vår livshistoria och klassbakgrund. Världen kan därför sägas vara ett fält av sociomateriell handling.

Østerberg (2000: 30) utvecklar begreppet *sociomateria* från Sartres teorier om relationen mellan individuella handlingar och hur dessa relaterar till frihet. Grundtanken är att vi föds till världen med vissa attribut och egenskaper som vi försöker använda enligt bästa förmåga. Detta är vårt vara-i-världen som vi inte kan komma undan. Den fenomenologiska termen som oftast används för att beskriva denna relation är *intentionalitet*, en term som först användes av Husserl och som är ett försök att beskriva relationen mellan subjektet och världen. Subjektets medvetande är alltid riktat mot objektet, det vill säga vårt medvetande är alltid ett medvetande om världen som vi lever i. Hur vi förstår och tolkar olika objekt är baserat på erfarenheter. Att förhålla sig till en möbel i sitt hem (till exempel sängen) är därför baserat på våra erfarenheter av vad en säng är och de aktiviteter som oftast förknippas med den. På samma sätt vet subjektet att is är kallt utan att behöva röra vid is. Medvetandet är alltså ingenting i sig själv utan en ständig transcendens som visar sig för subjektet som medvetande. Detta innebär att *upplevelsen* är medvetandets grundbult och det är genom erfarenhet som världen blir tillgänglig för oss (Bengtsson, 2001: 27 f.f.). Østerberg (2000: 30) analyserar arkitekturen i samma anda och menar att den "talar" till oss, eller med andra ord att arkitekturen speglas genom den egna erfarenheten. Detta innebär dock inte att människan är determinerad av sin situation. Val och praktiker avgör också hur vi hanterar olika situationer.

Projekt och Fakticitet: sociomateriens determinanter

Sartre använder termerna *projekt* och *fakticitet* för att beskriva relationen (intentionalitet) mellan självet och andra. Projektet utgörs av våra handlingar och praktiker, som i sin tur karaktäriseras av vårt vara-i-världen. Fakticiteten är projektets begränsningar eller ramar, vilka kan vara kroppsliga, psykologiska, materiella, geografiska osv (Østerberg, 1988). Med hjälp av detta begreppspar utvecklar Østerberg sin teori om sociomaterialitet.

Även om Østerberg upprepade gånger argumenterar mot att den materiella miljön bestämmer, eller avgör projektets öde, utan att den snarare återspeglar och reflekterar tillbaka till subjektet, ges ändå exempel på platser som är krävande och platser som erbjuder avlastning. Det märkliga är att Østerberg lämnar Sartres alienerade teorier

när han beskriver platser som erbjuder avlastning och vänder sig stället till Durkheims teorier om kollektivt medvetande och neo-Marxistiska teorier om Homo Ludens (den lekande människan) (Østerberg, 2000: 11 f.). Erfarenheten från en boulevard i Paris är ett exempel på en avlastande plats och beskrivs som en lustfylld upplevelse som nästan är utomkroppslig. Exempel på andra avlastande situationer, eller 'sociala orgier' är konserter, sportevenemang eller den totala anonymitet som kaféer eller restauranger kan erbjuda (Østerberg, 2000: 102 f.f.). Exempel på krävande platser är den anemiska tunnelbanan som saknar både regler och riktning (Østerberg, 2000: 14) och all typ av meningslös väntan, till exempel trafikköer, som beskrivs som en sorts fakticitet som hämmar projektet. Då Østerbergs analys nästan uteslutande fokuserar på staden¹ kommer jag senare i avhandlingen att diskutera hur begreppen kan användas i lägenhetsstudien.

Trots att Østerbergs teori om sociomateria är mycket intressant har den sina uppenbara begränsningar. Det saknas till exempel självreflexion över den specifika subjektsposition och situation som Østerberg som manlig akademiker innehar. Kroppen som projekt och fakticitet finns implicit i Østerbergs arbete men den kroppsliga förståelsen begränsas till födelseplats (Oslo) och klassbakgrund. Den faktiska materiella kroppen nämns endast flyktigt (Østerberg, 2000: se sid. 31, 67, 80) och den kvinnliga kroppen är totalt frånvarande i analysen. Av denna anledning anser jag att det är viktigt att komplettera Østerbergs teori med feministiska teorier om kroppen.

Feminism rum och fenomenologi

Feministisk rumsforskning förknippas främst med en poststrukturalistisk ansats (se t.ex. Massey, 2005; McDowell, 1999). Tid, rum och kropp förstås som ett pågående konstruerande i konstant rörelse och anses hänga ihop på en abstrakt men också en konkret nivå. Detta innebär att rummet ses som en skala där kroppen är den minsta skalnivån och globala nätverk den högsta. Dessa nivåer hänger således ihop på ett sätt som gör att de olika nivåerna inte kan studeras enskilt. Rörelser och livsbanor är även närvarande i Østerbergs (2000) analys men då Østerberg fokuserar på materialiteten accentueras tröghet i rörelsen snarare än den konstanta farten, något jag tror kommer att vara användbart även i min studie.

Det finns även intressanta poststrukturalistiska feministiska och queera tolkningar av arkitektur (Bonnievier, 2007; Colomina, 1992). Här står det arkitektoniska språket i centrum och byggnaders interiör och exteriör tolkas ur ett historiskt och konstnärligt maktperspektiv. Trots att dessa exempel är inspirerande och viktiga teoretiska bidrag väljer jag ändå att luta mig mot Østerbergs arkitekturfenomenologi i en kombination med en feministisk fenomenologisk teori då min studie utgörs av intervju-material. Det är dock viktigt att poängtera att den feministiska fenomenologin har en del likheter med den poststrukturalistiska feminismen men också väsentliga skillnader.

Jag kommer att använda mig av Toril Mois (1997: 95) problematisering av vad

¹ Ett undantag är avsnittet om trångboddhet (Østerberg, 2000: 79)

det innebär att vara kvinna, eller att ha en kvinnlig kropp. Definitionen av den kvinnliga kroppen som situation hämtas från de Beauvoir men den mejslas också fram som en kritik av den poststrukturalistiska kritiken mot distinktionen mellan kön och genus, som enligt Moi endast resulterar i följande improduktiva cirkelresonemang: Den poststrukturalistiska kritiken av att biologin utgör grunden för sociala normer, agerande och värderingar resulterar i att det inte kan existera biologiska fakta bortom sociala normer och skilda samhällskontexter. Detta skulle således i förlängningen innebära att om den kvinnliga biologin erkändes skulle den utgöra ett *bevis* för att rättfärdiga sociala skillnader. Moi menar att resonemangen om att biologin är diskursiv, eller fördiskursiv i praktiken resulterar i ett förnekande av biologi. Det problematiska med förnekandet är att de poststrukturalistiska teorierna aldrig kan användas konkret utan endast mynnar ut i abstraherade teorier. Istället använder sig Moi (1997: 94) av de Beauvoirs tolkning av kroppens betydelse och menar att kroppen i sig varken avgör sociala strukturer eller individuella val men att den ändå har en betydelse för vilket projekt som blir möjligt för individen och att det endast är genom kroppen som världen blir begriplig för oss. Förenklat skulle detta innebära att ett erkännande av det Moi kallar biologiska fakta; det vill säga den kvinnliga kroppen; inte leder till en essentialistisk förståelse av kön. Det vill säga, att utgå från en biologisk kropp står inte i motsättning till att förkasta att dessa skillnader skulle utmytna i eller rättfärdiga sociala skillnader och orättvisor.

Filosofen Elizabeth Grosz hävdar att det kan vara en omöjlighet att kombinera en poststrukturalistisk kropp och en levd fenomenologisk kropp på ett harmoniskt sätt (Grosz, 1995: 33 f.f.) men det är ändå denna balansakt som Grosz ägnar sig åt i många av sina arbeten. Detta gör hennes teorier extremt flexibla även om de ofta kan te sig allt för abstraherade och ibland svåra att konkretisera. Detta kan kanske förklara varför Grosz har anklagats för att vara poststrukturalist då de abstraherade analyserna av kroppen resulterar i att kroppen förstås som ett epistemologiskt ting snarare än en ontologiskt existens (Listerborn, 2007: 38 f.f.). Trots kritiken blir ändå Grosz intressant för studien då teorin utgår från subjektiviteten och ger kroppen en '*rumstemporal lokalisering*', detta har två innebörder: 1) Kroppen tolkas av andra subjekt vilket i sin tur påverkar subjektet på olika sätt. 2) Tid och rum kan endast tolkas genom det korporeala Grosz (1995: 84). Istället för den descartesiska uppdelningen av subjektet i kropp och intellekt som Merleau-Ponty problematiserade genom cirkulariteten talar Grosz (1995) om subjektet som en korporealitet, bestående av våra kroppsliga organ; kött och ben som inte kan separeras eller tolkas separat från intellekt och tidigare livserfarenheter. Genom subjektiviteten är kroppen i ständig förändring och är därför en organism i ständig förändring, vars yta erfarenheter skrivs om på. Vidare är det inte bara omgivningen som påverkar subjektet utan även subjektet som påverkar omgivningen (Grosz, 1992: 242 f.f.).

Sammanfattande slutord

Den största skillnaden mellan Østerberg och den feministiska fenomenologin är att Østerbergs intentionella presentation av Oslo är rotad i intellektet snarare än i en kroppslig förståelse. Det är således snarare Østerbergs intellekt som talar till läsaren och inte den kroppsliga erfarenheten. Kritiken av avsaknaden av kroppsliga erfarenheter kan sägas vara ett av de viktigaste kritiska bidragen i den feministiska fenomenologin (Grosz, 1995: 31; Listerborn, 2007). För att problematisera upplevelser av rum kommer jag därför att komplettera Østerbergs rumsteorier med en feministisk fenomenologisk förståelse av att upplevelsen av rummet är intimt förbunden inte bara med erfarenheter utan även med könsspecifika kroppsliga erfarenheter. Genom att använda mig av teorierna som presenteras i detta paper hoppas jag kunna göra en feministisk sociomateriell analys av upplevelsen av att bo på en liten yta.

Referenser

- Bengtsson, J. (2001). *Sammanflätningar: Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi* (3., rev. uppl. ed.). Göteborg: Daidalos.
- Bonnevier, K. (2007). *Behind straight curtains: towards a queer feminist theory of architecture*. Stockholm: School of Architecture Axl Books.
- Colomina, B. (1992). *The Split Wall: Domestic Voyerism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Grosz, E. (1992). *Sexuality & space*. New York: Princeton Architectural Press.
- Grosz, E. (1995). *Space, time, and perversion: essays on the politics of bodies*. New York: Routledge.
- Listerborn, C. (2007). *Kroppen som situation: om kön, makt och rum*. Lund: Lunds universitet Inst. f. kulturgeografi och ekonomisk geografi.
- Massey, D. B. (2005). *For space*. London: SAGE.
- McDowell, L. (1999). *Gender, identity and place: understanding feminist geographies*. Cambridge: Polity.
- Moi, T. (1997). Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori. In A. Mortensen (Ed.), *Res Publica* (Vol. 35/36).
- Østerberg, D. (2000). *Stadens illusioner – En sociomateriell tolkning av Oslo*. Göteborg: Korpen.
- Østerberg, D. (1988). *Metasociology: an inquiry into the origins and validity of social thought*. Oslo: Norwegian University Press.

Daniel Bjerstedt

Rättssäkerhet – en källa för legitimitet inom socialförsäkringen?

De stigande ohälsotalen har under senare år tagit en allt större del av statens budget i anspråk. Trots att sjukskrivningarna har minskat kraftigt sedan 2002 har antalet personer med förtidspension ökat med i stort sett lika många (Socialdepartementet 2008:65). År 2007 uppgick antalet förtidspensionärer³ till 550 000 personer (Ibid. s. 65.). Förtidspensionärerna utgör idag därför drygt 10 procent av befolkningen i arbetsför ålder. Socialförsäkringsutredningen, med uppdraget att göra en genomgripande analys av socialförsäkringen, menar i betänkandet *Mera försäkring och mera arbete* (2006:86, s. 52-5) att sjukförsäkringen är för mjuk. Mjukheten kommer bl.a. till uttryck genom att det finns skillnader och glidningar i tillämpningen av lagar och regler. Detta betraktas som ett problem för försäkringens ekonomiska stabilitet och för den enskildes rättssäkerhet. Det finns därför orsak att anta att framtida reformer, med målet om att minska tillämparens tolkningsutrymme, är att vänta.

Analysen är inte ny. Redan 1997 ansågs försäkringen vara för mjuk. Då "tydliggjordes" det gällande sjukdomsbegreppet för att motverka den "glidning i tillämpningen av sjukdomsbegreppet som skett hos patienter, läkare och inom socialförsäkringsadministrationen" (prop. 1996/97:28, s. 19). Konkret innebar förändringarna att "förtidspensioneringen renodlas till att ge ersättning vid nedsatt arbetsförmåga på grund av medicinska faktorer" (prop. 1994/95:147, s. 32). Syftet med reformen var dels att se till att sociala och generella livsproblem inte hamnade inom förtidspensionen (ibid. s. 216), dels att skapa förutsättningar för en objektiv, likformig och rättssäker tillämpning av lagarna. Strävan för att höja rättssäkerheten för den enskilde medborgaren har fått legitimera förändringarna av de rättsliga rekvisiten. Rättssäkerheten ska höjas genom att begränsa beslutsfattarens (myndigheters, domstolars) tolkningsutrymme.

Dessa konstateranden väcker åtminstone två frågor. Lagstiftaren tycks ta för givet att ett minskat tolkningsutrymme i lagen leder till en högre rättssäkerhet. Men höjs rättssäkerheten verkligen per automatik när tolkningsutrymmet minskas? Och om så inte är fallet, vad händer med försäkringens legitimitet? I min framställning vill jag diskutera och problematisera detta antagande. Diskussionen förs med bakgrund i min undersökning av förvaltningsdomstolarnas domar i mål om förtidspension från tre perioder mellan 1983 och 2006.

1 Sedan 2003 sjuk- och aktivitetsersättning.

Tolkningsutrymme och legitimitet

Det är, i alla fall teoretiskt, möjligt att skilja mellan formell och substantiell rätt som två kontrasterande styrtekniker (t.ex. Teubner 1983:257). Den substantiella rätten brukar förknippas med välfärdsstatens framväxt, och hur den rättsliga kontrollen ökas genom icke-juridiska kunskaper och discipliner (Garland 1981:38-9). En substantiell rationalisering av rätten betyder att ekonomiska, sociologiska och etiska faktorer tillåts påverka det formellt rationella beslutsfattandet (Savelberg 1992:1347). Lagarna blir i någon mening instrument för att realisera sociala mål (Hetzler 1984:39) och utomjuridisk kunskap tillförs för att på bästa sätt uppnå dessa mål (Åström 1998:99-101). Inom den substantiella rätten kan ett beslut inte vara rätt eller fel i sig, utan detta bestäms uteslutande av beslutets konsekvenser (Reidhav 2006:87). Eftersom konsekvenserna av beslutet är det viktiga blir beteendebeskrivningen i lagen nödvändigtvis vagt utformad, och stort tolkningsutrymme lämnas åt beslutsfattaren (Lindgren m.fl. 1971:77). Legitimiteten antas i denna modell framför allt grundas på vad som kommer ut ur processen, dvs. måluppfyllelse. Modellen brukar kritiseras för att det blir svårt för den enskilde att förutse beslutsfattarens ställningstagande.

Till skillnad från den substantiella rätten som lämnar stort tolkningsutrymme åt beslutsfattaren, står förutsebarhet i fokus inom den formella rätten. Tillämparen är här förpliktigad att handla i överensstämmelse med fastställda regler, oavsett vad konsekvenserna av detta handlande blir. Legitimiteten inom denna modell antas emellertid komma från reglernas utformning, inte dess innehåll (Lindvert 2006:48). Den formella rätten har beskrivits som att den:

... tries to draw a sharp line between law and politics; it upholds a court-centered, rule-centered, rights-centered jurisprudence: and its main concern is with procedural fairness rather than substantive justice. Each of these attributes sustains the independence and legitimacy of the legal system (Selznick 1992:464-65).

En sådan rätt kan, i alla fall i teorin, tillämpas både objektivt och systematiskt. Därför menar t.ex. Weber att den kan betraktas som både formell och rationell (Trubeck 1986:136).

Genomgången av de två styrteknikerna ger för handa att en formalisering av reglerna och en begränsning av beslutsfattarens tolkningsutrymme kommer att förstärka den enskildes rättssäkerhet. Frågan är dock om denna slutsats även gäller vid en formalisering av ett redan existerande legala program med tillhörande institutioner, aktörer och förväntningar?

Det praktiska beslutsfattandet i förvaltningsdomstolarna

Det material som används i analysen är hämtad från förvaltningsdomstolarnas transkriberade domar. Tre fyraårsperioder mellan 1983 och 2006 utgör materialet för analysen. Den första perioden sträcker sig mellan 1983 och 1986 och består av ett urval

av domar i mål om rätten till förtidspension från Försäkringsrätten för södra Sverige (405 mål). Den andra perioden sträcker sig mellan 1993 och 1996 och består av alla domar i mål om förtidspension från Kammarrätterna i Göteborg och Jönköping (419 mål). Den tredje perioden täcker in alla domar i mål om förtidspension från Kammarrätterna i Göteborg och Jönköping under perioden 2003 till 2006. På grund av att prövningstillstånd nu införts prövades enbart 89 mål i sak under den senaste perioden.²

Den statistiska analysen visar på betydande förändringar av domstolens beslutsrationalitet. Under perioden 1983-86 var det den behandlande läkaren som bestämde huruvida en individ skulle betraktas som sjuk eller inte. Domstolen gjorde ingen egen bedömning av sjukdomsbegreppet. Detta kan vi se eftersom diagnoser inte hade någon signifikant inverkan på domslutet. Vid bedömningen av individens arbetsförmåga vägdes ålder och arbetsstatus in. En högre ålder medförde en högre chans att erhålla pension. Arbetsstatus avser i detta sammanhang individens sysselsättning när frågan om förtidspension aktualiseras. Att kategoriseras som sjukskriven eller hemarbetande medförde 1983-86 en betydande ökning av chansen att erhålla förtidspension. Med de dåvarande reglerna vägdes alltså en individs anknytning till arbetsmarknaden in vid bedömningen av arbetsförmågan. Utöver denna av domstolen utförda bedömning var den behandlande läkarens rekommendationer och bedömning av arbetsförmågans nedsättning vägledande för domslutet.

Under perioden 1993-96 började domstolen att göra en egen bedömning av sjukdomsbegreppet. Sjukdomar i muskuloskeletal systemet bidrog då till en ökad chans för att få ersättning. En annan förändring är att försäkringsläkarens bedömning av arbetsförmågan nu blev den enskilt viktigaste faktorn för att kunna förutsäga domstolens beslut. Men domstolen vägde även in ålder och arbetslöshet i sin bedömning av rätten till förtidspension. En högre ålder bidrog till en högre chans att få förtidspension och arbetslöshet leder till en minskad chans att erhålla ersättning. Analysen visar att beslutsfattarens tolkningsutrymme under perioden användes för att minska utgifterna för förtidspensionen. Den ekonomiska krissituationen och målet om att renodla socialförsäkringen får antas förklara varför arbetslösa fick en striktare bedömning av arbetsförmågan än andra i liknande situationer.

Under perioden 2003-06 har varken kön, ålder, arbetsstatus eller yrke någon signifikant inverkan på domslutet. Endast försäkringsläkarens utlåtande om arbetsförmågan och om en individ fått en psykiatrisk diagnos är av betydelse för domstolens beslut efter förtydligandet av de rättsliga rekvisiten. En psykiatrisk diagnos leder till en minskad chans att erhålla förtidspension. Resultaten gäller när värdet för övriga variabler konstanthålls. Den snävare bedömningen av psykiatriska diagnoser tyder på att sjukdomsbegreppet blir biologiskt förankrat när de sociala aspekterna och konsekvenserna avlägsnas från bedömningen. Liknande slutsatser har dragits vid undersökningar av sjukdomsbegreppet inom sjukpenningssystemet (Westerhäll 1997, Stendahl 2003).

² För en utförligare genomgång av undersökningen och redovisning av resultat, se Bjerstedt (2009) *Dömd till förtidspension*, kommande.

Formaliseringens baksidor

Formaliseringen av rättsregeln/tillämpningen kan, enligt mitt förmenande, medföra två problem som kan skada försäkringens legitimitet. Det första gäller förutsebarheten i tillämpningen av begreppen sjukdom och arbetsförmåga. Det andra problemet gäller läkarnas roll i beslutsprocessen.

Den formella rättssäkerhetens viktigaste värden är förutsebarhet och likhet inför lagen. Syftet är att skänka skydd för individen mot statens tvångs- och våldsanvändning. Ibland talas det även om materiell rättssäkerhet. Peczenik menar t.ex. att materiell rättssäkerhet innebär att ”rättskipning och myndighetsutövning baserar sig på en förnuftig avvägning mellan hänsynen till den på rättsnormerna baserade förutsebarheten och andra etiska värden” (Peczenik 1995:61). De två rättssäkerhetsaspekterna är relaterade till de rationalitetsformer som utgör grunden för det formellt rationella och substantiellt rationella rättskonstruktionerna som diskuterades ovan. Inom den första modellen har beslutsfattarens tolkningsutrymme begränsats till att bestämma huruvida de operativa fakta, som ska ligga till grund för den normativa konsekvensen, faktiskt föreligger. Inom den andra modellen har beslutsfattaren även rätt att ta ställning till rimligheten/lämpligheten av sitt eget beslut (MacCormick 1989:36). På samma sätt har analyser visat att arbetsförmågebegreppet åtminstone består av två komponenter. Staaf m.fl. (1995:457) menar att det analytiskt går att skilja på individers kapacitet eller förmåga och möjligheter. En bristande förmåga kan således bestå av inre hinder (arbetsförmåga) och yttre hinder (arbetsbrist). Dessa aspekter är dock relaterade till varandra så att en person med liten förmåga endast kan arbeta när möjligheterna är goda och att en person med hög kapacitet kan arbeta även när de yttre möjligheterna är begränsade (ibid. s. 458).

Under 1980-talet tog beslutsfattaren hänsyn till båda dessa komponenter. Dels tog man hänsyn till individens faktiska förvärvsmöjligheter, dels fick de inre förmågorna en vid definition där inte bara medicinskt grundad arbetsoförmåga, utan även t.ex. ålder, utbildning och yrkeserfarenhet vägdes in. Under 1990-talet användes tolkningsutrymmet i lagen på ett liknande sätt, med undantaget för de arbetslösa. Under 2000-talet kan vi se att hänsyn inte längre tas till yttre möjligheter eller till den vidare definitionen av de inre förmågorna. Nu är det bara sjukdomsbegreppet och försäkringsläkarens bedömning av arbetsförmågan som vägs in vid beslut om förtidspension.

Tillämpningen av lagen visar tydligt hur den materiella rättssäkerheten gått förlorad genom formaliseringen. Konsekvenserna av beslutet tillåts inte påverka själva beslutet. Frågan är dock om förutsebarheten har höjts genom reformerna? Åtminstone två faktorer tyder på att så inte är fallet. Den första faktorn som talar mot att den formella rättssäkerheten höjts är att formaliseringen skett genom negering. Istället för en detaljerad juridisk artikulering av den sociala verkligheten har förtydligandet av arbetsförmågebegreppet skett genom att slå fast vad det inte är. Den enskilde vet nu möjligtvis vad hon/han inte är försäkrad mot, men inte vad hon/han är försäkrad mot. Problemet är fundamentalt och går att härleda till förhållandet mellan rätten

och välfärdssystemet. Den juridiska dogmatismen är oförmögen att erbjuda en detaljerad juridisk artikulering av en komplex och föränderlig social verklighet (Broekman 1986:79-84). Den andra faktorn som talar mot att rättssäkerheten har höjts genom reformerna är att statliga omorganiseringar har tillåtit styra den bild av människan som rätten ska uttrycka och upprätthålla. Renodlingen av välfärdsstatens olika verksamhetsgrenar medförde en precisering av rättsreglerna så att gamla, sjuka och arbetslösa skulle tillhöra varsitt specifikt fördelningssystem. Konsekvensen har blivit att individens kapacitet, förmåga och möjligheter hänförs till olika myndigheter. Om sociala problem ska regleras genom individer (som bärare av rättigheter och skyldigheter), förefaller det orimligt att ta bort de sociala aspekterna av individen vid bedömningen av hennes arbetsförmåga. Denna "molekylarisering" (Rose 2001:13) av individen kan inte bidra till förutsebarheten eftersom den enskilde med största sannolikhet betraktar sig som en socio-biologisk helhet. Problemet accentueras av att arbetsförmedlingens tolkning av arbetsförmågebegreppet skiljer sig från det som gäller inom sjukförsäkringen (Melén 2008:115ff.).

Det andra problemet gäller läkarnas roll i beslutsprocessen. Experters medverkan i rättsliga beslut har ofta beskrivits som att de fungerar avpolitiserande och legitimerande för rätten. Besluten framstår som vetenskapligt objektiva och opolitiska. Men detta gäller bara under vissa förutsättningar. Expertkunskap kan bara skänka legitimitet då den är entydig. Om olika experter ger skilda förklaringar eller lösningar riskerar rättsprocessen att framstå som direkt politisk när beslutsfattaren tvingas välja mellan olika experters utlåtanden (Stryker 1994:851). Att det inom den medicinska vetenskapen åtminstone finns två sjukdomsbegrepp – ett biologiskt och ett socialmedicinskt – är allmänt vedertaget (Juul-Jensen 1985). Detta betyder att den medicinska expertisen aldrig uteslutande har kunnat fungera legitimerande för försäkringen. Problemet kan dock delvis sägas ha avväjts genom att domstolen har tillämpat ett socialmedicinskt sjukdomsbegrepp, som innefattar även den biologiska definitionen. Att den behandlande läkarens utlåtande om arbetsförmågan nu helt saknar betydelse för domstolens beslut har en av-legitimerande effekt. Att domstolen så gott som alltid väljer att följa försäkringsläkarens bedömning får valet att framstå som direkt politiskt. När olika läkare förespråkar olika lösningar höjs givetvis inte förutsebarheten för den enskilde. Risker för konflikt ökar snarast när valet mellan olika expertutlåtanden framstår som politiskt. Att försäkringsläkaren är anställd och avlönad av försäkringskassan, som är part i domstolen, understryker givetvis problemet med att bedömningen framstår som politisk.

En ytterligare formalisering av rätten till förtidspension förefaller inte vara en framkomlig väg för att få ner antalet nya förtidspensioner. Den snävare bedömningen av kriterierna leder inte till en mer rättssäker tillämpning, vilket äventyrar försäkringens legitimitet – både till form och innehåll.

Referenser

Bjerstedt, D (2009) Dömd till förtidspension (kommande avhandling sociologiska institutionen Lunds universitet).

- Broekman, J.M (1986) "Legal subjectivity as a precondition for the intertwining of law and the welfare state", i G. Teubner (red.) *Dilemmas of law in the welfare state*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Garland, D (1981) "The birth of welfare sanction", i *British journal of law and society*, vol. 8, No. 1 (summer 1981), s. 29–45.
- Hetzler, A (1988) "Ramlagar – det moderna samhällets styrningsteknik", i *Blickpunkten. Tidskrift från forskningsdelegationen om den offentliga sektorn* 6-17. Stockholm: Nordstedts.
- Hydén, H (2003) *Rättssociologi som rättsvetenska*. Lund. Studentlitteratur.
- Juul Jensen, U (1985) *Sjukdomsbegrepp i praktiken i den kliniska arbetets filosofi och vetenskapsteori*. Solna: Esselte.
- Lindgren, L, Magnusson, D, Stjernquist, P (1971) *Sociala styrningsformer*. Stockholm. A&W.
- Lindvert, J (2006) *Ihålig arbetsmarknadspolitik? Organisering och legitimitet igår och idag*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Melén, D (2008). *Sjukskrivningssystemet – Sjuka som blir arbetslösa och arbetslösa som blir sjukskrivna*. Lund: Dissertations in Sociology 79, Media-Tryck, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Reidhav, D (2006) "Klassisk utilitarism", i J. Nergelius (red.) *Rättsfilosofi: samhälle och moral genom tiderna*. Lund: Studentlitteratur.
- Rose, N (2001) "The politics of Life itself", i *Theory, Culture & Society*; 10, s. 1–30.
- Savelberg, J (1992) "Law that does not fit society: sentencing guidelines as a Neo-classical reaction to the dilemmas of substantivized law", i *American journal of sociology* 97, s. 1346–81.
- Selznick, F (1992) *The moral community: Social theory and the promise of community*. Berkeley och Los Angeles, California: University of California Press.
- StAAF, L, Berglind, H, Ekholm, J (1995) "Arbetsförmåga – ett nyckelbegrepp vid för tidspensionering", i *Socialmedicinsk tidskrift* 10, s. 455–62.
- Stendahl, S (2003) *Communicating justice providing legitimacy: the legal practices of Swedish administrative courts in cases regarding sickness cash benefit*. Uppsala: Iustus.
- Stryker, R (1994) "Rules, Resources, and Legitimacy processes: Some implications for social conflict, order and change", i *The American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 4, s. 847–910.
- Teubner, G (1983) "Substantive and reflexive elements in modern law", i *Law & society Review* 17:2, s. 239–85.
- Tubek, D.M (1986) "Max Weber's Tragic Modernism and the Study of Law in Society", i *Law & Society Review*, Vol 20, nr 4, s. 573–598.
- Westerhäll, L (1997) *Rättsliga aspekter på arbetsoförmåga på grund av sjukdom*, i *Socialmedicinsk tidskrift* nr 8–9, s. 356–65.
- Åström, K (1989) "Normbildning och beslutsfattande", i H. Bengtsson (1998) *Politik, lag och praktik: Implementeringen av 1994 års handikappsreform*, s. 88–103. Lund: Studentlitteratur.

Statliga utredningar och propositioner

Prop. 1994/95:147 Rätten till förtidspension och sjukpenning samt folkpension för gifta

Prop. 1996/97:28 Kriterier för rätten till ersättning i form av sjukpenning och förtidspension

SOU 2006:86 *Mera försäkring och mera arbete*

S 2008/1245/SF *Från sjukersättning till arbete*. Promemoria Socialdepartementet

Ewa Andersson

Ge mig nåt som känns!

Uppfattningar om framgång bland svenska oberoende skivbolag

Halva grejen är att man verkligen ska känna att det har någon jäkla betydelse. Men det är en del av vårt jobb att, det är viktigare för oss att skivorna gör avtryck, på det ena eller andra sättet, än att det säljer en massa.

Steg a i framgången är när man gjort någonting som man tycker är bra. Steg b är när man får någonting för det, att man t.ex. får bra betalt.

Genom historien har de verksamheter som rör sig inom kulturens fält fått fungera som någon form av motsats till "vanligt" företagande. Tendensen har varit sådan att de "vanliga" företagen beskrivs som instrumentella och rationella; man ska som företagare nå lönsamhet, göra analyser och beräkningar samt kunna argumentera på rationella grunder. Det man gör ska vara planerat, kontrollerat och förnuftsbaseerat (Stenström, 2000). Kulturföretagarna befinner sig istället i en värld fylld av motsättningar, där man å ena sidan ska vara en god och bra konstnär och å andra sidan bli socialt bestraffad om man tar emot pengar för det man åstadkommer eftersom man då stämplas som en sell-out. Där framgång bland vanliga företagare innebär att företaget går med vinst och har en god tillväxt, är framgången svårare att definiera bland de företag som befinner sig inom kulturens fält, vilket kan demonstreras med hjälp av ovanstående citat.

Denna artikel behandlar företag inom kulturens fält, närmare bestämt små oberoende skivbolag. Min grundföreställning är att dessa företag kan fungera som exempel på hur den traditionella synen på vad framgång och företagande är inte alltid är giltig. Som ett led i mitt pågående avhandlingsarbete har jag intervjuat sju skivbolagsrepresentanter. Denna artikel baseras på dessa. De undersökta skivbolagen är alla medlemmar i föreningen SOM (Svenska Oberoende Musikproducenter), en sammanslutning av oberoende skivbolag vars syfte är att arbeta för ett demokratiskt musikliv. Föreningens medlemsantal har mellan åren 2001-2006 fördubblats men en undersökning gjord 2007 har visat att endast en femtedel av föreningens medlemmar har skivbolaget som huvudsaklig inkomstkälla (SOM 2008:Pressmeddelande). Trots att få kan ha det som huvudsaklig inkomstkälla och trots att skivbolagens situation i världen brukar beskrivas som turbulent med ständiga rapporter om försäljningstapp och pengabekymmer (se t.ex. Smith 2007) så fortsätter småföretagandet inom denna sektor att öka. Vad är då grunden för deras företagande?

Vad är framgång?

Traditionellt sett brukar framgång mätas genom finansiella kriterier, baserade på hur många anställda man har eller ens finansiella resultat – såsom vinst och omsättning. Implicit i dessa sätt att mäta finns ett antagande att alla små företag vill eller måste få sin verksamhet att växa. Alltså: för att en verksamhet ska ses som framgångsrik utifrån detta traditionella sätt, så måste de finansiella måtten öka i termer av vinst/omsättning och/eller ökat antal anställda (Ibrahim & Goodwin 1986; van Praag 2003; Walker & Brown 2004). Men, är detta traditionella sätt att mäta framgång alltid ett korrekt mått eller finns det icke-finansiella kriterier som också väger tungt? Walker & Browns (2004) studie visar på att företagarna visserligen räknar såväl finansiella som icke-finansiella kriterier när de mäter framgång, men i vissa fall är de icke-finansiella kriterierna mer viktiga. Dessa icke-finansiella kriterier är kopplade till företaget som livsstil: personlig tillfredsställelse, stolthet, att vara sin egen chef och att det egna företaget leder till flexibilitet. Detta kan sättas i relation till de finansiella kriterierna, som definieras som att tjäna pengar, titta på finansiella mått såsom omsättning och antal anställda samt vara ambitiös och driva en framgångsrik verksamhet.

Ekonomi och överlevnad

När det kommer till att definiera framgång som något finansiellt, märkte jag i mina möten med skivbolagen en viss motvilja att ens ta upp detta till diskussion. Företagets ekonomiska realitet ”osynliggjordes” i någon mening. Den fanns närvarande i termer av överlevnad, stabilitet och ekonomisk ryggrad men det var ovanligt att ta ut lön ur bolagen, pengarna blev kvar och dessutom sköts det i flera fall till privata medel för att hålla bolaget flytande.

När frågorna handlade om hitlåtar och försäljningsframgångar var det tydligt att de ville framhålla det symboliska värdet av uppmärksamhet snarare än det ekonomiska värdet av försäljning. Framst sågs det som ett bevis på en stor marknadsföringsapparat. Att få en låt spelad på radio är bra för att det ger uppmärksamhet, men det leder inte per definition till att man faktiskt säljer mer.

I stort kan man säga att ekonomisk framgång bland dessa bolag handlar om att klara av att driva bolaget vidare. Det beskrivs av ett av bolagen på följande vis:

Att framgång i min bransch, nu för tiden, framgång innebär inte att ha en hitlåt eller en listetta för det vet alla att det är andra saker som ligger bakom det, utan framgång på något sätt, det är ju att göra tillräckligt mycket pengar på en produktion så att man har råd att göra flera. När det kommer till kritan så är det ändå någon ekonomisk måttstock som man har. Det är ju ingen idé att kasta bort pengar, man vill ju i alla fall gå runt på allt det man gör. Så framgång för mig över huvud taget är att kunna hålla på med det här.

Motviljan att diskutera sin verksamhet i termer av pengar är inte specifikt för skivbolagen, snarare är det något som återfinns inom flera kulturella verksamheter. I sina studier av konstfältet konstaterade Bourdieu (2000) bland annat att aktörerna hyllar den omvända ekonomin, där kulturell vinst värdesätts högre än kommersiell vinning och där en konstnär enbart kan vinna framgångar på det symboliska planet genom att förlora det på det ekonomiska planet och vice versa. I Velthius (2005) studie av konsthandlare, som liksom skivbolagen säljer produkter av andras konstnärliga verksamhet, finner han att de hellre talar i termer av konst och dess högre kulturella värde snarare än i rent ekonomiska termer. De tenderar att beskriva sig själva som drömmare, något som också återkommer i mina intervjuvar; de tror att de kan uppfattas som naiva och dumma som sliter med någonting som aldrig kommer gå runt ekonomiskt men det är värt det för det högre kulturella värdet. Denna distinktion kan också beskrivas som en motsättning mellan en romantisk ideologi och den kapitalistiska marknaden (Stratton 1983). Inom musikbranschen refereras det hellre till musiken och dess betydelse snarare än till hur mycket pengar man tjänar vilket vittnar om den romantiska ideologins närvaro och framgångens symboliska betydelse. Vad menas då med symbolisk framgång?

Avtryck

Den romantiska ideologin är ständigt närvarande i samtalen med skivbolagen och visar sig bland annat när de pratar om den musik som ligger på bolaget. Bolagen vill tro att den musik de släpper är viktig för andra människor, de vill påverka och göra skillnad, det ska ha betydelse. Tillfredsställelsen i att veta att bolaget får ut musik som man själv tycker om och finner viktig räcker långt:

Att jag faktiskt drar mitt strå till stacken för att få ut musik som jag själv tycker om och tycker är bra o hjälpa till med artisterna. Självklart så skulle man i slutändan vilja tjäna lite pengar på det, det går inte att komma ifrån, men just nu är det så pass mycket tillfredsställelse i att få ut dom här produkterna.

Bolagen är uppmärksamhetssökande. Diskussioner som från början inleddes med en fråga gällande ekonomi ledde ofta in på att istället handla om uppmärksamhet och emellanåt också en rädsla för att inte bli uppmärksam. Framgång behöver inte vara kommersiell, det viktiga istället är att man får ut någonting som publiken, andra bolag eller till branschen kopplade individer såsom musiksribenter, uppfattar som viktigt och intressant. Man vill imponera på andra. Uppmärksamheten är ett mått på att bolaget har gjort någonting rätt och det i sig är en framgång. Det handlar om att klara av att göra avtryck och känslan av att lyckas med detta avtryck ses som en stor framgång bland bolagen. I denna jakt efter erkännande och uppmärksamhet finns också en uttalad rädsla för att ingen bryr sig om det man håller på med:

Det absolut hemskaste som finns det är om man gör en skiva och absolut ingen bryr sig. Den säljer inget, det skrivs inget om den. Säljer den inget men det ändå skrivs om den har man ändå liksom fått något slags kvitto på att man gjort nåt bra.

Uppmärksamhet kan därmed beskrivas som livsnödvändigt för bolagen för att de ska kunna behålla sina drivkrafter.

Så här långt, innebär framgång i sin symboliska betydelse en känsla av att ha gjort någonting bra. Den personliga tillfredsställelsen är till synes ett viktigt inslag och den uppnås genom att andra uppmärksammar, imponeras och vill arbeta med bolaget. "...snarare är det en känsla som jag gillar som kommer från mina artister, det nätverket, att det tänker att fan det här är en reko snubbe, kolla vad vi kan göra" Detta indikerar att det egentligen inte finns några tydliga gränser mellan bolaget och den egna individen. Bolagets framgång symboliserar en personlig framgång, i alla fall när den bekräftar individens identitet.

Den symboliska betydelsen av framgång tolkar jag som en personlig identitetsbekräftelse, även om detta inte alltid erkänns så vill man ge ett visst intryck gentemot en publik i hopp om att få bekräftelse för att stärka identiteten. Bolaget kan ses som ett smycke som individen vill visa fram.

Avslutande kommentarer

Walker och Brown (2004) var något på spåren när de konstaterade att icke-finansiella framgångsfaktorer av småföretagare i vissa fall kan betraktas som viktigare än finansiella faktorer. Skivbolagens sätt att prata om framgång pekar också i denna riktning – i mångt och mycket handlar det om personlig tillfredsställelse som kan fås om individernas värderingar och ideal erkänns av andra inom samma intressesfär. Visserligen kan man välja att se överensstämmelserna som ett argument för att skivbolagen är som småföretagare är mest, men då bortser man ifrån det som denna studie indikerar, nämligen att det finns fler dimensioner av framgång. Den uppmärksamhet som bland dessa bolag är absolut nödvändig för att de ska känna motivation och fortsätta med sin verksamhet bekräftar också att image och identitet spelar en stor roll bland skivbolagsrepresentanterna.

Oavsett hur begrepp som personlig tillfredsställelse, identitet och image förhåller sig till varandra är det viktigt att fråga sig varför vinstfrågan fortsätter ta så stor plats i den allmänna debatten kring småföretagare, när forskningen fortsätter att indikera att andra saker bedöms viktigare av småföretagarna själva. Vill man endast tala om framgång som ekonomisk sådan så visst, då är dessa bolag inte alls framgångsrika. Men om framgång är något mer, något symboliskt och kulturellt, då skulle de kunna sägas vara det. Kanske är drömmen om att ge ut "...något som känns" en förutsättning för att företag ska kunna drivas inom denna sektor över huvud taget? Kanske är det till och med så att *ideal* är på väg in och *kapital på väg ut även inom andra typer av småföretagande*?

Referenser

- Bourdieu, P. (2000) *Konstens regler*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag.
- Ibrahim, B. Goodwin, J.R. (1986) "Perceived Causes of Success in Small Business". *American Journal of Small Business*, vol 12(1):41-50.
- Smith, E. (2007) "Sales of Music, Long in Decline, Plunge Sharply – Rise in downloading fails to Boost industry; A retailing shakeout". *Wall Street Journal*, 21/3.
- Stenström, E. (2000) *Konstiga företag*. Stockholm: EFI
- Stratton, J. (1983) "Capitalism and Romantic Ideology in the Record Business". *Popular Music*, 3:143.
- SOM (2008) *Pressmeddelande 20080115: Svenska skivbolagsdirektörer kan inte leva på musiken*.
- van Praag, C. M. (2003) "Business Survival and Success of Young Small Business Owners". *Small Business Economics*, 21:1-17.
- Velthuis, O. (2005) *Talking prices: symbolic meanings of prices on the market for contemporary art*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Walker, E. & Brown, A. (2004) "What Success Factors are Important to Small Business Owners?". *International Small Business Journal*, vol 22(6):577-594.

David Cardell

Pop-sportens fält¹

Sport är populärt. Så varför utveckla ett begrepp som *pop-sport*? Denna artikel argumenterar för att vi behöver förflytta fokus från etablerade modeller av bredd-, elit- och åskådardarbaserad underhållningsidrott för att synliggöra en separat spelplan av *delta-garorienterad underhållningskultur*, till vilken alla ges tillträde som konsument. Fältet är producerat enligt en populärkulturell logik av nöje under trendernas ordning. Artikeln visar hur pop-sport rationaliserar bland annat idrottens etablerade resurser, som ett verktyg för branding. Pop-sport liknar på *några* sätt idrott, men är samtidigt kulturindustriellt konstituerad, för andra syften än idrottens fortlöpande prestationsutveckling och stabila intressegemenskap.

Pop-sport är ett spretigt fenomen som finns i allt från LAN-party som *Dreamhack* (företaget Finax "utmaning" *Basket Challenge*) till festivaler och varuhusmiljöer. Därutöver behöver fenomenet i någon mening kontrasteras mot idrott, som i sig är ett svårdefinierbart begrepp (Andersson & Gustavsson 1985; Jönsson 2008). Jag ska genom några exempel belysa vad det nya fältet handlar om. Pop-sport kan inledningsvis sägas vara förflyttningen från idrottsliga processer till ett kontrollerat och avgränsat ramverk (jfr Jarvie & Maguire 2000: 29-44).² Om idrott är formad och standardiserad genom en dialektisk historisk *process* så är pop-sport ett industriellt kontrollerat *format* – skapat genom expertsystem med en grundläggande utgångspunkt i verksamhetens ekonomiska potential. Pop-sport är en form av *industriell hybrid*, producerad av olika komponenter inom idrott och populärkultur (jfr O'Dell 2002). Begreppsformuleringen uppmärksammar förflyttningen från *folkrörelsens* idrott till en organisatoriskt slutna industri med ett folkligt tilltal riktat mot konsument.

Vi kan se pop-sport som ett svar på industrins önskemål om kontroll över sina produkter och över kunder. Idrott har varit ett forum för industrin att "klistra" symboler på, att sponsra och, relativt sätt, låta leva sitt eget liv. Pop-sport är etableringen av ett fält utanför den nordiska idrottsmodellens organisering och dess "stabila gemenskap" (jfr Lundberg 2005). Genom att pop-sport bygger på evenemangsorientering är fältet inte direkt konkurrerande med idrotten som rörelse. Pop-sport tar i sina *situationer* kontroll över konsumenterna i utbyte mot en stund av nöje och glädje. Pop-sport simulerar i viss mening idrott (för igenkänning och popularitet), men på andra

1 Tack Susanna Hedenborg, Lars Lagergren och Simon Lindgren för kommentarer av tidigare utkast. Tack även till finansären av min tjänst, Sparbanksstiftelsen Skåne.

2 Ett exempel i på detta är *Zlatan Camp*, som "designats" till vad som tycks vara innehållsmässig perfektion: "... övningarna har Zlatan själv varit med och tagit fram. – Zlatan har godkänt och beskrivit varenda övning, säger [Tomas] Antonelius", som är Nikes fotbollsansvarige till *Fotbollsexpressen*.

premisser än inom idrottsrörelsen. På detta sätt skapas en inte nödvändigtvis urskiljbar arena som dock har en kvalitativ distans till idrotten. Då idrott i regel kräver att du tränar och söker progression så säger pop-sporten istället att det handlar om nöje, glädje och liknande – tävlingen kan rentav opereras bort.³ Detta formar regelverk för konsumenters situationella nöje, snarare än deras engagemang för ett visst problem över tid. Pop-sport kan skådas i McDonalds ”löparfest” *Happy Mil* där tävlingsmomentet avskaffats till förmån för festen (Brembeck 2007). På detta sätt undviks den individuella och gruppbaseade konflikten som idrott som tävlingsfenomen baseras på (Jarvie & Maguire 2000: 36). Idrotten har utsatts för kirurgi – dess konfliktfokus är borta till förmån för marknadsorienteringens konsensuskultur. Klaus Webers (2005) begrepp *kulturell resurs* (idrott) och *kulturellt verktyg* (pop-sport) bidrar till att förstå rörelse kontra produkt. Pop-sporten är en trendens verktyg för att locka till det för stunden aktuella konsumtionserbjudandet, som ligger utanför idrottens intressen (jfr Eco 1987, om trenders flyktighet som problem). Syftet i idrott kan inte återfinnas i pop-sport, där kontinuitet av träning/tävling/engagemang överges till förmån för en sprallig rolighet och glädje-i-separata-moment (jfr Lindfelt 2006). Detta formulerar pop-sportens unika bricolage för allas konsumtion – även de som inte gillar idrott uppskattar kanske barnens lek/populärkultur/öl/varumärkets identitet.

Per Nilsson (2000) menar att föreningsidrottens tillrättalagda ordning alltmer ifrågasätts i senmoderniteten. Vi vill ha det subjektivt önskvärda, inte vad föreningar tillhandahåller. Pop-sport är genom marknadsundersökningar och PR-konsulter med i anpasslighetens process. Det är ett trendens forum, anpassat efter individer och deras konsumtionsmönster. Vi går från en idrottsrörelse med mål till en situationellt uppfyllande kultur. Pop-sport produceras för flera forum, i en tid av konsumtionsorienterad upplevelsekultur, där vi kan fantisera om konsumtionshandlingens uppfyllande av vår subjektivitet, som föreställs vara ständigt behövande och därmed ofullständig (Baudrillard 2005; Koch 2007). Pop-sport sammanför livsstilskomponenter från olika fält och skapar rum där vi kan känna igen oss och förverkliga oss själva i linje med en konceptualiserad livsstil. Fältet spelar på behov av upplevelser och överraskningar där vi kan tänka oss att köpa dem – i köpcentrum, parker och på internet. Vi kan ta exemplet med *Football Freestyle SM by Stadium*. Det är en i huvudsak köpcentrumbaserad tävlingsliknande form för ”dig som älskar att trixa”. Du kan även skicka in filmer via webben på ditt ”trixande” för att tävla – medier och verklighet flyter samman i genren. Även om alla inte ges förstapris i pop-sportens värld så prisas alla liksom i *Idol* med potentialen till en kvarts kändisskap, en ”fri” lunch och kanske en medalj. På detta sätt utmanas underhållningsidrottens uppdelning av utövare och åskådare.

I *Happy Mil* får alla förstapris i form av medalj och produkter, åtminstone de som tar sig runt banan. Konsumtionen blir en ironisk kritik av idrottens prestationsfokus där ”The Winner Takes It All”. På detta sätt realiserar pop-sport Bertell Ollmans (2005) karikatyr av idrotten som i behov av en totaliserad ekonomisering, i linje

3 ”En nyckelsymbol i idrottens ideologi är tävlingen” (Andersson & Gustavsson, 1985: 201; min kursiv)

med samhället i övrigt. Pop-sport nyttjar inte alltid konsumtionen som betalningsform, utan använder även betalning "in-natura". *Happy Mil* är ett uppvisningsevenemang där deltagarna visas upp, förutom att betala de 50 kronorna i anmälningsavgift (Brembeck 2007). Vi kan i senare skeden se deltagarna i marknadsföringsmaterial. Vid ett evenemang som jag studerar har fotodokumentationen genom avtal med deltagares föräldrar reglerats till att ägas av arrangörerna, för uttalad användning i marknadsföringssyftet. Pop-sportens sammanhang betalas och tillskapas genom privatiseringen av dess symbolvärld.

Konceptet *Guldkontraktet* kan genom sin ironiserande och omvandlande form betraktas som en del pop-sportens värld. Det är en tävling (om vad är oklart) där herrar inom Korpens fotbollsseriesystem etablerat en marknadsföringsrelation med *Norrlands Guld*. Företaget tar över dessa fotbollsälskande lag. Lagen får matchställ av fräscht snitt som påminner oss om ölmärket och de Allsvenska moderklubbarna som lagen kopplas till. De tilldelas VIP-platser på Allsvenskans arenor, där de är *ålagda* att befinna sig som ett förkroppsligande av fotbollens folklighet-deluxe. Deras roll är även som spelare i förmatcher till Allsvenskan. Amatörerna hamnar i strålkastarljuset som en del av pop-sportens löfte om att alla kan lyckas, på olika sätt. Konceptet låter strålände säga då säkert både korpspelare som gillar öl (som undertecknad) och näringslivets strateger! Det är en win-to-win-situation där alla får något. Men, alla ger också något – genom att ta på sig den delvis osynliga varumärkesmasken, som synliggörs i skedet av distribution av bilder och re-mediering. Korpspelaren blir här en arbetare med, oavlönade, roliga uppgifter (Arvidsson 2005). *Happy Mil* och *Guldkontraktet* är målgruppsorienterade och utvecklar på detta sätt strategier för att göra *vissa* konsumenter till råmaterial för reklam. Evenemangskulturens populism är på detta sätt riktad mot grupper av särskilt intresse, som kan användas för att manifesteras budskap på ett trovärdigt sätt mot en större marknad.

På McDonalds webb kan vi läsa om behov av balans mellan kost och rörelse. På *Svenskafans* webb som marknadsför *Guldkontraktet* länkas till ett alkoholtest, med frågan om du dricker för mycket. Jag nämnde ovan att det inte handlar så mycket om mätbarhet i pop-sportens aktiviteter, med det innebär inte att kvantitetens tankefigur är frånvarande utan att den uttrycks på andra sätt. Det talas om att må bra, och på detta sätt ringas många värden av "balans" in. Vad balansen består i är svårt att ge ett svar på, men det skulle kunna liknas vid vad Caroline Fusco (2007) omtalar som den nyliberala konsumtionsordningens syn på kroppen. Det är en ordning som betonar kroppslig balans och processer för individuell fullkomlighet (dit du förstås aldrig nå, då vore ju branschen utan kunder). Pop-sport säger sig därmed bidra till den balans som saknas både hos de överviktiga snabbmatskonsumenterna och hos de alltför hårt satsande idrottsaktiva. Pop-sport är en "balansens" genre, som hänvisar dekadens och övernitiskhet till ytterlighetens område. Pop-sport kan vara terapeutiska moment som tillhandahålls balanssträvande konsumenter i ett "normalt" segment som gillar lite av varje (jfr Tesfahuney & Dahlstedt 2008). Kroppen ska vara normal, varken mer eller mindre – och kulturen ska vara folklig – enligt industrins recept. Denna normordning definieras av pop-sportens outtalade men ständigt påmindas syftesformulering

om ständig jakt efter upplevelse(konsumtion). Normal blir du genom att göra vad du önskar genom att söka efter det ”goda livet” (externt tillhandahållen i evenemangsformat). Ett sådant liv består inte endast av idrott eller endast av något annat enskilt intresse, som en producent av pop-sport-verksamhet säger till mig: ”[det handlar om en mix] så man får ett naturligt beteende, kan balansera, det handlar nog väldigt mycket om balans.”⁴. Projektet lockar barn, och de blir i balansens rike vår projektionsyta för det goda livet, i nuet och för framtiden, som vi tillhandahålls i evenemang och genom promotion. Då vi som vuxna och föräldrar söker aktivera barnen är den både billiga och relativt tillgängliga pop-sporten ett gott alternativ. Idrottsföreningar kräver ofta engagemang genom Bingolottförsäljning. Pop-sportens fält ställer inte dessa krav utan ger istället individen möjligheter av frihet från krav – genom att vi delar med oss av barnens leenden till mediebyråns bildbank. Pop-sport är med detta ett svar på en samhällsutveckling, där flyktighetens kultur och snabbhetens behov omformulerar vårt engagemang. Vi kan gå från stabilt engagemang till lediga gemenskaper (Lundberg 2005). Vi kan lämna ansvarets krävande kollektiva arena för att bli atomiserade subjekt, formade av synkroniseringar med kulturindustrins situationer.

Då pop-sport blir en färgklick att ersätta idrott med kan vi fråga oss vart målen tog vägen – både som politiskt projekt och som individuellt syfte i den dominerande idrottsliga kroppskulturen? Om målet under socialdemokratins folkrörelser varit det fungerande samhället som provisorisk utopi så har det nu under den borgerliga atomiseringen blivit till ett individernas örike (jfr Eagleton 1992; Tilton 1979). Denna process leds inte främst av Ideologer och agitatorer utan av mer svärfångade pragmatiska entreprenörer inom näringsliv och kommuner (likaledes ideologiska), där de senare ser behov av att attrahera individer i stadsförnyelseprocesser (Zukin 1997). Pop-sport är ett skyltfönster för företag, kommuner och även för ideella föreningars konsulter – samtidigt som det är ett multifunktionellt sammanhang för konsumenter och medborgare, var de senare i egenskap av skattebetalare ibland finansierar jippot.

Referenser

- Andersson, J. & Gustavsson, K. (1985). *Har idrotten någon mening? En kritisk granskning*. Örebro: Högskolan. Institutionen för sociologi.
- Arvidsson, A. (2005) ”Brands. A critical perspective”, ur *Journal of Consumer Culture*, Vol. 5(2): 235–258.
- Baudrillard, J. (2005) *The system of objects*. London: Verso.
- Brembeck, H. (2007) *Hem till McDonald's*. Stockholm: Carlsson.
- Eagleton, T. (1992) “The ideology of the aesthetic”, ur Regan, S. (red.). *The politics of pleasure: aesthetics and cultural theory*. Milton Keynes: Open University Press.
- Eco, U. (1987) *Vad kostar ett mästerverk?* Stockholm: Bromberg.
- Fusco, C. (2007) “Healthification’ and the Promises of Urban Space: A Textual Analysis of Place, Activity, Youth (PLAY-ing) in the City”, ur *International Review for*

⁴ Intervju med projektledare inom näringslivsbaserad evenemangsverksamhet, Sverige, 2007-06.

- the Sociology of Sport*, 42; 43.
- Jarvie, G. & Maguire, J. (1994) *Sport and leisure in social thought*. London: Routledge.
- Jönsson, K. (2008) *Idrottsfilosofiska introduktioner : nio kapitel om idrott och sport, moral och etik, kultur och kritik, kön och genus, politik och ideologi, kropp och teknologi*. Malmö: idrottsforum.org, Lärarutbildningen, Malmö högskola.
- Koch, D. (2007) *Structuring fashion: department stores as situating spatial practice*. Stockholm: Axl Books.
- Lindfelt, M. (2006) *Meningsskapande idrott: livsåskådningsrelevanta perspektiv och empiriska kontraster*. Nora: Nya Doxa.
- Lundberg, A. P. (2005) *Om gemenskap: en sociologisk betraktelse*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2005.
- Nilsson, P. (2000) ”Idrott och modernisering”, ur Berggren, L. (red.) *Fritidskulturer*. Lund: Studentlitteratur.
- O’Dell, T. (2002) ”Upplevelsens lockelser, tingens dynamik”, ur O’Dell, T. (red.) *Upplevelsens materialitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ollman, B. (2005) “The Philosophy of Basketball (and its Relation to Capitalism, Democracy and Socialism)”, ur *Logos. A Journal of Modern Society & Culture*, Vol. 4(1).
- Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (2008) ”Tärningen är kastad!”, ur Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (red.) *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Stockholm: Tankekraft förlag.
- Tilton, T.A. (1979) “A Swedish Road to Socialism: Ernst Wigforss and the Ideological Foundations of Swedish Social Democracy”, ur *The American Political Science Review*, Vol. 73(2).
- Weber, K. (2005) “A toolkit for analyzing corporate cultural toolkits”, ur *Poetics*, Vol. 33, 227–252.
- Zukin, S. (1997) “Cultural strategies and urban identities: Remaking public space in New York”, ur Källtorp, O. *et al* (red.) *Cities in Transformation – Transformation in Cities*. Aldershot: Ashgate.

Övriga källor

- Football Freestyle SM by Stadium* [www] www.footballfreestylesm.se, hämtad 080506.
- Fotbollsexpressen* ”Jag brinner för kidsen” [www] <http://www.fotbollsexpressen.se/Nyheter/1.1105660/jag-brinner-for-kidsen>, hämtad 080506.
- Happy Mil* [www] <http://www.mcworld.mcdonalds.se/mcx/happymil/index.asp>, hämtad 080506.
- Projektledare inom näringslivsbaseras evenemangsverksamhet, 2007-06
- Spendrups* ’Norrlands Guld och Svenska Fans signerar guldkontrakt med korplag’ [www] <http://www.newsdesk.se/pressroom/spendrups/pressrelease/view/norrlands-guld-och-svenska-fans-signerar-guldkontrakt-med-korplag-199406>.
- Svenskafans* ’GULDKONTRAKT’ [www] <http://www.svenskafans.com/Grusplan/default.asp?siteid=9910>.

Maria Eriksson, Elisabet Näsman

Barn som offer *och* aktörer

Medan de första formuleringarna om barns rättigheter i Nationernas Förbund endast konstruerade barn som ett objekt i behov av vuxnas vård, skydd och kontroll, kombinerar FN:s barnkonvention det perspektivet med ett aktörsperspektiv på barn; ett perspektiv där delaktighet är en fundamental rättighet. Vad innebär ett sådant dubbelt förhållningssätt till barn i vårdnads-, boende- och umgängesutredningar i fall där barnets pappa utsatt mamman för våld? I den här artikeln undersöker vi dels hur socialtjänstens handläggare av familjerättsliga utredningar bemöter utsatta barn, dels barnens strategier i mötet med utredarna samt i utredningsprocessen i stort. Diskussionen bygger på tematiskt strukturerade individuella intervjuer med barn som varit med om en utredningsprocess och samtalat med utredare¹. I informantgruppen ingår 17 barn, 10 pojkar och 7 flickor, i åldrar från 8 till 17 år. Barnen representerar en stor spännvidd i klasstillhörighet och en tredjedel har en eller två föräldrar med utomeuropeisk bakgrund. Deras våldserfarenheter sträcker sig från att ha sett och hört grovt fysiskt våld mot sin mamma och/eller själva ha blivit utsatta för fysiskt våld, till att framförallt ha upplevt psykiskt våld mot sin mamma i form av hot och trakasserier (se vidare Eriksson och Näsman, kommande).

Analysen av materialet bygger på en generell tolkande och konstruktionistisk ansats och har fokus på de barnpositioner som skapas i samspel mellan familjerättsutredare och barn så som det framgår av barnens berättelser.² Vår förståelse av barn som upplevt pappas våld mot mamma ligger i linje med den barndomssociologiskt inriktade forskningen som utvecklats i Norden på senare år om barn som upplevt våld (Eriksson 2007).³ Ambitionen är att behandla barn som aktörer, både i sina egna liv och i forskningen. En vilja att involvera barn i forskning och att se dem som sociala aktörer utesluter dock inte att de kan behöva skydd och stöd från vuxna. Vi tar här bland annat avstamp i Halldis Leiras diskussion om barns behov av att få sina upplevelser av våld i sin familj giltiggjorda (1990). Vår utgångspunkt är att de två perspektiv på barn som skisseras ovan *kan* samverka i ett dubbelt förhållningssätt. Ett *omsorgsperspektiv* – som innebär ett behovsorienterat synsätt och där barn ses som objekt – behöver inte stå i ett motsatsförhållande till ett *rättighetsperspektiv* där barnet ses som medborgare

1 I forskningsprojektet arbetar även Gunilla Dahlkild-Öhman, Uppsala universitet, och Jeanette Sundhall, Göteborgs universitet. Projektet består av två delstudier. Den del som artikeln bygger på har finansierats av Brottsofferfonden.

2 Den teoretiska ramen kombinerar också kön och ålder i en intersektionell ansats, se Eriksson (2003), Krekula, Närvänen och Näsman (2005).

3 Jfr t.ex. James, Jenks och Prout (1998), James och Prout (1990), Närvänen och Näsman (2007), Näsman (2004).

och därmed aktör (se vidare Eriksson och Näsman, 2007).

Utredares bemötande: processen

Barnens beskrivningar av aspekter av utredares bemötanden, som kan kopplas till barns deltagande och delaktighet i den familjerättsliga processen, kan placeras på två olika kontinuum. Det första handlar om i vilken grad utredaren genom sina handlingar försökt öka barns möjligheter att förstå och påverka processen, exempelvis genom sättet att informera barnet om samtalets syfte, att konsultera barnet om hur samtalet ska genomföras, eller att ge information om hur rapporten till domstolen kommer att se ut (jfr Hart 1992). Den ena extremen omfattar handlingar som öppnar för hög grad av delaktighet för barn, den andra extremen handlingar som exkluderar barnet från delaktighet, ett förhållningssätt vi väljer att benämna "beskyddande". Det andra kontinuet handlar om i vilken grad mötet mellan barn och utredare haft fokus på barnet, barnets vilja och perspektiv samt genomförts på ett sätt som varit anpassat till barn. Här utgörs extremerna av ett barnorienterat respektive vuxenorienterat förhållningssätt. I det senare ligger fokus snarare på de vuxna runt barnet och samtalsituationen framstår som mer anpassad till vuxnas sätt att kommunicera, än till barns. Då dessa dimensioner av bemötanden kombineras framträder olika barnpositioner.

Den första positionen skapas när ett barnorienterat förhållningssätt kombineras med försök att öka barnets delaktighet i processen. Det är detta som lagstiftaren ser framför sig: ett *delaktigt barn*. Vi kan konstatera att vi inte har så många exempel på beskrivningar av den här typen av bemötande i vårt material. Ett betydligt starkare mönster är att informanten framstår som ett *beskyddat barn* där utredarna skapat ett mycket begränsat utrymme för delaktighet i utredningsprocessen. Barnen beskriver i de fallen utredarna som empatiska och barnorienterade i samtalen, men barnen framstår snarare som objekt för vuxnas omsorg och beskydd, än som parter i målet: de har getts små möjligheter att påverka hur samtalen ska organiseras (tid och plats till exempel), de har fått lite information om vad samtalen egentligen går ut på, samt lite eller ingen återkoppling efter samtalen.

Det andra tydliga mönstret i vårt material är beskrivningar av beskyddande när det gäller utredningsprocessen, kombinerat med ett mer vuxenorienterat förhållningssätt i själva samtalen. Det handlar både om vems perspektiv, behov, eller känslor som stått i centrum i samtalet, och om samtalsituationen. Barnen förmedlar en bild av hur de förväntas kunna sitta still och samtala, vara fokuserade på ämnet, inte göra för stora utsvävningar (ta för mycket eget initiativ) eller leka, uppskatta att bjudas på ett glas vatten, och så vidare, *som om* de vore vuxna. Då deras möjligheter till inflytande över samtalsituationen och processen samtidigt blir minimal tydliggörs att den här barnpositionen endast delvis innebär att bli behandlad som en vuxen deltagare: barnet bemöts snarast som en inkompetent – *diskvalificerad* – vuxen.

Utredares bemötande: våldet

I vilken grad har barnens egna tankar och känslor förknippade med våld blivit föremål för dialog mellan barn och utredarna? Hur mycket information har barnet fått om det våld som utövats och om utredarnas kunskap om våldet? I vilken mån har våldet mot mamman – eller mot barnet – överhuvudtaget benämnts? Även här presenteras materialet och analysen med hjälp av två kontinuum: ett som handlar om i vilken grad våldet överhuvudtaget blivit benämnt och ett som handlar om barnets grad av fortsatt utsatthet för våld. I det första utgörs den ena extreman av att våldet i relativt hög grad blivit en fråga för dialog mellan barn och utredare, medan den andra extreman är att våldet inte benämnts överhuvudtaget. I det andra utgörs extremerna av en situation där barnet är skyddat från fortsatta upplevelser av våld (mot mamma och/eller mot sig själv), respektive att barnet fortsatt är utsatt på olika sätt.

Vissa barn beskriver att de är skyddade från ytterligare upplevelser av våld. Den skyddade situationen handlar då i vissa fall om att barnet inte längre har kontakt med den våldsutövande pappan, i andra om att kontakten med pappan inte innebär fortsatta upplevelser av våld. Samtidigt säger barnen att de inte har pratat med utredarna om pappas våld mot mamma. Den barnposition som framträder här är *ett beskyddat offer* (se vidare Eriksson och Näsman, kommande). Andra barn beskriver handlingar och förhållningssätt som snarare gör barnets upplevelse av våld osynlig, trots att barnet befinner sig i en fortsatt utsatt situation. När barnets tankar och känslor förknippade med det våld som förekommit förblir osynliga och våldet – inklusive dess konsekvenser som exempelvis barnets rädsla för sin pappa – inte blir föremål för dialog mellan barn och utredare, samtidigt som barnet fortsatt befinner sig i en utsatt situation, då påtvingas barnet positionen *osynligt offer*. I en del fall där barnet fortsatt befinner sig i en utsatt situation kan vi konstatera att detta förefaller ha varit känt för utredarna. Ett exempel på det är en nioårig pojke som dels beskriver hur utredaren pratat med honom om pappas våld mot mamma, dels säger att han har sagt till utredaren att han vill bo hos sin mamma för att "... hon brukar inte slå mig. Hon slår mig aldrig". Trots att våldet mot både mamma och barn, och barnets rädsla, var känt gjordes uppenbarligen för lite för att skydda den här pojken. Lite senare i intervjun berättar han om upprepat våld mot sig själv, som en direkt konsekvens av den familjerättsliga utredningen:

Du säger att du litade på henne [utredaren], var du på något sätt rädd att din mamma eller pappa skulle få reda på vad du hade sagt?

Jag var rädd för att min pappa skulle göra det för när han fick se papprena om vad jag hade sagt så blev han arg och slog mig då också.

När utredare gör våldet synligt genom att fråga barnet om det men samtidigt hantarer barnets situation så att barnet förblir oskyddad eller utsätts igen, då skapas barnpositionen *oskyddat offer*.

För att barns upplevelser ska giltiggöras *som våld* och som något oacceptabelt, krävs en annan typ av bemötande. Barnets erfarenheter av våld liksom känslor och tankar förknippade med det måste för det första bli föremål för en dialog med utredarna. För det andra krävs att barnens situation *hanteras på ett sådant sätt att de skyddas från ytterligare utsatthet*. I vårt material finns ett exempel där barnet relativt tydligt beskriver den här typen av bemötande. Den barnposition som framträder ur intervjun med den trettonåriga flickan är ett *delaktigt offer* – delaktigt i meningen att ha varit i dialog med utredare om sina upplevelser och känslor samt att ha fått information om utredarens kunskap om våldet.

Barns strategier

Vad säger barnen om sin förståelse av situationen, sin bedömning av vad de kan, bör och vill uppnå i processen och hur de agerade gentemot utredarna? Vi prövar tanken att det som barnen gör i denna situation har ett inslag av avsiktlighet som gör det rimligt att använda ett begrepp som strategier: handlande eller icke-handlande som är i någon mån valt utifrån en avsikt. Vilken avsikten varit kan i vissa fall utläsas genom barnens sätt att beskriva sitt agerande, i andra fall är det något vi får tolka in. Även här tar vi hjälp av två kontinuum som handlingar och förhållningssätt kan placeras in i. Det första sträcker sig från barnets accepterande av medverkan i utredningen, över motvillig eller minimal medverkan till öppen protest mot hur utredningen och samtalen gått till. Det andra sträcker sig från beskrivningar av barnens aktiva försök att åstadkomma en högre grad av delaktighet till beskrivningar av passivitet i meningen accepterande av sättet de blivit bemötta på. När dessa två dimensioner kombineras framträder fyra barnpositioner som alla tydligt går att utläsa i vårt material.

Den första är *barnet som vill vara delaktigt*. Barnen har accepterat att gå igenom utredningssamtalen och de beskriver samtidigt antingen hur utredarnas bemötande erbjudit dem en hög grad av delaktighet eller hur de själva på olika sätt försökt få större inblick i och inflytande på processen. När ett accepterande av medverkan i utredningen kombineras med att barnet även accepterar ett bemötande som innebär en låg grad av delaktighet i processen, tolkar vi det som att barnets tar positionen *nöjd som objekt för vuxnas intervention*. Barnintervjuerna innehåller dock inte endast tal om hur barnen aktivt och villigt medverkat, utan även beskrivningar av olika grader av motstånd och protest mot brist på inflytande och delaktighet. Den barnposition av uttalad protest som vissa barn tar, *missnöjd part i målet*, skapas av det som med Hirschmans (1970) begreppsapparat kan kallas *röst*. Av vissa intervjuer framgår också att barnen ifråga knappast kan karaktäriseras som att de accepterat att medverka i utredningen, även om de inte berättar om direkta försök att förändra hur utredningen eller samtalen gått till: positionen ovilligt eller *otillgängligt barn* skapas då barn på olika sätt uttrycker missnöje med hur utredningen eller samtalen går till, men samtidigt inte gör några aktiva försök att påverka situationen. Den här positionen är det närmaste vi kommer det Hirschman (1970) kallat *exit*. Vi noterar också att vi har fler beskrivningar av motvillighet och passivitet i materialet, än beskrivningar av öppen

protest. Det mönstret ger en indikation på hur de barn som deltar i studien uppfattat sitt handlingsutrymme.

Utsatta barn som aktörer?

De positioner som vi diskuterar är analytiska konstruktioner. De bygger på ett empiriskt material men är inte i första hand beskrivningar av konkreta informanter. När det gäller de enskilda barnen beskriver vissa av dem ett bemötande eller strategier som ligger nära en specifik position, medan andra intervjuer inte alls ger en lika renodlad bild. Med detta sagt kan vi ändå konstatera att det finns en relation mellan det bemötande barnet beskriver, och barnets egna strategier. När det gäller utredningsprocessen är den övergripande tendensen att *inte* beskriva den typ av bemötande som lagstiftaren tänkt sig, att de görs till delaktiga barn. Vidare tenderar de barn som beskriver ett bemötande som konstruerar dem som antingen ett delaktigt barn eller ett beskyddat barn att även beskriva hur de accepterar medverkan i utredningsprocessen. Att vara motvillig, otillgänglig eller öppet protestera och aktivt försöka förändra sin situation tenderar att sammanfalla med beskrivningar av hur barnet bemötts som en diskvalificerad vuxen. Att *varken* få vara delaktig *eller* få beskyddande och empatisk omsorg från vuxna framstår därför som det mest problematiska ur våra barninformanters perspektiv. Även om vi inte kan veta vad som kom först kan vi se att positionen som diskvalificerad vuxen tenderar att hänga ihop med att barn motvilligt deltar i utredningen, gör sig otillgängliga eller öppet protesterar.

När det gäller pappans våld mot mamma – och i vissa fall våld mot barnet – är det starkaste mönstret att barnen bemötts som beskyddade offer, osynliga offer, eller till och med oskyddade offer. Att vi överhuvudtaget har exempel på det senare är oroväckande. Av materialet framgår att ur barninformanternas perspektiv kan det vara problematiskt att bli beskyddad från kunskap om våldet så till den grad att rättens beslut och den egna situationen framstår som obegriplig (beskyddat offer) eller att den egna utsattheten inte blir synlig (osynligt offer). Än mer problematiskt är det att bli synlig som offer utan att få skydd. Vi noterar dock att medan vissa barn uppfattar det som oacceptabelt att inte få skydd, ifrågasätter andra barn inte lika tydligt det budskap som är inbäddat i den här positionen: att det är tillåtet för pappa att utsätta barnet och att barnet inte kan förvänta sig skydd från andra vuxna.

Att bemöta utsatta barn som offer *och* aktörer framstår som en utmaning för vårdnads-, boende- och umgängesutredare. En slutsats vi drar av våra informanters berättelser är att de utredare som barnen mött tycks ha haft mycket svårt att *både* se och giltiggöra barnens tankar och känslor förknippade pappas våld mot mamma *och samtidigt* erbjuda dem inblick i och inflytande över utredningsprocessen.

Referenser

- Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.
- Eriksson, Maria (red.) (2007). *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*.

- Stockholm: Gothia Förlag.
- Eriksson, Maria och Näsman, Elisabet (2007). Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma, *Socionomens forskningsupplement* nr. 22, *Socionomen* nr 6, 78-89.
- Eriksson, Maria och Näsman, Elisabet (kommande). Utsatta barns deltagande och delaktighet i forskning, i Eriksson, M., Cater, Å. K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E. (red). *Barns röster om våld – Att tolka och förstå* [prel. titel]. Malmö: Gleerups.
- Hart, Roger (1992): *Children's participation: – from tokenism to citizenship*. Firenze: UNICEF International Child Development Centre: 41.
- Hirschman, Albert O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press,
- Höjer, Ingrid, och Röbbäck, Karin (2007). *Barn i kläm – hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- James, Alison, Chris Jenks och Alan Prout (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge. Polity Press.
- James, Alison och Prout, Alan (red.) (1990). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London. Falmer press.
- Krekula, Clary, Anna-Liisa. Närvänen och Elisabet Näsman (2005). Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2-3, 81-94.
- Leira, Halldis K. (1990). Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del I: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien. Del II: En modell for intervensjon med barn og unge som har erfart vold i familien. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol. 27, 16 -22 och 99 – 105.
- Neale, Bren (2002) Dialogues with Children. Children, divorce and citizenship. *Childhood*, vol. 9, nr 4, 445-475.
- Närvänen, Anna-Liisa och Elisabet Näsman (2007). "Age order and children's agency", i Wintersberger, H., Alanen, L., Olk., T. och Qvortrup, J. (red.) *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare*. University Press of Southern Denmark, Odense, 225-249
- Näsman, Elisabet (2004) Barn, barndom och barns rätt, i Olsen, L. (red) *Barns makt*. Uppsala: Iustus förlag, 53-75.

Sociologförbundet har ordet

Sociologins roll i landsbygdsvforskning

När boken *Socialist Entrepreneurs* kom ut i Wisconsin 1988 författad av Iván Széle-nyi tillsammans med fyra framstående ungerska landsbygdssociologer, symboliserade boken slutet av en epok, även om ingen kunde ana säkert 1988 att det var knappt ett år till statssocialismens sönderfall och till fria val. Dock har landsbygdssociologerna skildrat landsbygdens omvandling som drivande i statssocialismens sönderfall. Bönderna drev genom långa arbetsdagar, mycket slit och envishet fram något som författarna benämnde som en tyst revolution. De hade motstått enpartistatens proletarianiseringstvång och försök att inordna dem i kollektiva produktionsformer. Bönderna envisades med hushållsbaserad produktion i sin strävan att uppnå konsumtionsmål som svarade mot en dräglig tillvaro, snarare än av ideologisk nit. Denna hade, vid åttioalets slut expanderat till en grad att det stod för hälften av värden av jordbruksproduktionen, trots att hushållsproduktionen använde blott 10% av jordbruksmarken. I det senmoderniserande Ungern var landsbygdssociologin central för förståelsen av samhällsomvandlingar. Denna ställning har sina rötter i mellankrigsperioden, då den Weberinspirerade Ferenc Erdei skildrade sin tids bondesamhälle som en form mellan det traditionella och moderna. Han ansåg att böndernas status hade sina rötter inte enbart i klasspositionen. Förborgerligande i motsats till befästandet av det post-feudala, traditionsbundna beteendet drevs fram av en kulturell, snarare än en materiell omvandling och den hade sina rötter i protestantismen och civilsamhällets utveckling. Erdeis teori inspirerade efterkrigstidens sociologi och utgjorde en kritisk motpol till vetenskapliga socialismens stelbenta tolkning av det socialistiska samhällets utveckling. Bondesamhällets förborgerligande avbröts av tvångkollektiviseringen, men har återupptagits och dessa krafter ansågs ha bidragit till statssocialismens nedbrytning inifrån.

Även Sverige kan räknas som en senmoderniserande land, och bondesamhällets drastiska omvandling formade i hög grad efterkrigstidens Sverige. Staten har även här spelat en avgörande roll för att strama åt villkoren för bönderna genom skapandet av begreppet "normjordbruk", "basjordbruk" eller "typjordbruk" som skulle stå som mått för reglering och stöd. Det rationella, moderniserade jordbruket skulle drivas i familjeform, men företaget skulle dock vara av lagom storlek för att kunna förvärva marken på ett effektivt sätt och dessutom vara anpassad till en marknadsekonomi. Mekaniseringen kopplad med ökade kapitalkostnader och lönekostnader drev fram en koncentration av mark och kapital, som innebar att antalet sysselsatta i jordbruket föll drastiskt. Först försvann pigorna och böndernas hemmadöttrar, sedan de manliga lantarbetarna sedan fruarna och sist de manliga småbönderna. Förlorandet av sysselsättning ledde till en massflykt från landsbygden, och en tömning av byg-

den från tjänste- och försäljningsverksamhet. Denna enorma utarmning av landsbygdens arbetskraft var en av byggstenarna i industrialiseringen, urbaniseringen och även expansionen av den socialdemokratiska välfärdsstaten genom landsbygdskvinnornas sysselsättning i välfärdssektorn. Men hjärtefrågan för svensk sociologi blev det nybyggda samhället, det urbana, industriella, medan landsbygdens skildrande fått en marginaliserad ställning. Det innebär inte att sociologi inte skulle ha bidragit till förståelsen av landsbygdens utveckling i Sverige. Sociologin har bidragit väsentligt till förståelsen av först och främst det agrara samhällets differentiering och produktionsformer, samt avfolkningens påverkan på folkhälsan och det blev en betydande koncentration av landsbygdssociologisk forskning t.ex. i Lund. Det hör till bilden att landsbygdsvetenskapen i Sverige har till stor del bidragit till forskning i en global kontext medan intresset om landsbygds frågor i svensk kontext delades mellan olika discipliner, förutom sociologi allra främst etnologi, ekonomisk historia, kulturgeografi och demografi.

Landsbygdsvetenskapen har en mer central roll i andra nordiska länder. I Norge har landsbygdsvetenskapen ett eget forskningscentrum i Trondheim där sociologin haft ett central roll. Det finns en väletablerad europeisk European Society for Rural Sociology och en internationell International Rural Sociology Association förening för landsbygdsvetenskaplig forskning. Internationellt har forskningens intresse flyttats från fokus på familj jordbrukens omvandling till globala frågor som berör hela matkedjan (relation mellan producent och marknad, länkarna från producent till konsument, etc.), regional utveckling, resursfördelning och lokalpolitik, entreprenörskap och miljöfrågor. Inom Europa har EU:s forskningsfinansiering bidragit till mångsidig komparativ belysning av landsbygdens omvandling i ett europeisk perspektiv.

Landsbygdsvetenskapens allmänt undanskymda ställning i forskningsfinansiering och centrumbyggande uppmärksammades nyligen genom en utredning som ledde till utlysningen av särskilda medel genom Formas för området. Ett nytt utbildningsprogram och forskningscentrum har startats vid SLU i Uppsala "Institutionen för Stad och Land" som utvecklats främst av etnologer, pedagoger, statsvetare, antropologer och landskapsplanerare. Flervetenskapligt intresse i ett samhällsfenomen har tydliga fördelar då olika ämnesstraditioner bidrar till vår förståelse av händelseförloppet. Kulturgeografins engagemang i lokalitetens betydelse har fångat vad de benämner avurbaniseringsprocessen och flykten tillbaka till landet, etnologer har visat upp landskapets betydelse för svenskhetens konstruktion och könsrelationernas reproduktion mellan generationer, ekonomisk-historiker (och kulturgeografer och arkeologer) har genom ett storslaget projekt belyste det svenska jordbrukets historia. Det vore önskvärt att sociologins bidrag till fältet kunde uppmuntras och synliggöras tydligare. Detta förutsätter även en mångvetenskaplig hållning och samarbete. Sociologförbundets årsmöten kunde spela en tydligare roll genom att erbjuda ett mångvetenskapligt samarbetsforum i fältet.

Ildikó Asztalos Morell

Ledamot i Sociologförbundets styrelse

En förutsättning för publicering i Sociologisk forskning är att din artikel är en forskningsartikel och inte tidigare publicerad eller under bedömning för publicering av annan tidskrift eller annat förlag. Undantag kan göras för samtidig publicering på flera språk. Artikelförfattare erhåller tre exemplar av numret.

Artiklar

1. Sänd ett exemplar av ditt manuskript som word-dokument till tidskriftens redaktör e-post; sociologiskforskning@soc.lu.se
2. Texten skall utifrån författarens synvinkel betraktas som en färdig artikel.
3. Tidskriften har ett upplägg som består av korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, samt långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord. Manuset ska vara skrivet med dubbelt radavstånd, försett med goda marginaler. Om inte annat avtalats med redaktionen ska artikeln vara författad på skandinaviskt språk.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två anonyma lektörer för bedömning. Av det skälet anges endast titel på artikelns första sida och författaridentitet ska ej heller framgå i texten. På separat blad anges artikelns titel och antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt adress till vilken redaktionen ska sända sin korrespondens.
5. Manuskriptet ska innehålla engelskt abstrakt med engelsk titel samt ca fem key words.
6. En kort författarpresentation (två rader) ska bifogas arbetet.
7. Fotnoter ska läggas på sidan där noten förekommer, d.v.s. ej slutnoter.
8. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten.
9. Litteraturhänvisningar i texten görs enligt följande: (Sontag 1977:35) eller Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & Rogers, A. (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., Roos, J.P., Kontula, O. (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor – ett medel för minskad snedrekrytering?", s 285–308 i Erikson, R. & Jonsson, J.O. (red) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner omfattar såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur och kurslitteratur på ämnet. Omfånget för dessa är 1 000 ord. Ange bokförfattarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att skapa en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – lämnas utrymme för att svara på kommentaren.

Forskningsnotiser

Dessa kan behandla konferenser, forsknings-, politiska, eller andra nyheter i det sociologiska fältet. Omfånget är ca 1 000 ord.

POSTTIDNING B

Avs.

Sociologisk forskning

c/o Sociologiska institutionen

Lunds universitet

Box 114

221 00 Lund

Nationella traditioner, begreppsanvändning samt återblickar
på Sociologförbundets årsmöteskonferens 2008

Mellan etnologi och modern sociologi

Ålderism – ett fruktbart begrepp?

Recensioner

Feeling in Sociology and the World

Sveriges Sociologförbunds årsmöteskonferens 2008

Det post-socialistiska janusansiktet

En teoretisk ingång till fenomenologiska, feministiska studier av
kropp och rum

Rättssäkerhet – en källa för legitimitet inom socialförsäkringen?

Ge mig nåt som känns!

Pop-sportens fält

Barn som offer och aktörer

Sociologförbundet har ordet